

OUDENAARDE LOUISE MARIEKAAI EN J.J. RAEPSAETPLEIN ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

In 2012 werden in Oudenaarde, in het stadsdeel Pamele, een aantal zones opgegraven, naar aanleiding van de vernieuwing van het rioleringsstelsel. Een eerste zone is te situeren ter hoogte van het kruispunt van de Louise Mariekaai met de Bergstraat. Hier werd een kademuur langsheen de Schelde aangesneden, evenals de achterzijde van een woonblok. De confrontatie met historische bronnen leverde een driedelige fasering op in de evolutie van de oever.

In een zone nabij Pamelekerk zijn restanten teruggevonden van een houten oeverbeschoeiing. Ook hier is een fase van landwinning op de rivier gedocumenteerd.

De resterende zones bevinden zich op en rondom het J.J. Raepsaetplein. Historische kaarten wezen reeds op de aanwezigheid van één van de middeleeuwse stadspoorten op deze locatie. Tijdens de opgraving kwamen de massieve funderingen van dit defensief bouwwerk aan het licht. Het onderzoek leerde ons hoe dit indrukwekkende complex tussen 1360 en 1390 n. Chr. is opgericht. Aan de hand van recentere muurresten in combinatie met historische bronnen kon ook een reconstructie gemaakt worden van hoe het gebouw doorheen de geschiedenis verder is geëvolueerd. Zo leverde de opgraving informatie op over de ontwikkeling van de Stad Oudenaarde vanaf de late middeleeuwen tot in de 19de eeuw.

SOLVA ARCHEOLOGIE RAPPORT 31

**O U D E N A A R D E
LOUISE   MARIEKAAI
EN J. J. RAEPSAETPLEIN
A R C H E O L O G I S C H
O N D E R Z O E K**

**DE MAEYER W., VAN CAUWENBERGH S., Taelman E. &
CHERRETTÉ B.**

2015

Colofon

Project:

Archeologisch onderzoek
Opgraving
Oudenaarde Baarstraat – Louise Mariekaai (12-oud-bs)
Code Vlaamse Overheid 2012/190

Opdrachtgever/Bouwheer:

Stad Oudenaarde
Tussenmuren 17
9700 Oudenaarde

Uitvoerder:

SOLVA
Intergemeentelijk samenwerkingsverband
voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie
Joseph Cardijnstraat 60
9420 Erpe-Mere

Wouter De Maeyer (projectarcheoloog - vergunninghouder)
Stijn Van Cauwenbergh (projectarcheoloog)
Evelien Taelman (projectarcheoloog)
Ruben Pede (projectarcheoloog)
Bart Cherretté (coördinatie)
Sami Belbachir (technisch assistent)
Harry Bonnarens (technisch assistent)
Samuel De Petter (technisch assistent)
Wim Vanrolleghem (technisch assistent)

Wetenschappelijke ondersteuning:

Bart Cherretté

Termijn:

11 mei 2012 – 14 mei 2012, 14 juni 2012 – 20 juli 2012 en 1 augustus 2012 – 5 oktober 2012

Wettelijk Depotnummer:

D/2015/12.857/11

SOLVA

Afbeelding voorblad: Luchtfoto met zicht op de Baarpoort (Zone IV) vanuit het noorden.

Copyright: Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA.

Alle foto's, tenzij anders vermeld: © SOLVA.

INHOUDSTAFEL

CHRONOLOGIE	10
KEYWORDS	11
1. DANKWOORD	13
2. INLEIDING	15
2.1. Aanleiding en doelstelling van het onderzoek.....	15
2.2. Opbouw van het verslag.....	15
3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS	17
3.1. Vindplaatsgegevens.....	17
3.2. Topografische, landschappelijke, bodemkundige situering.....	18
4. HISTORISCHE, ARCHEOLOGISCHE EN CARTOGRAFISCHE SITUERING	21
4.1. Historische situering.....	21
4.1.1. Inleiding.....	21
4.1.2. Etymologie.....	21
4.1.3. Het ontstaan en de ontwikkeling van Oudenaarde	21
4.1.3.1. De voorgeschiedenis	21
4.1.3.2. De ‘turrens aldendardensis’ en de eerste omwalling	22
4.1.3.3. Pamele.....	22
4.1.3.4. De tweede omwalling.....	22
4.1.3.5. De eerste bastions	23
4.1.3.6. Aanpassingen onder Vauban	23
4.1.3.7. De ontmanteling van de omwalling.....	23
4.1.4. De Louise Mariekaai langs de Schelde.....	24
4.2. Archeologische situering	25
4.2.1. Archeologische kennis van de regio	25
4.2.2. Voorgaand archeologisch onderzoek	26
4.3. Cartografische en iconografische situering Baarpoort	27
4.3.1. Jacob van Deventer – Atlas des villes des Pays-Bas: 73 places levées entre 1550 et 1565 sur les ordres de Charles Quint et de Philippe II: Oudenaarde, Enname, Beveren, Lubeghem (omstreeks 1550) (kbr)	27
4.3.2. Abraham de Bruyn - Parma belegert en veroverd Oudenaarde, 1582 (1613 – 1615) (Rijksmuseum.nl)	27
4.3.3. Pierre Le Poivre - Recueil de plans de villes et de châteaux, de fortifications et de batailles, de cartes topographiques et géographiques, se rapportant aux règnes de Charles-Quint, de Philippe II et d’Albert et Isabelle, 1585-1622]: Siège de la ville d’Audenaerde par les troupes d’Alexandre Farnèse en 1581 (1617) (kbr).....	28
4.3.4. Pierre Le Poivre - Recueil de plans de villes et de châteaux, de fortifications et de batailles, de cartes topographiques et géographiques, se rapportant aux règnes de Charles-Quint, de Philippe II et d’Albert et Isabelle, 1585-1622]: Plan de la ville d’Audenaerde (1617) (kbr)	28
4.3.5. Antonius Sanderus – Flandria Illustrata: Oudenaarde (1641) (Archief Oudenaarde) – grondplan en aanzicht	28
4.3.6. I.D. Maire - Panorama van Oudenaarde 1667 (Schepenzaal Oudenaarde)	29
4.3.7. Samuel Du Ry de Champdoré – Plan de la Ville d’Oudenaerde (1707) (Rijksmuseum.nl).....	29
4.3.8. Maker onbekend – Plan d’Oudenaerde (1746) (SHAT, Archives du Génie, canton Oudenaerde, art. 14, section 1, pièce n°27) en Le plan en relief de Nézot (1746) (Foto Archief Oudenaarde).....	30

4.3.9. Jozef Johan Frans Ferraris – Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik: Audenarde (1777) (kbr)	31
4.3.10. Plattegrond van Pamele met versterkingen van Vauban en perceelopgave, door Vanden Hende, getekend, 162x87cm, eind 18de eeuw (S.O., VKP, 596).	31
4.3.11 Plattegrond van het gelijkvloers van een stadsgebouw in de Doornikstraat, voorgesteld om er de gendarmeriebrigade te huisvesten, s.d. (S.O., VKP, 91)	32
4.3.12. Primitief Kadaster (1820) (Archief Oudenaarde) (S.O., VKP, 611).....	32
4.3.13. Vaillant – Plan D’Oudenaarde, d’après les reconnaissances faites aux mois d’Août 1829 et Janvier 1833 (1833) (foto Archief Oudenaarde)	33
4.3.14 Ontwerptekening van de coupure en een nieuwe brug over de omwalling aan de Doornikse Poort, s.d. (S.O., VKP, 84).....	33
5. ONDERZOEKSOPDRACHT	35
5.1. Vraagstelling	35
5.2. Randvoorwaarden	35
6. WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRATEGIE.....	37
6.1. Methodologie terreinwerk	37
6.2. Methodologie verwerking	38
6.3. Motivatie van de selectie van materiaal en staalname	39
7. BESCHRIJVING VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	43
7.1. Inleiding.....	43
7.2. Zone I	44
7.3. Zone II.....	47
7.3.1. Inleiding.....	47
7.3.2. Fase 1: Een kademuur langs de Schelde	47
7.3.3. Fase 2: Een watertrap naar de Schelde	49
7.3.4. Fase 3: Damping van de Schelde en sporen van bebouwing.....	51
7.4. Zone III.....	56
7.5. Zones IV & V	57
7.5.1. Sporen vóór de oprichting van de Baarpoort	57
7.5.1.1. Inleiding.....	57
7.5.1.2. Weg, structuur IV-B-7	58
7.5.1.3. Gracht, contexten IV-B-9 en V-A--XY-4.....	59
7.5.1.4. Weg, structuur IV-A-3	62
7.5.2. De Baarpoort	65
7.5.2.1. Inleiding.....	65
7.5.2.2. Bouwput IV-A-4-AB-1	65
7.5.2.2.1. Opbouw	65
7.5.2.2.2. Vondsten	68
7.5.2.3. Poortgebouw	71
7.5.2.4. Landschap.....	73
7.5.2.5. Datering, interpretatie en discussie.....	74
7.5.3. Recentere bouwfases.....	77
7.5.3.1. Bastionering van de stadsomwalling	77
7.5.3.1.1. Bespreking van de archeologische resultaten	77
7.5.3.1.2. Datering.....	80
7.5.3.2. Twee beerputten	81
7.6. Zone VI.....	84
8. ASSESSMENT EN BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN	87

9. SYNTHESE EN ANTWOORD OP DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN.....	89
10. BIBLIOGRAFIE	93
10.1. Literatuur.....	93
10.2. Gebruikte afkortingen	94
10.3. Websites	94
11. BIJLAGEN.....	97
11.1. Handleiding bij het raadplegen van de bijlagen	97
11.2. Lijsten	98
11.3. Grondplan.....	99

CHRONOLOGIE

☐ Paleolithicum	☐ Oud	1.000.000/500.000 - 250.000 BP
	☐ Midden	250.000 - 38.000 BP
	☐ Jong	38.000 - 14.000 BP
	☐ Finaal	14.000 - 12.000 BP
☐ Mesolithicum	☐ Vroeg	ca. 9500 - 7700 BC
	☐ Midden	7700 - 7000/6500 BC
	☐ Laat	ca. 7000 - ca. 5000 BC
	☐ Finaal	ca. 5000 - ca. 4000 BC
☐ Neolithicum	☐ Vroeg	5300 - 4800 BC
	☐ Midden	4500 - 3500 BC
	☐ Laat	3500 - 3000 BC
	☐ Finaal	3000 - 2000 BC
☐ Bronstijd	☐ Vroege	2100/2000 - 1800/1750 BC
	☐ Midden A	1800/1750 - 1500 BC
	☐ Midden B	1500 - 1050 BC
	☐ Late	1050 - 800 BC
☐ IJzertijd	☐ Vroege	800 - 475/450 BC
	☐ Late	475/450 - 57 BC
☐ Romeinse Tijd	☐ Vroeg	56 BC - 100 AD
	☐ Midden	101 - 300 AD
	☐ Laat	301 - 400 AD
☐ Middeleeuwen	☐ Vroege / Frankisch	401 - 500 AD
	☐ Vroege / Merovingisch	501 - 750 AD
	☐ Vroege / Karolingisch	751 - 900 AD
	☐ Volle	901 - 1200 AD
	☒ Late	1201 - 1500 AD
☒ Postmiddeleeuwen	☐ Nieuwe Tijden	1501 - 1800 AD
	☐ Nieuwste Tijden	1801 - heden

KEYWORDS

☐ Landelijke context	☐ Voedselproductie	☐ Lithisch materiaal	☐ Gebruikssporenanalyse
☒ Stedelijke context	☐ Keramiekproductie	☒ Botmateriaal	☐ Materiaalstudie
☐ Commercieel gebouw	☐ Metallurgie	☒ Keramiek	☒ C14-datering
☐ Religieus gebouw	☐ Artisanaat	☒ Staalname	☐ Archeomagnetisch
☐ Openbaar gebouw	☐ Begraving	☒ Bouwmateriaal	☐ Dendrochronologisch
☒ Militair gebouw	☐ Funeraire structuur	☒ Metaal	☐ Optisch gestimuleerde luminescentie
		☒ Glas	☐ Biochemisch analytisch
		☒ Hout	☐ Fysico-chemisch analytisch
☒ Bewoning		☐ Kunststof	☐ Diatomeeën
☒ Woonhuis		☐ Textiel	☒ Palynologisch
☐ Villa		☒ Leder	☒ Zaden en vruchten
☐ Agrarisch gebouw		☒ Natuursteen	☐ Hout
		☐ Technisch aardewerk	☐ Anthracologisch
☐ Agrarische structuur		☐ Touw	☐ Gewervelde diersoorten
☐ Haard			☐ Insecten en mijten
☐ Kuil			☒ Malacologisch
☒ Weg			☐ Bodemkundig
☐ Waterwinning			☐ Fysisch antropologisch
☐ Afwateringsgracht			☐ Geografisch
☐ Perceelsgracht			☐ Geomorfologisch
☐ Extractie			☐ Geologisch
			☒ Conservatie
☐ Megalithische structuur			☐ Restauratie

1. DANKWOORD

Vooreerst willen we alle partners bij dit project bedanken voor de vlotte samenwerking: In de eerste plaats zijn dit Stad Oudenaarde en de Stedelijke Diensten.

Stijn Lybeert, archivaris van het stadsarchief van Oudenaarde, bedanken wij voor de hulp bij het historisch onderzoek en het verschaffen van historisch-cartografische bronnen.

Voor de conservatie van de metalen objecten richten wij een woord van dank aan Johan Van Cauter (ADW). Voor de identificatie van de munten zijn we Luk Beeckmans erkentelijk. Gaston Van Bulck willen we bedanken voor de identificatie van het fluitje.

Tot slot willen we ook onze collega's bedanken: in het bijzonder Pieter Kindermans voor het uitzetten van de opstelpunten en Sami, Harry, Samuel en Wim voor het werk op het terrein en voor het wassen van de vondsten en zeven van de stalen.

2. INLEIDING

2.1. AANLEIDING EN DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK

Het onderzoek ging vooraf aan de vernieuwing en ontdebelling van het rioleringsstelsel en de heraanleg van enkele straten in het stadsdeel Pamele. Door de verstoring van het bodemarchief bij de werkzaamheden en de ligging in het historische centrum, is voorafgaandelijk een archeologisch onderzoek geadviseerd door het agentschap Onroerend Erfgoed.

Een eerste zone situeert zich tussen Pamelekerk en het kruispunt van de Louise Mariekaai met de Bergstraat. Een deel van het rioleringstracé week hier af van de openbare weg ter bescherming van een aantal monumentale bomen. Dit impliceerde dat de riolering onverstoord bodemarchief zou doorsnijden. Op basis van historische kaarten bleek dit overeen te komen met de locatie van een huizenblok en een kapel. Ter hoogte van Pamelekerk kon mogelijk een deel van het oorspronkelijke kerkhof binnen het projectgebied vallen. De opgraving zou zich uitstrekken over een tracé van 175 m. Doel van het onderzoek was het achterhalen van de datering en de bouwgeschiedenis van eventuele gebouwen en het lokaliseren van de afbakening van het kerkhof.

Een tweede opgegraven zone is gesitueerd op het J.J. Raepsaetplein. Projectie op historische kaarten toonde aan dat één van de vijf middeleeuwse stadspoorten van Oudenaarde op deze locatie gelegen was. De zones waar riolering kwam te liggen, dienden integraal te worden opgegraven. Voor de rest van het plangebied volstond een registratie van het eerste archeologisch relevante niveau. De heraanleg van het plein beperkte zich immers in diepte, met uitzondering van een aantal boomputten.

2.2. OPBOUW VAN HET VERSLAG

Hoofdstuk 3 plaatst de opgraving respectievelijk in een geografisch-bodemkundige en een landschappelijke context. In hoofdstuk 4 komt eerst een historisch overzicht van de zone aan bod, waarna kort de bespreking volgt van de vorige archeologische onderzoeken. Hiervan uitgaande, zijn in hoofdstuk 5 enkele aandachtspunten (vraagstellingen) te vinden met betrekking tot het actuele onderzoek. Hoofdstuk 6 beschrijft de methodologie en motiveert de selectie van materiaal en staalnames. In hoofdstuk 7 komt de bespreking van de resultaten van het archeologisch onderzoek aan bod. De bespreking maakt gebruik van de contextnummers, tenzij anders vermeld. In het daarop volgende deel, hoofdstuk 8, volgt een assessment en basisanalyse van de vondsten en stalen. Hoofdstuk 9 bevat de synthese, waarna de bibliografie en een reeks bijlagen volgen.

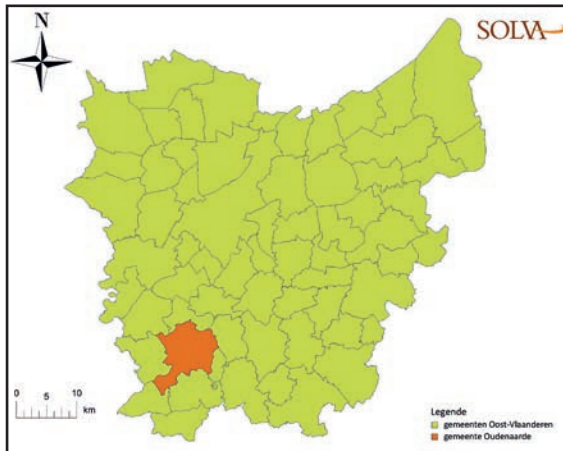

3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

3.1. VINDPLAATSGEGEVENS

Administratieve gegevens	
Opdrachtgever:	Stad Oudenaarde Tussenmuren 17 9700 Oudenaarde
Uitvoerder:	SOLVA Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie Joseph Cardijnstraat 60 9420 Erpe-Mere
Vergunninghouder:	Wouter De Maeyer
Beheer en plaats opgravingsarchief:	SOLVA, dienst Archeologie Industrielaan 25B, 9320 Erembodegem
Beheer en plaats vondsten en stalen:	SOLVA, dienst Archeologie Industrielaan 25B, 9320 Erembodegem
Projectcode:	12-oud-bs + 2012/190
Vindplaatsnaam:	Oudenaarde Louise Mariekaai en Baarstraat
Locatie:	Oudenaarde Louise Mariekaai en J.J. Raepsaet- plein
Lambertcoördinaat 1:	X 96517,15 ; Y 170467,68
Lambertcoördinaat 2:	X 96414,03 ; Y 170322,65
Lambertcoördinaat 3:	X 96376,43 ; Y 170099,60
Lambertcoördinaat 4:	X 96371,32 ; Y 170073,46
Kadaster:	Oudenaarde, Afdeling 1, Sectie C, openbaar do- mein
Termijn:	Mei – oktober 2012
Onderzoeksopdracht	
Verwijzing naar de bijzondere voorwaarden:	Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Oudenaarde Loui- se-Mariekaai en Oudenaarde Baarstraat
Omschrijving archeologische verwachtingen:	Zie 4.2
Wetenschappelijke vraagstelling:	Zie 5.1
Oorzaak voor de ingreep in de bodem:	Rioleringswerken en heraanleg plein
Eventuele randvoorwaarden:	Zie 5.2
Raadpleging van specialisten	
Omschrijving van de inbreng als hun advies werd ingewonnen bij substantiële staalname:	/
Omschrijving van de inbreng als zij betrokken worden bij de conservatie:	Johan Van Cauter (metaal)
Omschrijving van de algemene wetenschappe- lijke advisering door externe personen:	Koen De Groote (aardewerk)

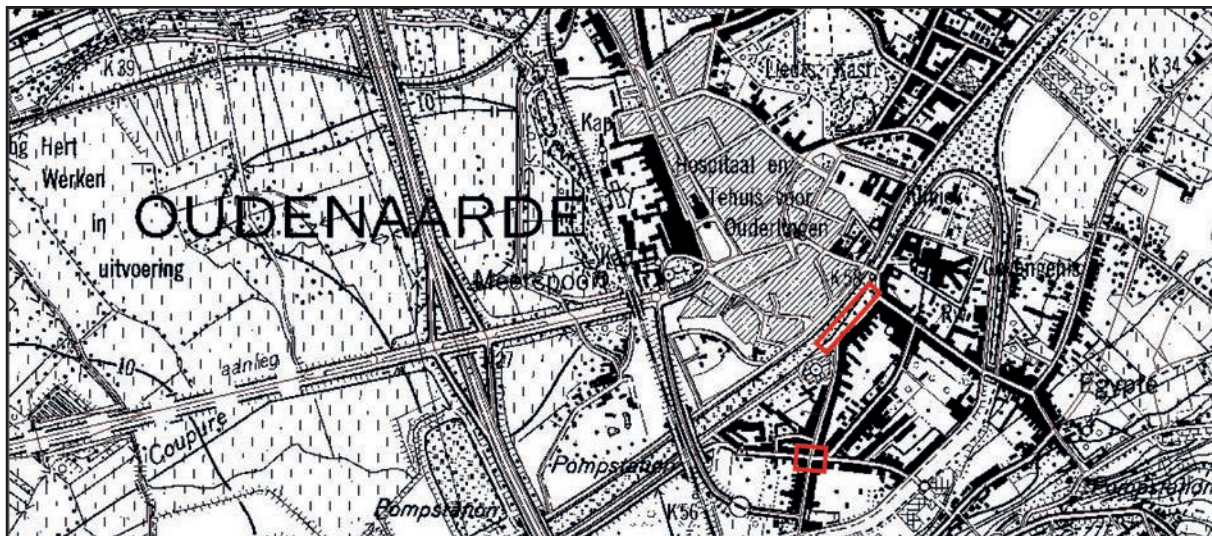
3.2. TOPOGRAFISCHE, LANDSCHAPPELIJKE, BODEMKUNDIGE SITUERING

Figuur 1: Situering van Oudenaarde in de provincie Oost-Vlaanderen.

De stad Oudenaarde is gesitueerd in het zuidwesten van de provincie Oost-Vlaanderen, in de Scheldevallei (Fig. 1). Het projectgebied is gelegen in het historische stadsdeel Pamele op de rechteroever van de Schelde.

Oudenaarde is gelegen in de zandleemstreek, maar het stadscentrum is gekarteerd als antropogene zone (Fig. 2).¹ De regio is gelegen in het pleistoceen riviervalleiendistrict, dat onder meer gekenmerkt is door alluviale kleibodems en een vrij vlakke tot licht golvende topografie (Fig. 3).² Dit was ook goed zichtbaar in zowel sleuf III als IV waar het alluvium is aangesneden, respectievelijk context III-A-YZ-7 en IV-B-18 (cfr. *infra*). Meestal bestaat dit alluvium uit gereduceerd lemig zand, zandleem of klei met schelpjes en slakjes.

Figuur 2: Topokaart met aanduiding van de opgraving. (AGIV)

Figuur 3: Digitaal hoogtemodel van de regio met situering van de opgraving. (AGIV)

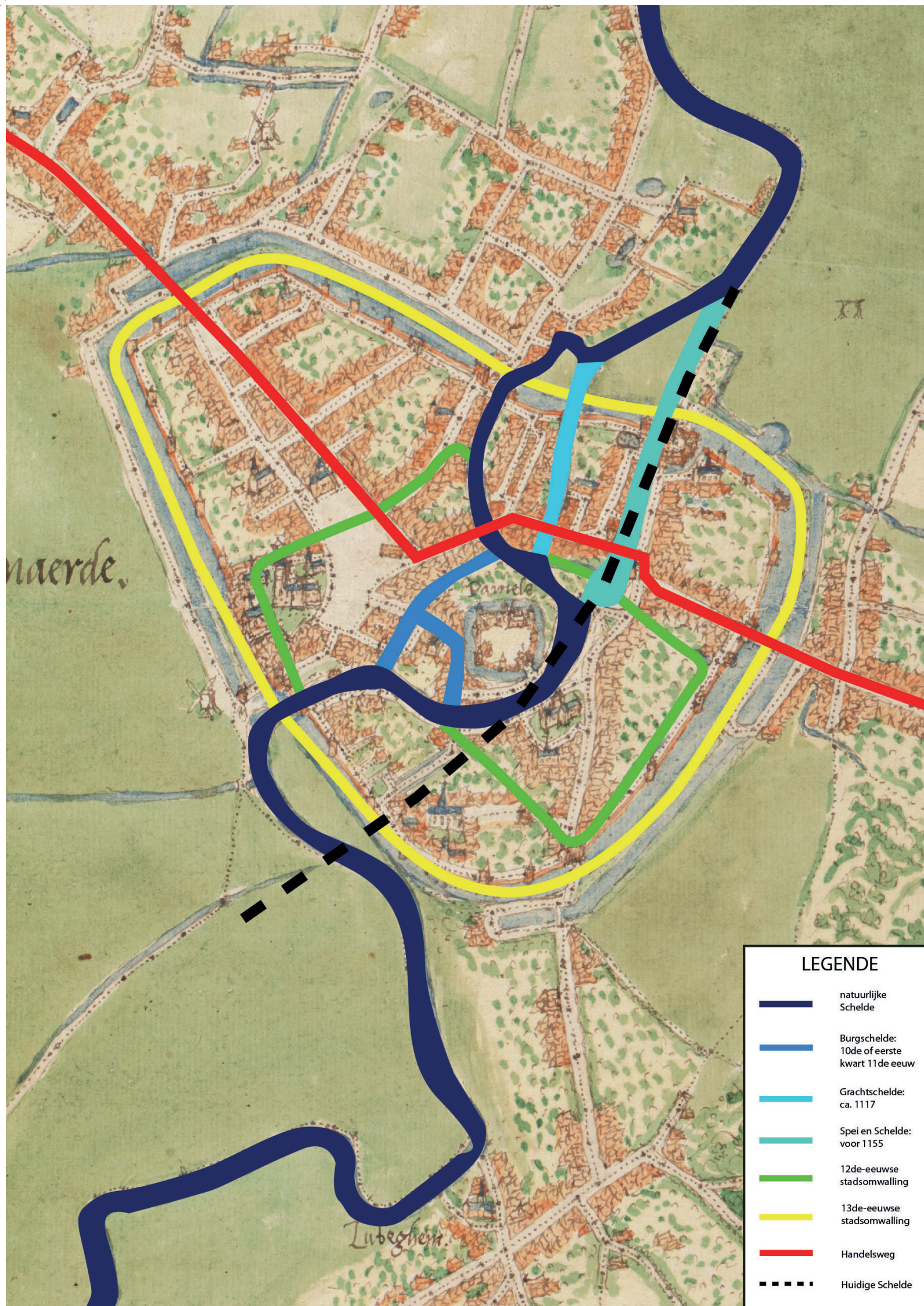
¹ www.agiv.be

² Sevenant 2002, p. 37 e.v.

LEGENDE

- natuurlijke Schelde
- Burgschelde: 10de of eerste kwart 11de eeuw
- Grachtschelde: ca. 1117
- Spei en Schelde: voor 1155
- 12de-eeuwse stadsomwalling
- 13de-eeuwse stadsomwalling
- Handelsweg
- Huidige Schelde

4. HISTORISCHE, ARCHEOLOGISCHE EN CARTOGRAFISCHE SITUERING

4.1. HISTORISCHE SITUERING

4.1.1. Inleiding

In 2012 verscheen het boek 'Tijd voor Oudenaarde'. Hierin geven verschillende auteurs een overzicht van de bestaande kennis over de geschiedenis en het ontstaan van Oudenaarde. Deze publicatie dient als leidraad voor de hieronder kort besproken *status quaestionis* van het onderzoek.

4.1.2. Etymologie

Etymologisch verwijst de term *aard* in Oudenaarde naar een hoger gelegen terrein, reikend tot aan de oever aan de buitenzijde van een Scheldemeander. Een andere mogelijkheid is de verwijzing van *aard* naar een goede aanlegplaats voor schepen.³ Het voorvoegsel *Oud* verwijst waarschijnlijk dan weer naar 'hoog', wat kan overeenstemmen met de topografische ligging van de stad. Een tweede optie is dat het duidt op 'oud', in de betekenis van 'verlaten' of 'opgegeven', of ook 'eerbiedwaardig oud'.⁴ De naam *Pamele* is moeilijker te verklaren. Deze komt op verschillende plaatsen in Vlaanderen voor, steeds in de nabijheid van een rivier. Mogelijk verwijst het naar een zogenaamde kronkelwaardrug: een verhoging binnen of nabij een ham met een ronde of halfronde vorm.⁵

4.1.3. Het ontstaan en de ontwikkeling van Oudenaarde

4.1.3.1. De voorgeschiedenis

Voor de vroegste geschiedenis van Oudenaarde zijn weinig bronnen voorhanden. Over het ontstaan van Oudenaarde is tussen historici dan ook nog geen consensus bereikt, maar interessant is wel de aanloop naar het ontstaan van de stad.

Het Verdrag van Verdun verdeelt in 843 het Karolingische rijk in drie delen: West-Francië, Oost-Francië en Midden-Francië. De Schelde, die voordien al als kerkelijke grens fungeerde tussen het bisdom Kamerijk en het bisdom Noyon-Doornik, vormt nu ook de grens tussen West- en Midden-Francië. Tussen de jaren 923 en 928 komt Midden-Francië in handen van de Ottoonse heersers van Oost-Francië, waardoor de West-Frankische koning lijnrecht tegenover de Oost-Frankische keizer kwam te staan. In de volle middeleeuwen zijn er in de streek van Oudenaarde dan ook twee bestuurlijke centra. Op de linkeroever van de Schelde bevindt zich het Karolingisch koningshof, bestuurd door de heren van Petegem. Deze villa was oorspronkelijk in het bezit van de West-Frankische koning, maar komt later in handen van Petegemse adel. Op de rechteroever ligt het Ottoonse markgrafelijke centrum van Ename met een burcht langs de Schelde, dat rond het jaar 1000 een grote bloei kent. De Schelde vormt zo de grens tussen Petegem enerzijds en Ename anderzijds.⁶ In 1034 echter volgt de inname van de Enaamse burcht door de toenmalige graaf van Vlaanderen, Boudewijn IV.⁷

---

³ Trio 2012, p. 37.

⁴ Trio 2012, p.36.

⁵ Trio 2012, p.34.

⁶ Trio 2012, pp.18-19.

⁷ Trio 2012, p.22.

4.1.3.2. De 'turris aldenardensis' en de eerste omwalling

Interessant hierbij is dat rond deze periode, onder heerschappij van de graaf van Vlaanderen, Boudevijn IV, de naam Oudenaarde voor het eerst verschijnt in historische documenten. In 1064 duiken de *turris aldenardensis*⁸ en de Sint-Walburgakerk op in de bronnen. Beide zijn in eigendom van een lokale heer, Arnulf van Oudenaarde.⁹ De toren is waarschijnlijk gelegen tussen een Scheldebocht en de aangelegde Burgschelde en vormt de oudste kern van Oudenaarde waaruit zich later de stad ontwikkelt. Aansluitend op deze oudste zone bevindt zich naast een kerk ook een markt, later 'Garenmarkt' of 'Vismarkt' genoemd.¹⁰ In bronnen uit 1127 en 1155 is de site omschreven als *oppidum*, waaruit blijkt dat de handelsnederzetting toen al versterkt was. De aarden wal met ervoor een gracht liep vermoedelijk vanaf de Schelde door de huidige Einestraat, over de Markt in de richting van Sint-Walburgakerk. Ze liep verder rond de kerk en sloot terug aan op de Schelde.¹¹ Hiermee omsloot de 500 m lange omwalling een gebied van 5 à 6 ha.

4.1.3.3. Pamele

Op de rechteroever komt ook Pamele na 1047 tot ontwikkeling. Deze *Novus Burgus* ontwikkelt zich onder impuls van de baron van Pamele stilaan tot stad.¹² De nederzetting trekt handelaars en ambachtslieden aan, die zich daar vestigen en een bevolkingstoename in de hand werken. Het ontvangen van een stadskeure in de 12de eeuw kan niet uitblijven.¹³ Op dat moment krijgt ook Pamele een omwalling. Een klein deel van deze oudste walgracht was nog tot in de 16de eeuw zichtbaar. Op de kaart van Jacob Van Deventer zijn de restanten van deze omwalling nog duidelijk te zien (cfr. *infra*).

Oudenaarde ontvangt op haar beurt in 1189 haar stadsrechten.¹⁴ Op dat moment liggen langs weerszijden van de Schelde twee steden met overeenkomstige instellingen en versterkingen.¹⁵

4.1.3.4. De tweede omwalling

De uitbreiding van Oudenaarde laat niet lang op zich wachten. Vóór 1279 is een nieuwe omwalling¹⁶ een feit. Deze omsluit zowel de bewoningskern van Oudenaarde op de linkeroever als deze van Pamele op de rechteroever.¹⁷ De oppervlakte binnen de omwalling bedraagt nu 42 hectare. In 1290 vervangt een stenen muur de aarden wal.¹⁸ Vijf poorten vormen de enige toegangen tot de stad. In deze fase is ook de huidige Grote Markt aangelegd¹⁹ en vervangt een trapeziumvormig kasteel²⁰ de oude burchtoren.

In 1384 kwam Oudenaarde samen met de rest van het graafschap Vlaanderen onder controle van

---

8 Een oprichtingsdatum is niet gekend.

9 Trio 2012, p.25.

10 Trio 2012, p.26.

11 Trio 2012, p.28.

12 Trio 2012, p.31.

13 Trio 2012, p.31.

14 Lachaert 2008, p.13.

15 Trio 2012, p.44.

16 Deze omwalling omvat aanvankelijk een aarden wal en een gracht van ca. 2500 meter.

17 Trio 2012, pp.28-29.

18 Van Cauwenberghe 2004, p.25.

19 Trio 2012, p.28.

20 Trio 2012, p.30.

de Bourgondische hertogen. Net zoals de vroegere graven van Vlaanderen drukken de hertogen hun stempel niet enkel op de politieke en culturele situatie, ook heeft hun militaire strategie gevolgen voor de steden. De gunstige ligging van Oudenaarde speelt hierbij ongetwijfeld een rol.²¹ De Bourgondische defensiepolitiek is tekenend voor het Vlaamse landschap, vooral voor steden met een strategische ligging. In de belangrijkste steden of langs rivieren en handelswegen naar grote steden komen militaire steunpunten tot ontwikkeling, met als doel die grote steden onder controle te houden.²² Een politiek die ook de graven van Vlaanderen al perfect beheersten. Om de macht over hun territorium uit te breiden, dienden ze eerst de macht van de steden te beperken. Hierin speelde Oudenaarde, zowel onder de graven als de hertogen en gelegen op de aanvoeroute naar Gent, vaak een belangrijke rol. In de loop van de geschiedenis vonden er verschillende belegeringen plaats, onder andere in 1382, 1452 en 1485. Het doel hiervan was steeds om door de belegering de andere partij te treffen.²³ Als bescherming tegen de belegeringen liet, volgens de literatuur, Jan zonder Vrees (1371-1419), de tweede hertog van Bourgondië, de ommuring verstevigen met 5 poorten (Beverepoort, Einepoort, Bergpoort, Baarpoort en Meerspoort) en 24 torens.²⁴ Historische bronnen vermelden bovendien belangrijke verbouwingen aan het kasteel in de periode 1373-1378.²⁵

4.1.3.5. De eerste bastions

Tot in de late 16de eeuw blijft de versterking rond Oudenaarde grotendeels ongewijzigd. Na een geslaagde inval in 1578 bevolken Gentse calvinisten de stad tot 1582. Hierbij komt François de la Noué op de voorgrond. Hij ligt aan de basis van de oprichting van acht bastions rond de bestaande omwalling.²⁶

4.1.3.6. Aanpassingen onder Vauban

Nadat de Spaanse Nederlanden in de 17de eeuw door het Franse leger zijn overmeesterd, komt Oudenaarde onder de heerschappij van Lodewijk XIV. In die periode (1673) schakelt de Franse koning maarschalk Vauban in om enkele drastische vernieuwingen door te voeren. Hij zorgt ervoor dat Oudenaarde bescherming krijgt d.m.v. vooruitgeschoven versterkingen. Hierbij vult hij o.a. de oude versterkingen van de la Noué aan met vier nieuwe bastions²⁷ en enkele sluizen die de Scheldevallei grotendeels onder water kunnen zetten.²⁸

Hoewel zijn doorgevoerde aanpassingen uiterst voordelig zijn voor de stad, betekent de nieuwe gebastioneerde versterking ook een beperking voor de stads groei.

4.1.3.7. De ontmanteling van de omwalling

Keizer Jozef II beslist, door het verschuiven van de rijksgrenzen, in 1782 de versterkingen te ontmantelen.²⁹ Barrièresteden³⁰, zoals Oudenaarde, worden op zijn bevel gedemilitariseerd en alle militaire

---

21 Trio 2012, p.56.

22 De Groote 2013, pp. 54-55.

23 Trio 2012, p.56.

24 Carton 2010, p. 106 & Borremans 2009, p. 11.

25 Trio 2012, p.30.

26 Borremans 2009, p. 12.

27 Borremans 2009, p.14.

28 S.A.O., inventarisnummer 1063.41. (Schelde en andere waterlopen, sluizen).

29 Informatie uit het stadsmuseum van Oudenaarde (MOU) & S.A.O., inventarisnummer 1344. 34 en 1344. 5. (Versterkingen en grachten).

30 De barrièresteden zijn de acht vestingsteden die langs de grens tussen de Republiek en Frankrijk gelegen waren.

gronden worden verkocht. Later, in 1803, herhaalt Napoleon dit bevel en moeten de barrièrevestingen worden opgeheven.³¹

Hoewel in de algemene sloopwerken ook was bepaald de Baarpoort af te breken, gaat dit niet onmiddellijk door. Vanaf 1809 doet het gebouw dienst als stadsgevangenis.³² De precieze afbraakdatum van de Baarpoort is vooralsnog niet bekend. Volgens een archiefbron is de poort nog in het straatbeeld aanwezig in 1826.³³ Op een militaire kaart van 1830 staat de poort nog afgebeeld. Eind jaren 1850 zijn de laatste restanten van de vesting tenslotte afgebroken.³⁴ Dit heeft tot gevolg dat de stadsgrenzen verdwijnen en de stad zich stilaan vormt tot de stad die ze vandaag is.

4.1.4. De Louise Mariekaai langs de Schelde

De Louise Mariekaai wordt in de historische bronnen sporadisch vermeld als *An tspeij*.³⁵ Vanaf de 16de eeuw verschijnt deze straat als Sleutelstraat in de bronnen.³⁶ Ter hoogte van het Spei en de Bergstraat bevinden zich in de 16de eeuw een aantal huizen en een kapel van O.L.V. ter Walle. Een oprichtingsdatum voor deze kapel ontbreekt, maar volgens de literatuur zou deze in de 14de eeuw gebouwd zijn.³⁷ Ze verdween met de Franse revolutie.³⁸ In het laatste kwart van de 18de eeuw, vanaf 1777, starten er werken om het nieuwe Spei aan te leggen (Fig. 5). Hierbij zijn nieuwe dijken en een sluis aangelegd en wordt de rivier geruimd.³⁹ In de tweede helft van de 19de eeuw vervangt een groot sluizencomplex de 18de-eeuwse versie. Dit complex is niet te zien op de Atlas der Buurtwegen (1840), maar wel op de vroeg-20ste-eeuwse cartografische en fotografische bronnen (Afb. 4). Op het einde van Eerste Wereldoorlog wordt deze sluis vernield en afgebroken.

Figuur 5: De Louise Mariekaai en het Spei op het primitief kadaster van 1820. (S.O., VKP, 486)

31 Borremans 2009, p. 17.

32 <http://inventaris.onroerenderfgoed.be>. De stadsgevangenis was oorspronkelijk gesitueerd op de Markt. S.O.A., inventarisnummer 1344.35. (Versterkingen en grachten).

33 S.A.O., inventarisnummer 1344.35 (versterkingen en grachten).

34 Trio 2012, p. 176.

35 Minnaert 1976, p. 3.

36 Van Cauwenberghe 2004, p. 17.

37 Carton 2010, p. 114.

38 Trio 2012, p.131.

39 S.A.O., inventarisnummer 1063.52. (Schelde en andere waterlopen, sluizen) en 1120.21. (Sluizen en speien).

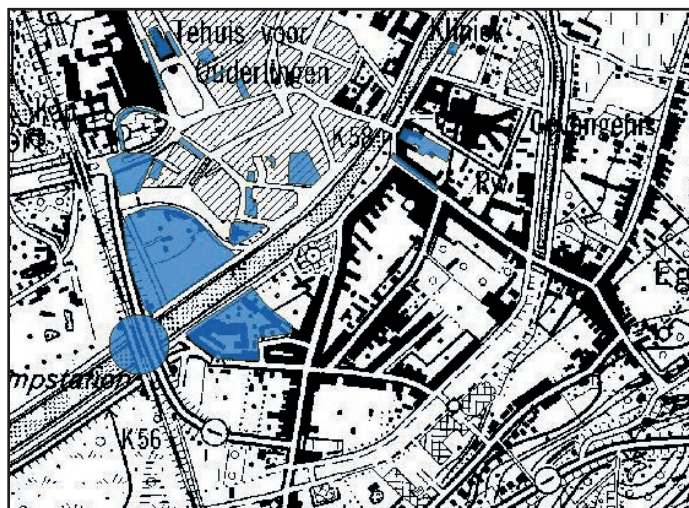

Afbeelding 4: Panoramisch zicht vanaf Pamelekerk op het vroegere sluizencomplex op de Schelde (ca. 1910). (postkaart MOU)

4.2. ARCHEOLOGISCHE SITUERING

4.2.1. Archeologische kennis van de regio

Aan het einde van de 20ste eeuw was het archeologische onderzoek in Oudenaarde nog beperkt tot een aantal kleine noodinterventies. Pas in het laatste decennia hebben er verschillende grootschalige opgravingen plaatsgevonden in de binnenstad. Voor wat betreft het historische stadsdeel Pamele zijn er in de CAI een viertal locaties afgebakend (Fig. 6). Van noordoost naar zuidwest gaat het om een werfcontrole in de Bourgondiëstraat (159839) waar tot op heden nog geen rapport van verschenen is. Eind jaren 80 zijn er in de tuin van het Huis de Lalaing (503505) sporen aan het licht gekomen van ijzersmeltactiviteiten en pottenbakkersovens, uit respectievelijk de 13de en de 14de eeuw.⁴⁰ In de Bergstraat kwamen bij rioleringswerken een aantal laat-middeleeuwse sporen aan het licht (156433). Een laatste gemarkeerde zone is de voormalige abdij van Maagdendale (500356), waar ook al een kleinschalige opgraving plaatsvond.⁴¹ Tot slot bevindt zich vlakbij het projectgebied de Onze-lieve-vrouwe-kerk van Pamele. Deze kerk is opgericht in 1234 en is opgetrokken uit Doornikse kalksteen en breuksteen.⁴²

Figuur 6: Uittreksel uit de CAI. (AGIV)

40 De Groote 1994.

41 cai.erfgoed.net

42 <https://inventaris.onroerenderfgoed.be-dibe-relict-27291>

4.2.2. Voorgaand archeologisch onderzoek

Om binnen de thematiek van deze opgraving te blijven, zal de beschrijving van voorgaand archeologisch onderzoek zich beperken tot projecten waarbij de stadsomwalling is aangesneden. Een eerste locatie in Oudenaarde waar dit het geval was, bevindt zich ter hoogte van de Hoogstraat en de Grote Markt. Op basis van een archeologisch onderzoek in 1995 bleek dat deze zone is opgehoogd en gebruiksklaar gemaakt aan het einde van de 12de of in de 13de eeuw. Naar alle waarschijnlijkheid staat deze ingreep in verband met de oprichting van de tweede stadsomwalling. Het vermoeden bestaat dat hier ook de aanzet van de oudste, 12de-eeuwse omwallingsgracht is aangetroffen.⁴³ Deze oudste walgracht lijkt ook in 2000 te zijn aangesneden bij een opgraving tussen de Sint-Walburgakerk, de 'Kleine Markt' en de Meerspoort. De gracht is kunstmatig uitgegraven en bevat in de onderste lagen materiaal uit de 11de tot 12de eeuw. Bij de 13de-eeuwse stadsuitbreiding is de gracht gedempt en overbouwd.⁴⁴

Van de tweede stadsomwalling zijn meer concrete archeologische gegevens voor handen. Een deel van deze stadsmuur is bij de opgravingscampagne op de Ham in 2008 onderzocht (Afb. 5). De muur heeft een driedelige opbouw en is gemetseld met bakstenen (23-23,5 x 11 x 5-5,5cm). De constructie steunt op een spaarboog, heeft een getrapt verloop naar boven toe en mondt dan uit in opgaand muurwerk in kruisverband. Een rechtstreekse datering is niet voorhanden, maar het oudste materiaal in de gracht en in de ophoging palend aan de muur dateert uit de 15de eeuw. De muur zelf dateert dus uit de 15de eeuw of vroeger.⁴⁵

Naar aanleiding van de herwaardering van de 17de-eeuwse versterking in het Liedtspark konden archeologen in 2010 een profiel op de vestinggracht uitzetten. Van de versterking zelf zijn geen sporen teruggevonden. In 2012 volgde nog een werfopvolging bij het uitgraven van de gracht.⁴⁶

Afbeelding 5: Zicht op een deel van de stadsmuur, aangesneden bij de opgraving op de Ham in 2008. (© Stad Oudenaarde)

---

43 De Groote & Lemay 1996.

44 Lemay & Langen 2002, pp. 69-70.

45 Pede & Klinkenborg 2012, pp. 23-24.

46 Taelman 2012, p. 5.

4.3. CARTOGRAFISCHE EN ICONOGRAFISCHE SITUERING BAARPOORT

4.3.1. Jacob van Deventer – Atlas des villes des Pays-Bas: 73 places levées entre 1550 et 1565 sur les ordres de Charles Quint et de Philippe II: Oudenaarde, Ename, Beveren, Lubeghem (omstreeks 1550) (kbr)

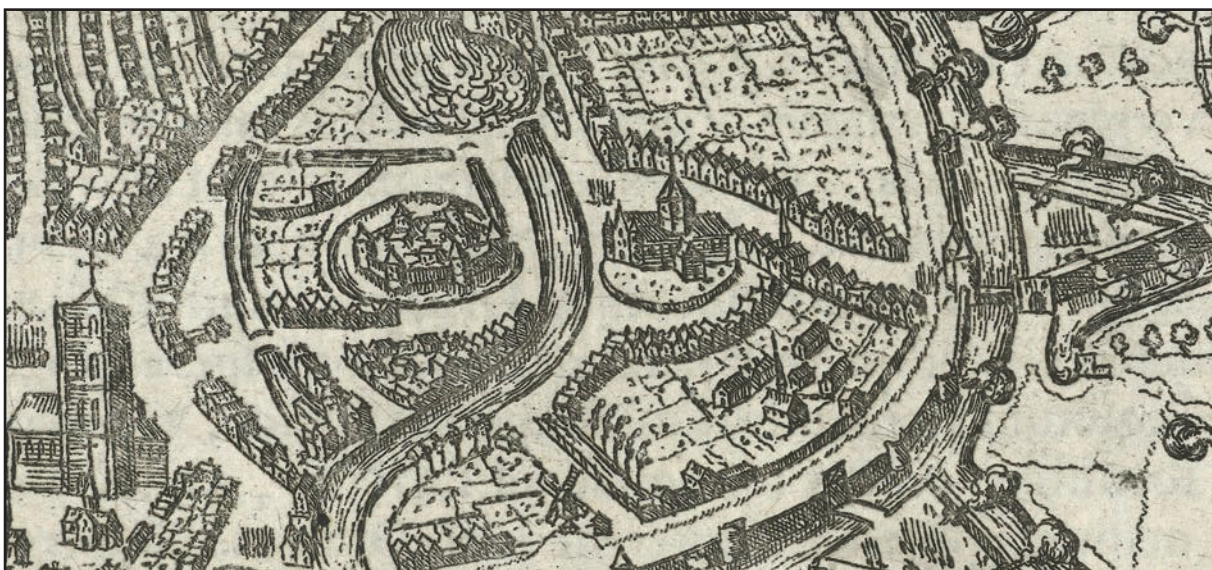
De kaart van Jacob van Deventer is de oudste cartografische afbeelding van de omwalling van Oudenaarde en van de Baarpoot in het bijzonder (Fig. 7). Het is ook de enige kaart die de laatmiddeleeuwse situatie weergeeft zonder de bastions die in de 16de eeuw worden toegevoegd. De poort zelf is zeer schematisch en onduidelijk weergegeven. Het is wel duidelijk dat de gracht onmiddellijk aansluit aan de poort en de muur en dat er een brug over deze gracht ligt.

Figuur 7: De Baarpoot op de kaart van Deventer. (kbr)

4.3.2. Abraham de Bruyn - Parma belegert en veroverd Oudenaarde, 1582 (1613 – 1615) (Rijksmuseum.nl)

De kaart van de Bruyn (Fig. 8) is ook vrij schematisch, maar geeft toch al een duidelijker beeld dan de kaart van van Deventer. De poort bestaat uit twee torens met een puntdak. Aan de buitenzijde van de muur ligt een gracht die overbrugd wordt. Het is niet duidelijk of het gaat om een stenen of een houten constructie al lijkt de suggestie van twee bogen te wijzen op een stenen constructie. Aan de overzijde van de gracht bevindt zich een kleine voorpoort. Op deze kaart verschijnt voor het eerst een driehoekig bastion.

Figuur 8: De Baarpoot (rechts) op de kaart van Abraham de Bruyn. (Rijksmuseum.nl)

4.3.3. Pierre Le Poivre - Recueil de plans de villes et de châteaux, de fortifications et de batailles, de cartes topographiques et géographiques, se rapportant aux règnes de Charles-Quint, de Philippe II et d'Albert et Isabelle, 1585-1622]: Siège de la ville d'Audenaerde par les troupes d'Alexandre Farnèse en 1581 (1617) (kbr)

Deze kaart (Fig. 9) geeft een gelijkaardige situatie weer als de voorgaande. Ze is alleen opnieuw schematischer. De Baarpoort zelf is zeer onduidelijk weergegeven. Het is niet duidelijk hoe ze er uit ziet.

Figuur 9: De Baarpoort op een kaart van Pierre Le Poivre. (kbr)

4.3.4. Pierre Le Poivre - Recueil de plans de villes et de châteaux, de fortifications et de batailles, de cartes topographiques et géographiques, se rapportant aux règnes de Charles-Quint, de Philippe II et d'Albert et Isabelle, 1585-1622]: Plan de la ville d'Audenaerde (1617) (kbr)

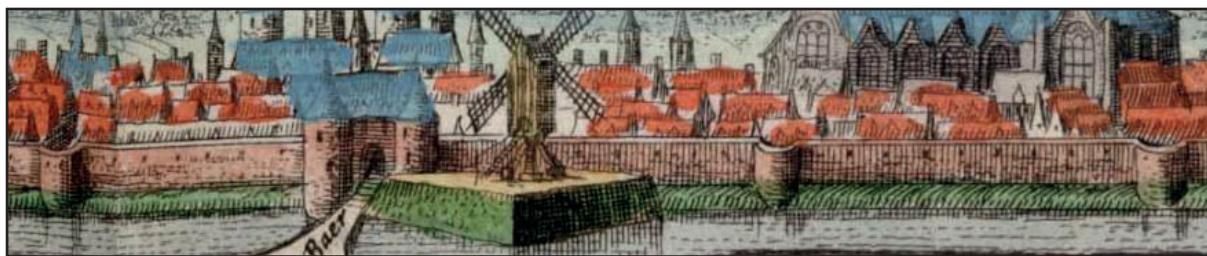
Dit grondplan (Fig. 10) van de Baarpoort geeft een duidelijk beeld van het uitzicht van de poort. Hier is voor het eerst te zien dat het gaat om twee D-vormige torens met ervoor een gracht, die onmiddellijk aansluit op de poort. Een brug over deze gracht is weergegeven met twee parallelle rode lijnen wat zou kunnen betekenen dat het gaat om een stenen brug. Ook hier is aan de andere zijde van de gracht een bastion weergegeven.

Figuur 10: De Baarpoort in grondplan op een kaart van Pierre Le Poivre. (kbr)

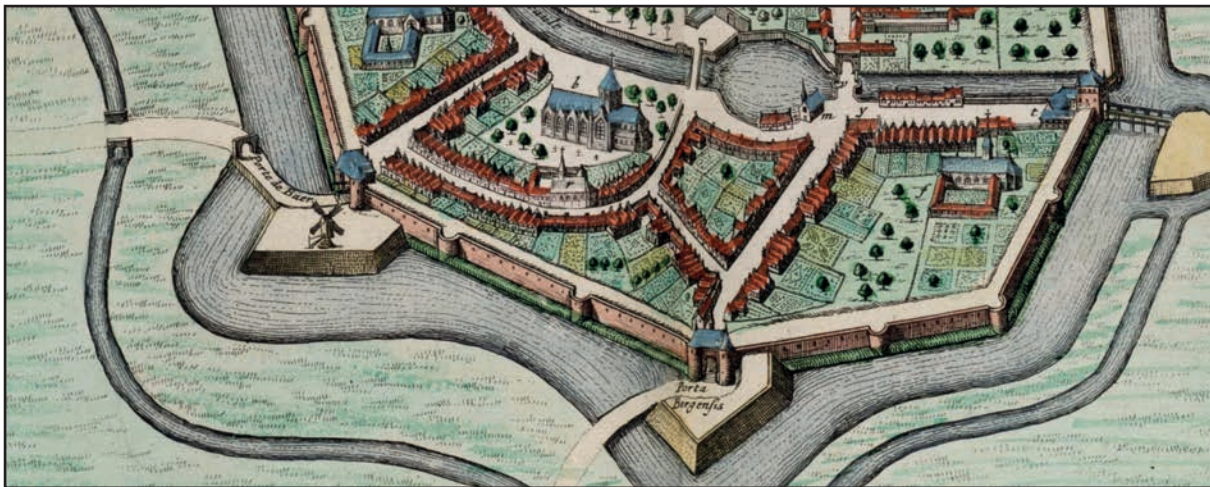
4.3.5. Antonius Sanderus – Flandria Illustrata: Oudenaarde (1641) (Archief Oudenaarde) – grondplan en aanzicht

Ook de kaart van Sanderus (Fig. 12) toont een gelijkaardige weergave van de Baarpoort. Alleen is hier te zien dat het bastion is doorgetrokken tot tegen de laatmiddeleeuwse omwalling. De gracht tussen het bastion en de poort is dus gedempt. Er loopt een aarden wal over de gracht tot aan een kleine voorpoort. Aan de Baarpoort zelf is wel een houten ophaalbrug te zien. Het aanzicht (Fig. 11) dat Sanderus tekende van deze poort is ook het oudste bewaarde aanzicht. Ook hier zien we de twee D-vormige torens met ertussen een doorgang die overwelfd is. De torens hebben een puntdak. Ook de doorgang is voorzien van een dak. Op het bastion wordt voor het eerst een windmolen afgebeeld.

Figuur 11: Aanzicht van de Baarpoort van de hand van Sanderus. (S.A.O.)

Figuur 12: De Baarpoort (links) op de kaart van Sanderus. (S.A.O.)

4.3.6. I.D. Maire - Panorama van Oudenaarde 1667 (Schepenzaal Oudenaarde)

Op dit olieverfschilderij (Fig. 13) is de Baarpoort links afgebeeld. De poort bestaat uit twee D-vormige torens met een puntdak aan de voorzijde dat overgaat in een zadeldak. Voor de poort bevindt zich een gracht waarover deels een houten brug en deels een stenen brug ligt. Deze voeren naar het bastion dat voor de poort is gelegen. De muur van de omwalling lijkt in verval.

Figuur 13: Olieverfschilderij van de stad Oudenaarde met links de Baarpoort. (Schepenzaal Oudenaarde)

4.3.7. Samuel Du Ry de Champdoré – Plan de la Ville d'Oudenaarde (1707) (Rijksmuseum.nl)

Om het uitzicht van de laatmiddeleeuwse poort te bepalen is deze kaart niet geschikt (Fig. 14). Wel is het bastion te zien dat voor de Baarpoort is gelegen. Daarnaast zijn ook de aanpassingen te zien die onder maarschalk Vauban aan de omwallingen zijn toegevoegd. Een extra verdedigingsgordel is aan de buitenzijde toegevoegd.

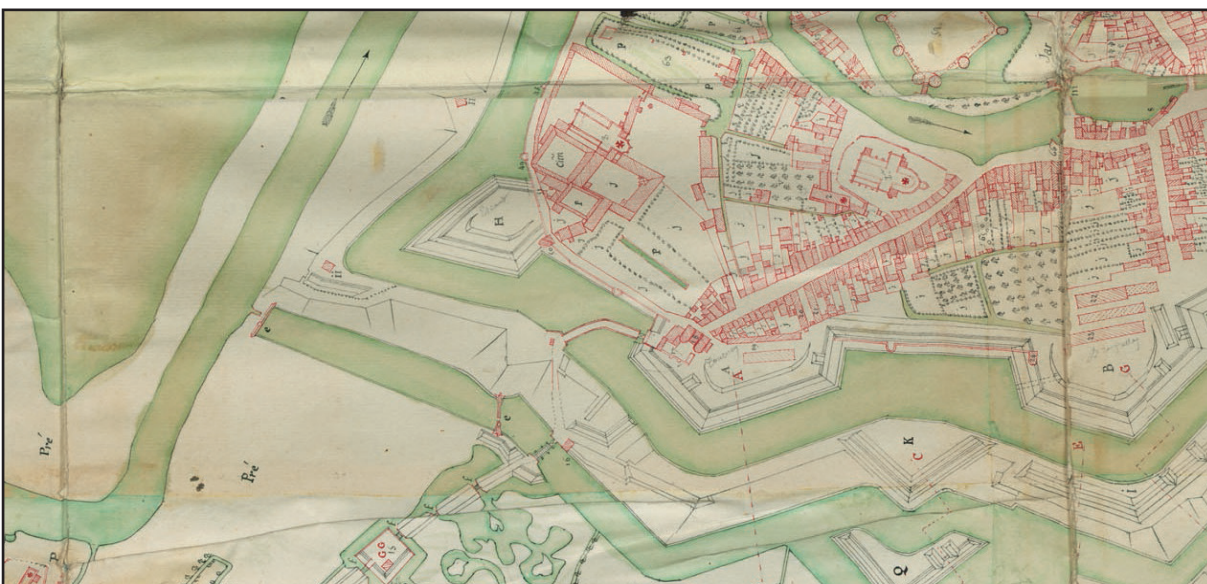

Figuur 14: Uitsnede uit de kaart van Samuel Du Ry de Champdoré met centraal de omgeving van de Baarpoort. (Rijksmuseum.nl)

4.3.8. Maker onbekend – Plan d'Oudenaarde (1746) (SHAT, Archives du Génie, canton Oudenaarde, art. 14, section 1, pièce n°27) en Le plan en relief de Nézet (1746) (Foto Archief Oudenaarde)

Deze kaart (Fig. 15) is de oudste zeer accurate plattegrond van de Baarpoort. Hierop zijn naast de laat-middeleeuwse situatie met twee D-vormige torens ook voor het eerst de verschillende aanbouwen te zien. De kleine aanbouw aan de oostzijde, die dienst deed als toilet (cfr. *infra*), is weergegeven, net als de verschillende gebouwen die toegevoegd zijn aan de west- en de zuidzijde. Ook hier is duidelijk te zien dat het 16de-eeuwse bastion tot aan de laatmiddeleeuwse omwalling loopt. Errond bevindt zich een brede gracht die kan overgestoken worden via een stenen brug. Het deel aan de stadzijde is voorzien van een houten ophaalbrug. Verder zijn ook de toevoegingen van Vauban mooi te zien.

Het is deze kaart waarop de maquette van Nézet (Afb. 6 & 7) gebaseerd is. Deze geeft mooi een 3D-beeld van de toenmalige en de laatmiddeleeuwse situatie. De oorspronkelijke D-vormige torens hebben hier duidelijk een parement in natuursteen. Ze zijn aan de voorzijde voorzien van een halfronddak dat overgaat in een zadeldak. De doorgang tussen de poorten is overwelfd en voorzien van een zadeldak dat haaks staat op de torens. Haaks op dit zadeldak staat een tweede zadeldak boven de doorgang en dit aan de stadzijde. Het gebouw aan de oostelijke toren blijkt een toevoeging van slechts één bouwniveau te zijn. Aan de westzijde zijn de toevoegingen monumentaler al lijkt het gebouw aansluitend aan de westelijke toren uit twee delen (een hoog en een laag deel) te bestaan. De ruimte voor de torens is ommuurd. Het 16de-eeuwse bastion is doorbroken voor een kleinere poortconstructie die uitgaat op een korte houten ophaalbrug over de gracht. Het vervolg van deze brug is opgebouwd op stenen bogen.

Figuur 15: Uitsnede uit Plan d'Oudenaarde (SHAT, Archives du Génie) met centraal de Baarpoort. (foto S. A. O.)

Afbeelding 6: Zicht op de Baarpoort op de maquette van Nézot vanuit het zuiden. (foto S. A. O.)

Afbeelding 7: Zicht op de Baarpoort op de maquette van Nézot vanuit het zuidwesten. (foto S. A. O.)

4.3.9. Jozef Johan Frans Ferraris – Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik: Audenarde (1777) (kbr)

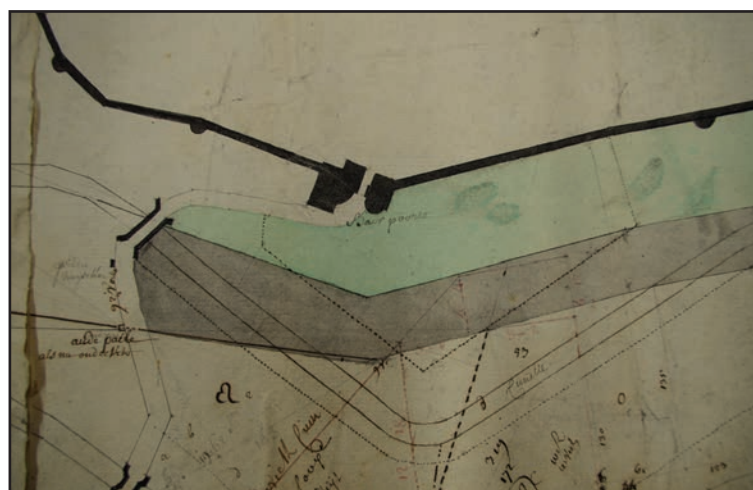
Door het stilistisch karakter van de kaart van Ferraris (Fig. 16) is er weinig concrete informatie uit af te leiden over het bouwwerk zelf. De uitbreiding aan de westzijde van de Baarpoort is nog steeds zichtbaar, evenals de kleine ommuring binnen het bastion. Het bastion en de brug aan de westzijde zijn sterk vereenvoudigd weergegeven. Twee zwarte, parallelle lijntjes dwars over de brug kunnen mogelijk wijzen op de aanwezigheid van een houten ophefbrug tussen twee stenen onderdelen. Andere historische kaarten zijn een stuk waardevoller en nauwkeuriger voor het bestuderen van de Baarpoort.

Figuur 16: De Baarpoort op de kaart van Ferraris. (kbr)

4.3.10. Plattegrond van Pamele met versterkingen van Vauban en perceelopgave, door Vanden Hende, getekend, 162x87cm, eind 18de eeuw (S.O., VKP, 596).

De kaart (Fig. 17) toont dezelfde situatie als te zien is op de kaart van Ferraris. De plattegrond focust op de versterkingen en beeldt de contouren van de Baarpoort en de stadsomwalling af. Opvallend is dat over het bastion heen de oudere, laatmiddeleeuwse stadsgracht is afgebeeld. De toegang tot de stad verloopt nog steeds via de westzijde van het bastion over een brug. De schematische weergave verstrekt geen concrete bouwtechnische informatie over het poortgebouw en de brug.

Figuur 17: De Baarpoort op een plattegrond van Pamele door Vanden Hende. (S.A.O.)

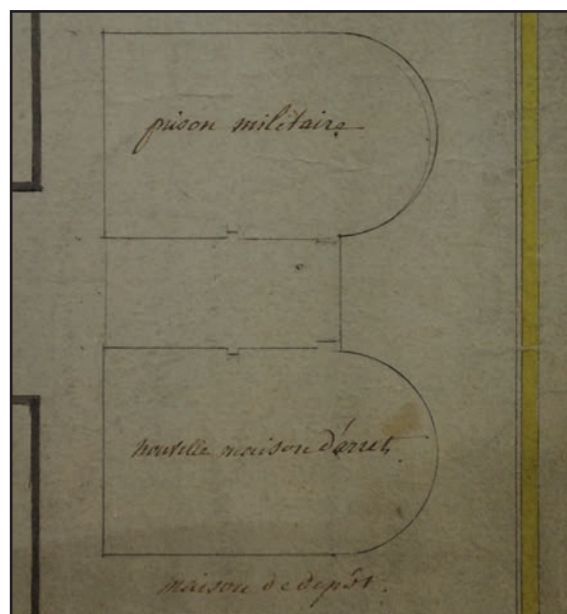

4.3.11 Plattegrond van het gelijkvloers van een stadsgebouw in de Doornikstraat, voorgesteld om er de gendarmeriebrigade te huisvesten, s.d. (S.O., VKP. 91)

Uit de historische bronnen bleek reeds dat de Baarpoort vanaf 1809 dienst deed als gevangenis (cfr. *supra*). Deze ongedateerde plattegrond (Fig. 18), waarop een nieuwe functionele indeling van het poortgebouw is voorgesteld, is vermoedelijk rond deze periode te situeren. De prent toont duidelijk beide torens, waarbij de oostelijke als militaire gevangenis en de westelijke als arresthuis zou dienst doen. Twee uitsparingen aan de binnenzijde lijken het restant te zijn van een valhek in de constructie. Rondom de poort zijn geen andere bijgebouwen te zien, maar de vermelding van 'maison de dépôt' aan de westzijde insinueert wel nog de aanwezigheid van een gebouw.

Figuur 18: Plattegrond van de Baarpoort als gevangenis. (S.A.O.)

4.3.12. Primitief Kadaster (1820) (Archief Oudenaarde) (S.O., VKP. 611)

Op het primitief kadaster van 1820 (Fig. 19) zijn de eerste aanpassingen op te merken van de ontmanteling van de stadsomwalling. Van het bastion aan de Baarpoort rest enkel nog de omgrachting en vermoedelijk ook het heuvellichaam van de wal. De gracht is overigens erg smal geworden. Bij de Baarpoort zelf valt op dat de ommuring rond het poortcomplex reeds verdwenen is. Aan de westelijke zijde⁴⁷ van het complex verschijnen ook een aantal nieuwe gebouwen. De brug is bijgevolg ook een heel stuk korter, maar het oorspronkelijk verloop is nog zichtbaar in het stratenpatroon. Het bijgebouwtje aan de oostzijde lijkt volgens de kaart reeds te zijn afgebroken.

Figuur 19: De Baarpoort (rechts) op het primitief kadaster. (S.A.O.)

47 Het primitief kadaster is zuid-noord georiënteerd.

4.3.13. Vaillant – Plan D'Oudenaarde, d'après les reconnaissances faites aux mois d'Août 1829 et Janvier 1833 (1833) (foto Archief Oudenaarde)

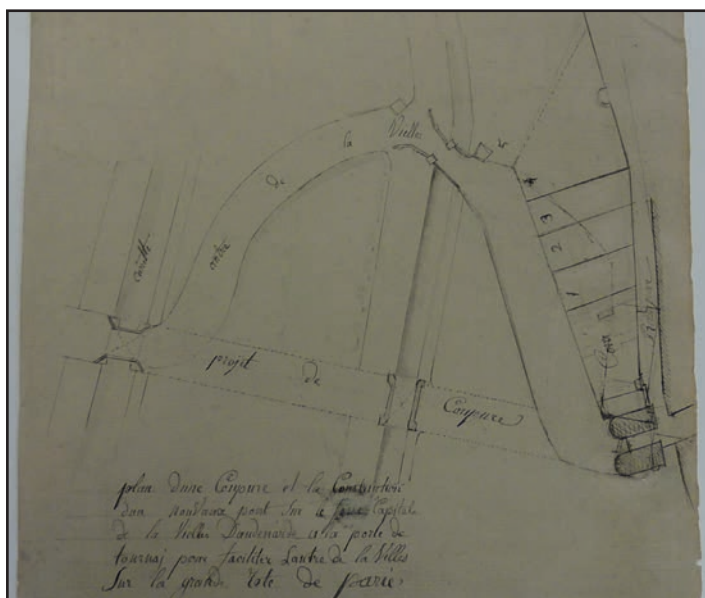
Op dit plan van Oudenaarde (Fig. 20) staat vermeld dat de tekening gebaseerd is op de reeds besproken kaart uit 1746 (cfr. *supra*). Voor wat betreft de zone ter hoogte van de Baarpoort zijn toch een aantal opmerkelijke verschillen waar te nemen. In de eerste plaats is de Baarpoort zelf afgebeeld in zijn oorspronkelijke, laatmiddeleeuwse vorm. Volgens Vaillant zijn de recentere aanbouwen dus tussen 1820 en ca. 1830 afgebroken. Gezien dit strookt met de historische context en de archeologische gegevens lijkt dit zeer reëel. Wat echter wel te betwisten is, is de toestand van de bastionstructuren op deze kaart. Het primitief kadaster toonde reeds de eerste stappen van de ontmanteling, terwijl hier een omwalling in volle glorie is weerspiegeld. Het vooruitspringende bastion ten zuidwesten van de Baarpoort is bovendien een nieuw element, met een nieuw aangelegde brug, die niet langer aansluit op het poortgebouw. Of dit strookt met de historische realiteit is dan ook eerder twijfelachtig.

Figuur 20: Uitsnede uit de kaart van Vaillant met centraal de Baarpoort. (S.A.O.)

4.3.14 Ontwerptekening van de coupure en een nieuwe brug over de omwalling aan de Doornikse Poort, s.d. (S.O., VKP, 84)

Hoewel deze historische tekening (Fig. 21) niet gedateerd is, sluit de afgebeelde situatie wel aan bij wat te zien is op het primitief kadaster van 1820. Het ontwerp van de *coupure* komt overeen met de huidige situatie, meer bepaald de Doornikstraat. Op basis van dit gegeven lijkt dit dan ook effectief de recentste cartografische bron te zijn, en dateert ze dus na 1833.

Figuur 21: De Baarpoort op een ontwerptekening van de Coupure. (S.A.O.)

5. ONDERZOEKSOPDRACHT

5.1. VRAAGSTELLING

Doel van het onderzoek op de Louise Mariekaai was het achterhalen van de bouwgeschiedenis en de datering van de aanwezige gebouwen en die gegevens toetsen aan de beschikbare historisch-cartografische data. Aan de hand van het vondstensemble is mogelijk informatie af te leiden omtrent de functie en/of de sociale status van de bewoners. Ter hoogte van Pamelekerk is het voornamelijk de bedoeling om de begrenzing van het kerkhof te lokaliseren. De ligging langs de Schelde zal bovendien toelaten om de evolutie van de kade te reconstrueren.

De opgraving op het J.J. Raepsaetplein is gericht op het onderzoek van de Baarpoort. De situering van één van de vijf middeleeuwse stadspoorten van Oudenaarde in het projectgebied biedt de kans om de eeuwenlange bouwgeschiedenis van deze defensieve structuur te reconstrueren. De constructiewijze, eventuele herstellingen of aanpassingen en de gebruikte bouwmaterialen dienen tijdens het onderzoek de nodige aandacht te krijgen. In een ruimer kader zal het onderzoek kunnen bijdragen tot de kennis over de middeleeuwse en post-middeleeuwse stadsversterking. Niet alleen de tweede, 13de-eeuwse, omwalling, maar ook de 12de-eeuwse omwalling rond Pamele en de 17de-eeuwse Vaubanversterking hebben hun sporen nagelaten op deze locatie en kunnen hun bijdrage leveren tot het verhaal van de stadsontwikkeling en de latere evolutie van Oudenaarde.

5.2. RANDVOORWAARDEN

De bijzondere voorwaarden bevinden zich in bijlage.

6. WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRATEGIE

6.1. METHODOLOGIE TERREINWERK

Op basis van historisch-cartografische bronnen zijn door het agentschap Onroerend Erfgoed twee locaties afgebakend voor archeologisch onderzoek. Een eerste locatie is gesitueerd op de Louise Mariekaai. De opdracht omvatte een stratigrafische opgraving over een lengte van 175 m, de volledige breedte van de werksleuf voor de rioleringswerken (3 - 4 m) en tot op de geplande verstoringsdiepte. Uiteindelijk zijn op de Louise Mariekaai drie zones opgegraven. Zone I was gelegen aan de Bergstraat en was grotendeels verstoord door de kelder van het brughuis. Zone II bevond zich meer naar het zuiden, net voorbij de versterking en had een lengte van ca. 30 m. Omdat ongeveer de helft van de sleuf integraal de 20ste-eeuwse Scheldevulling doorsneed, werd besloten om eerst de zone aan Pamelekerk op te graven in functie van de inschatting van het resterende traject. Ook zone III, vanaf Pamelekerk ca. 28 m in noordelijke richting, bleek zich quasi volledig te situeren in Scheldedemping. Dit bevestigde wat ook al uit historisch kaartmateriaal bleek, namelijk dat het grootste deel van het tracé door kadewerken was verstoord. In overleg met het agentschap Onroerend Erfgoed is dan ook beslist om het tussenliggende deel (ca. 95 m) niet aan een verder onderzoek te onderwerpen.

Zone I is opgraven tussen 11 en 14 mei 2012, de werken in zone II gingen van start op 14 juni en eindigden op 3 juli 2012, op 13 juli ving de opgraving van zone III aan en deze is afgerond op 20 juli 2012. In totaal is op de Louise Mariekaai ca. 264 m² onderzocht. Het machinaal afgraven van de straat- en pleinbedekking, verdiepen tot op het archeologisch relevante niveau en verwijderen van de puinvullingen gebeurde steeds onder begeleiding van tenminste één archeoloog. Een vrachtwagen met laadbak zorgde tijdens de afgraving voor het afvoeren van de pleinbedekking. De grond is tijdens het uitgraven gestockeerd naast de sleuf evenals bij het manueel uitgraven.

Voor de opgraving op het J.J. Raepsaetplein gold dezelfde opgravingsstrategie, waarbij het riolerings-tracé integraal diende te worden opgegraven tot op de verstoringsdiepte. Het onderzoek van de zones die buiten de werksleuf vielen, zijn zoals opgelegd door het agentschap enkel in vlak geregistreerd. Om de verkeershinder te beperken is beslist om de opgraving op te splitsen in twee zones. Zone IV omvatte de oostelijke toren van het poortgebouw en bevond zich hoofdzakelijk buiten het riolerings-tracé. In zone V was de westelijke toren gesitueerd en diende het grootste deel stratigrafisch te worden opgegraven. In functie van de voorziene termijn en een optimaal begrip van de site is besloten om niet integraal te verdiepen, maar te werken met strategisch geplaatste coupes en profielen.

De opgraving van zone IV vond plaats tussen 1 en 29 augustus 2012. Kort daarop, op 10 september, is gestart met zone V, om op 5 oktober 2012 het onderzoek te beëindigen. Op het J.J. Raepsaetplein is een totale oppervlakte van ca. 353 m² opgegraven. Het machinaal afgegraven van de straatbedekking, het verdiepen tot op het archeologisch relevante niveau en verwijderen van de puinvullingen geschiedde steeds onder begeleiding van tenminste één archeoloog. De asfaltbrokken en de grond zijn tijdens de afgravingen naast de sleuf gedeponeerd. Bij gebrek aan plaats konden de archeologen beroep doen op de aannemer van de rioleringswerken voor de afvoer van het puin en de aarde.

Aangezien deze fase van het terreinwerk samenviel met de heraanleg van nutsleidingen rondom het opgravingsvlak, is de moeite genomen om deze werken systematisch op te volgen (zone VI). In totaal zijn er zo een vijftal muurfragmenten geregistreerd en in de mate van het mogelijke geïnterpreteerd.

Na het reinigen en fotograferen van het vlak, volgde het systematisch markeren van de sporen en het intekenen van een eerste grondplan op schaal 1/50. Het opmeten van de nodige dieptes, het beschrijven van alle sporen (inclusief het leggen van eventuele relaties) en het gedeeltelijk, interpretatief inkleuren van het grondplan, vervulde de registratie. De documentatie van de muren viel uiteen in het fotograferen van diverse aanzichten, het intekenen op grondplan van de omtrek en de bouwnaden en het bepalen van de hoogte van de boven- en indien mogelijk onderzijde. Enkel de complexere of

meer bijzondere muurresten zijn ingetekend op schaal 1/20. De uitbraak van muren gebeurde enkel als de onderkant bereikt was en als dit wenselijk was voor het verdere verloop van de opgraving. Voor de vloeren verliep de registratie gelijkaardig met als enige verschil dat deze zijn ingetekend op schaal 1/20. Enkel op het rioleringstracé zijn de vloeren manueel verwijderd in functie van het verdere onderzoek. Deze registratiemethode herhaalde zich tijdens het manueel verdiepen van het opgravingsvlak. Dit resulteerde in één grondplan voor zones I en III, drie grondplannen voor zones II en V, en vier grondplannen voor zone IV. De dieptes op de grondplannen zijn gekozen in functie van de complexiteit of het ontdekken van nieuwe sporen. Aangezien het voornamelijk dempingspakketten, grachten en een bouwput betrof, die door de beperkte werkruimte niet volledig af te bakenen waren, is voornamelijk getracht om inzicht te verkrijgen aan de hand van coupes en profielen. Duidelijk afgebakende sporen, zoals beerputten zijn gecoupeerd, opgekuist, gefotografeerd, afgelijnd, ingetekend op schaal 1/20 en beschreven.

Alle individuele sporen (zowel grondsporen als muren en vloeren) kregen een volgnummer, voorafgegaan door de werkputnummer (I-VI) en de letter van het grondvlak (A, B, C en D). In de mate van het mogelijke geschiedde dit van jong naar oud en per grondplan startte een nieuwe nummering. Verschillende lagen van eenzelfde spoor in coupe zijn eveneens van jong naar oud genummerd door toevoeging van de coupeletters (AB,CD,...) en het laagnummer aan het oorspronkelijke spoornummer van het grondplan. Bij elkaar horende lagen en sporen zijn na de opgraving gegroepeerd in contexten. Deze krijgen het nummer van het eerste spoor dat tot deze context behoort.

De verwerking van het materiaal ving aan met het wassen, laten drogen en opnieuw verpakken met de nodige vondstgegevens. De sortering op basis van materiaalcategorie gebeurde reeds op het terrein tijdens de recuperatie. Nadien volgde de invoer van al het materiaal in de archeologische database van SOLVA. Voor bot, glas, bouw materiaal, leder en andere anorganische materialen bleef dit beperkt tot een rudimentaire determinatie en telling. De verwerking van het aardewerk startte met het sorteren per technische groep en context en het nummeren en puzzelen van een aanzienlijke selectie. Het laatste stadium omvatte het dateren van de vondstensembles en het tekenen van alle randen uit de relevante contexten.

6.2. METHODOLOGIE VERWERKING

Het gebruik van gestandaardiseerde fiches en een gestandaardiseerde nummering van de sporen en de lagen in een spoor – en alles wat daarmee samenhangt (foto's, plannen, vondsten) – heeft niet alleen te maken met het stroomlijnen van de registratie op het veld, maar ook met de verwerking van deze gegevens tijdens de rapportage.

De dienst archeologie van SOLVA heeft in de loop van 2009 de ontwikkeling van een databank geïnitieerd. Haar doel is het kunnen zowel invoeren en opslaan, als raadplegen en beheren van alle gegevens – velddata en externe informatie – in één systeem. Daarenboven is het de opzet om met de databank overzichtelijke lijsten te kunnen genereren, die als bijlagen kunnen dienen in de rapporten. Deze databank is geen star gegeven, maar een 'ongoing' project, te meer nu ook de stap is gezet naar een volledig digitale registratie op het terrein.

De absolute basis van de databank, de kleinste atomaire eenheid als het ware, is het spoor. Deze kleinste eenheid valt uiteen in acht types: 'laag', 'muur', 'vloer', 'skelet', 'hout', 'vondst', 'vertical feature interface' of 'VFI' en 'horizontal feature interface' of 'HFI'. Voor elk type spoor bestaat één gestandaardiseerde fiche in de databank. Aan deze kleinste eenheid wordt alles gekoppeld: tekeningen, foto's én vondsten. Bovendien worden op dit niveau de eerste relaties gelegd tussen de sporen onderling: een spoor 'is recenter', 'is ouder', 'gelijktijdig met' of 'hetzelfde als' een ander spoor.

Op een tweede niveau in de databank staan de contexten. Contexten groeperen één of meerdere sporen. Elke context krijgt een individueel nummer, namelijk het nummer van het eerste spoor dat tot

deze context behoort. Het is evenwel zo dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context. Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. De tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan een spoor worden door de databank automatische verbonden aan de context waartoe ze behoren. Vanuit dit contextniveau kan men dus makkelijk navigeren in de verschillende sporen van die context en waaraan de vondsten, tekeningen en foto's verbonden zijn. Op dit niveau laat de databank eveneens toe chronologische/stratigrafische relaties te leggen tussen de contexten onderling.

Het derde niveau in de databank bevat de structuren. Structuren groeperen op hun beurt één of meerdere contexten. Ook zij krijgen een individueel nummer, met name het eerste contextnummer dat tot deze structuur behoort. Indien bijvoorbeeld een gebouwplattegrond (structuurniveau) is vastgesteld, bestaande uit verschillende paalsporen (contextniveau), dan zal deze gebouwplattegrond het nummer dragen van een context (een paalspoor) die deel uitmaakt van deze structuur. Elk paalspoor (contextniveau) kan op zijn beurt bestaan uit een paalkern (spoorniveau) en een insteek (spoorniveau). Opnieuw is het zo dat niet elke context tot een structuur hoeft te behoren. De databank groepeerde onder een structuur telkens de tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan de contexten die deel uitmaken van de structuur. Opnieuw is vanuit het structuurniveau gemakkelijk te navigeren tussen de verschillende contexten die ertoe behoren en zo, verder afdalend, uiteindelijk tussen de verschillende sporen. Op dit niveau kunnen eveneens chronologische/stratigrafische relaties gelegd worden tussen structuren.

Het zijn de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die verder in de tekst de leidraad vormen. Voor de volledigheid geven we nog mee dat er thesauruslijsten zijn opgesteld die duidelijk definiëren welke archeologische gehelen als context dan wel als structuur geïnterpreteerd worden.

Wat de vondsten en de staalnames betreft, wensen we mee te geven dat de databank een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie en datering voorziet. Beide gebeuren zoals vermeld op het spoorniveau. Hieraan zijn de verschillende inventarisnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, context- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden.

De databank bevat tot slot alle relevante documenten met betrekking tot een project in een map 'bijlagen': BVS, rapport, plannen, overzichtsfoto's, rapporten natuurwetenschappelijk onderzoek, totaalplan,...

6.3. MOTIVATIE VAN DE SELECTIE VAN MATERIAAL EN STAALNAME

De inzameling van artefacten verliep volledig handmatig tijdens het verdiepen en couperen met schop of truweel. Bij de recuperatie van aardewerk is in functie van datering en interpretatie gestreefd naar volledigheid. Het stratigrafisch uitgraven van belangrijke sporen ging gepaard met het systematisch doorzoeken van de vulling in de kruiwagen. De inzameling van glas, ander anorganisch materiaal en bot geschiedde op dezelfde wijze. Enkel voor bouw materiaal was het aangewezen om slechts een selectie bij te houden. Daar het hier een stedelijke context betrof, bestonden veel lagen uit een accumulatie van puin. De recuperatie beperkte zich binnen deze vondstcategorie tot informatieve en bijzondere fragmenten en staalname van natuurstenen muren voor determinatie.

Leder- en houtvondsten zijn eveneens integraal ingezameld en in met water gevulde emmers opgeslagen.

In functie van natuurwetenschappelijk onderzoek en vondstrecuperatie zijn er van diverse contexten bulkstalen genomen. Met uitzondering van de stalen voor macrobotanisch en malacologisch onder-

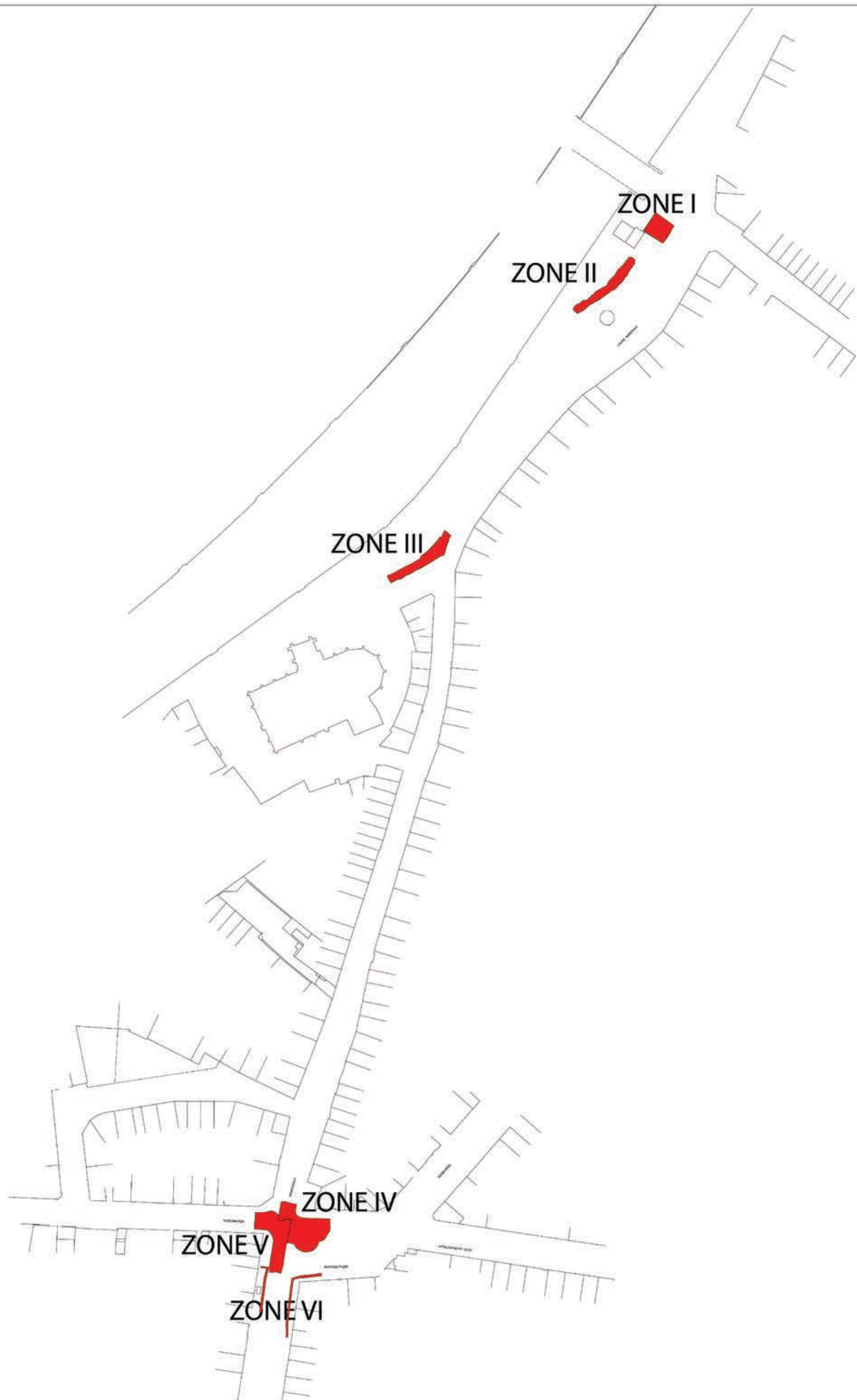

zoek is alles uitgezeefd op 0,5 mm. Per inventarisnummer bleef 10 liter nat staal bewaard voor eventueel bijkomend natuurwetenschappelijk onderzoek. Op twee locaties in de bouwput van de Baarpoort zijn ook stalen voor palynologisch onderzoek genomen. In zone IV was dit beperkt tot staalname van de meest organische lagen. In zone V is een volledige sequentie bemonsterd. Om de oprichting van de stadspoort te kunnen achterhalen aan de hand van ¹⁴C-datering zijn zowel stalen genomen van houten twijgjes uit de bouwput als van mortel uit de muur.

0

20m

Onderzochte zones

7. BESCHRIJVING VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

7.1. INLEIDING

Voor de beschrijving van het archeologisch onderzoek is gekozen voor een indeling per zone (Fig. 22). De opbouw van het verhaal binnen de hoofdstukken is volledig chronologisch, van oud naar jong, opgevat. Zones I – III handelen over de kade, de gefaseerde demping van de Schelde en de restanten van enkele gebouwen. Zones IV & V zijn omwille van hun ruimtelijke en inhoudelijke samenhang gebundeld onder één hoofdstuk. In dit deel komen de oudste sporen aan bod, de Baarpoort en de recentere bouwfasen. Het laatste onderdeel omvat de losse muurfragmenten in zone VI, die aangetroffen zijn bij de aanleg van de nutsleidingen.

Figuur 23: Fase 1 van zones I en II op de Louise Mariekaai met aanduiding van de besproken contexten.

7.2. ZONE I

Zone I is gelegen aan het kruispunt van de Bergstraat met de Louise Mariekaai. De sleuf was hier breder (ca. 8m60) dan op de rest van het tracé omdat op deze locatie de inplanting van een pompput voorzien was. Het grootste deel van dit vlak bleek verstoord te zijn door een riolering en de kelder van het aanpalende brughuis. Enkel in het onverstoorde zuidelijke deel van de sleuf zijn archeologische sporen aangetroffen. Het oudste relict is een muur (I-A-3) in baksteen (24 x 11,5 x 5cm) en Doornikse kalksteen, waarvan het metselverband niet te achterhalen was (Fig. 23 en Afb. 10). Op basis van de resultaten van zone II (cfr. *infra*) is deze muur geïnterpreteerd als kademuur. Als argumentatie hiervoor zijn het gebruik van Doornikse kalksteen en de ligging in het verlengde van de kademuur in zone II aan te halen.

Afbeelding 10: Zicht op de kelder vanuit het noordoosten met aanduiding van de muurfasen.

Tegen I-A-3 is in een latere fase een muur opgericht (I-A-2). Het metselverband was niet zichtbaar, maar de bakstenen hebben een formaat van 22 x 11 x 5cm. Sporen van pleister op deze muur wijzen op een gebruik als kelderruimte. Na verloop van tijd is tegen deze muur één rij bakstenen (I-A-1) gemetseld, die ook op hun beurt bepleisterd en zelfs geverfd zijn (Fig. 24). Door de pleister was het metselverband niet te zien, maar het baksteenformaat (20 x 10 x 5cm) is wel geregistreerd. Opvallend is het gebruik van asmortel, in tegenstelling tot de oudere muren, die met kalkmortel zijn gevoegd. Aan de bovenzijde van deze muur bevond zich de aanzet van een tongewelf. De keldervloer (I-A-5) bestaat uit tegels (13 x 13 x ?cm) in een halfsteens verband, gevoegd met cement. Onder de keldervloer is een massieve bakstenen fundering waargenomen. Het niveau van het grondwater liet geen volledige uitbraak van de vloer en de fundering toe. In de oostelijke hoek is de aanzet van een trap bewaard gebleven (Afb. 11). Het betreft een bakstenen sokkel, afgewerkt met een trede in arduin. Op de vloer zijn mortelresten aangetroffen, die duiden op de aanwezigheid van twee andere gemetste sokkels ter ondersteuning van een houten trap. Een deurgat in de oostelijke keldermuur lijkt af te draaien in zuidelijke richting en kan de toegang geweest zijn tot een tweede kelderruimte. De trede ter hoogte van de opening zou ook het vermoeden kunnen opwekken dat het hier om een trap gaat.

Afbeelding 11: Zicht op de aanzet van een trap (links) en het deurgat in de oostelijke keldermuur.

Bij de uitgraving van de pompput door de aannemer, tot op een diepte van ongeveer 5m50 onder de straat, kwam ongeveer halverwege een riool te voorschijn in Doornikse kalksteen en baksteen (Afb. 12). Onderaan de put zijn ingeheide houten palen aangetroffen, die zich onder de buitenmuur van de kelder bevonden. Op basis van de ligging onder muur I-A-3 en in het verlengde van de kademuur in zone II (cfr. *infra*) lijkt dit de interpretatie van I-A-3 als kademuur te bekrachtigen. Een aantal van deze palen zijn gerecupereerd met als doel de oprichting van de muur aan de hand van dendrochronologisch onderzoek te achterhalen. Geen van de eiken palen bleek echter over voldoende jaarringen te beschikken (slechts 25 in het beste geval). Uit de dempingslagen (I-B-1) zijn tijdens het machinaal uitgraven 406 fragmenten aardewerk gerecupereerd. Ondanks dat het om een willekeurige inzameling ging uit de gedumpte aarde, bleek het een consistent ensemble te zijn. Deze context is op basis daarvan te dateren in de eerste helft van de 16de eeuw. Een ronde bakstenen structuur op de bodem van deze put lijkt het restant te zijn van een waterput, maar kon enkel fotografisch geregistreerd worden (Afb. 13).

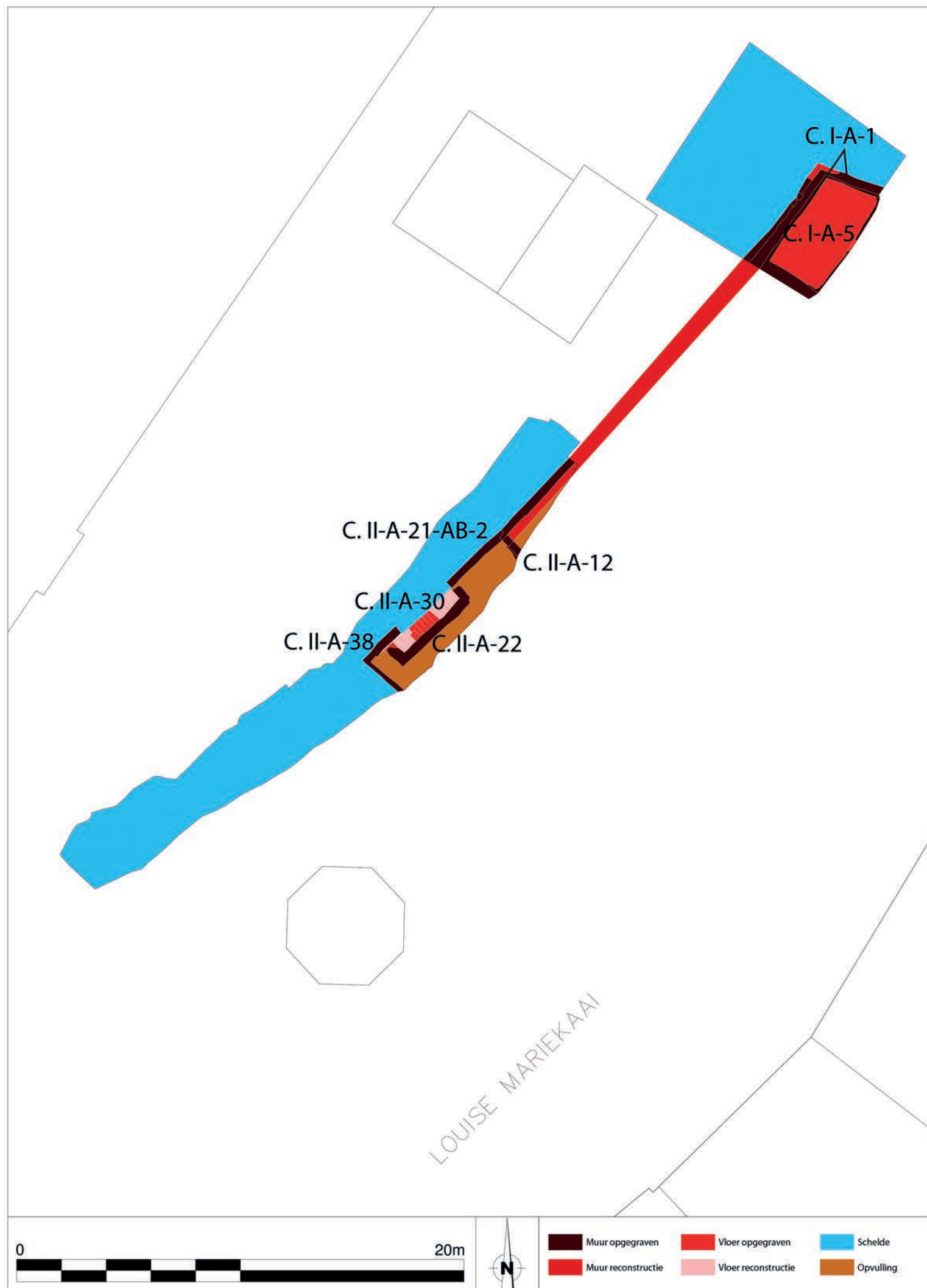

Afbeelding 12: Riool in baksteen en Doornikse kalksteen in zone I.

Afbeelding 13: Een bakstenen waterput op de bodem van de pompput in zone I.

7.3. ZONE II

7.3.1. Inleiding

Ongeveer 75% van zone II is gesitueerd in dempingspakketten van de Schelde. Het resterende kwart is ingenomen door muurresten en opvullingslagen. Ondanks de beperkte bebouwde oppervlakte is een drieledige fasering opgesteld.

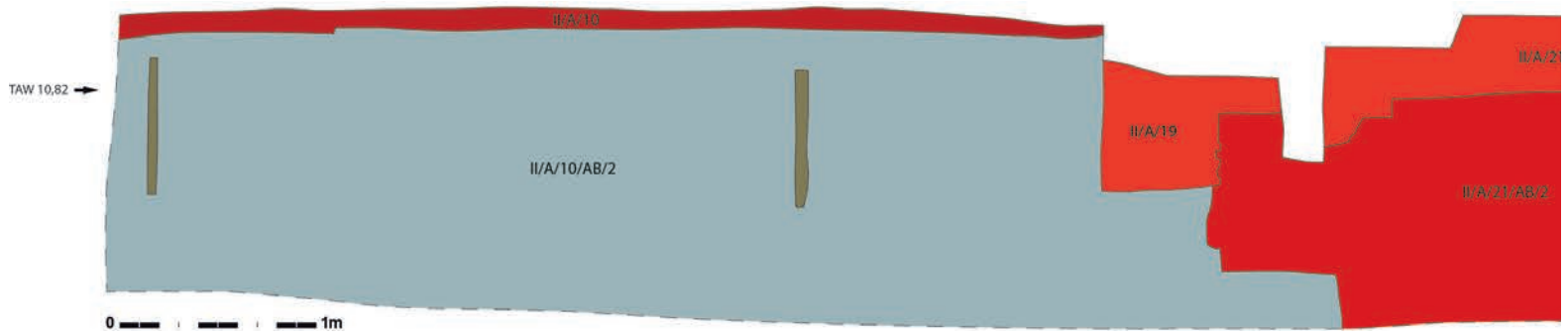
7.3.2. Fase 1: Een kademuur langs de Schelde

Tijdens de eerste fase is deze sleuf grotendeels gesitueerd in de rivier (Fig. 23). Het westelijk deel van de zone herbergt echter een noordoost – zuidwest georiënteerde muur, die centraal in de sleuf een rechte hoek maakt in zuidoostelijke richting. Door latere bouwfasen zijn er delen van de muur uitgebroken en overbouwd. Het noordelijk deel van de muur, context II-A-10-AB-2, is opgericht met grote, afgewerkte blokken Doornikse kalksteen (Fig. 25 en Afb. 14). Twee muurankers dienen ter versteviging van de constructie. De massiviteit en de afwerking tonen aan dat deze fungeerde als kademuur. Meer naar het zuiden zijn bij het verdiepen twee bakstenen muurfragmenten aan het licht gekomen, waarvan tenminste één met zekerheid tot deze fase van de kade behoort. Een eerste restant (context II-B-12) bevindt zich in het verlengde van de natuurstenen kademuur en is op basis van de situering als onderdeel van de kade te interpreteren (Afb. 15). Een tweede, deels afgebroken muur (II-A--YZ-37) staat haaks op de kade in zuidoostelijke richting (Afb. 16). Door het ontbreken van een duidelijk fysiek verband bestaat echter de mogelijkheid dat deze muur niet in verband te brengen is met deze bouw-fase. De constructie van dit fragment geschiedt met zekerheid wel vóór de oprichting van een water-trap in fase 2 (cfr. *infra*). Desalniettemin vertonen beiden hetzelfde baksteenformaat (? x 11 x 5 cm) en zijn ze opgebouwd in een onregelmatig verband. Met name het eerst aangehaalde muurfragment (II-B-12) toont aan dat de oudste, geattesteerde kademuur een bakstenen basis had met een parement in Doornikse kalksteen aan de waterkant. De opvulling langs de binnenzijde van de muren is tot stand gekomen na de oprichting van de kade (Fig. 26). Deze context (II-A--YZ-38) leverde 206 fragmenten aardewerk op (Fig. 27), met een duidelijke dominantie van de rood lokaal gedraaide productie (80,58%). Behalve majolica (11,17%) omvatte het ensemble ook faïence (3,40%), steengoed met engobe/zoutglazuur (1,94%), steengoed type Westerwald (1,94%) en 0,97% witbakkend aardewerk. Het geheel dateert de opvulling en bijgevolg de oprichting van de kademuur ten laatste in de 18de eeuw. Op basis van het onderzoek in zone I gebeurde dit ook minstens na 1500 (cfr. *supra*).

Afbeelding 14: Zicht op muur II-A-10-AB-2.

Figuur 25: Aanzichttekening van de kademuur in zone II.

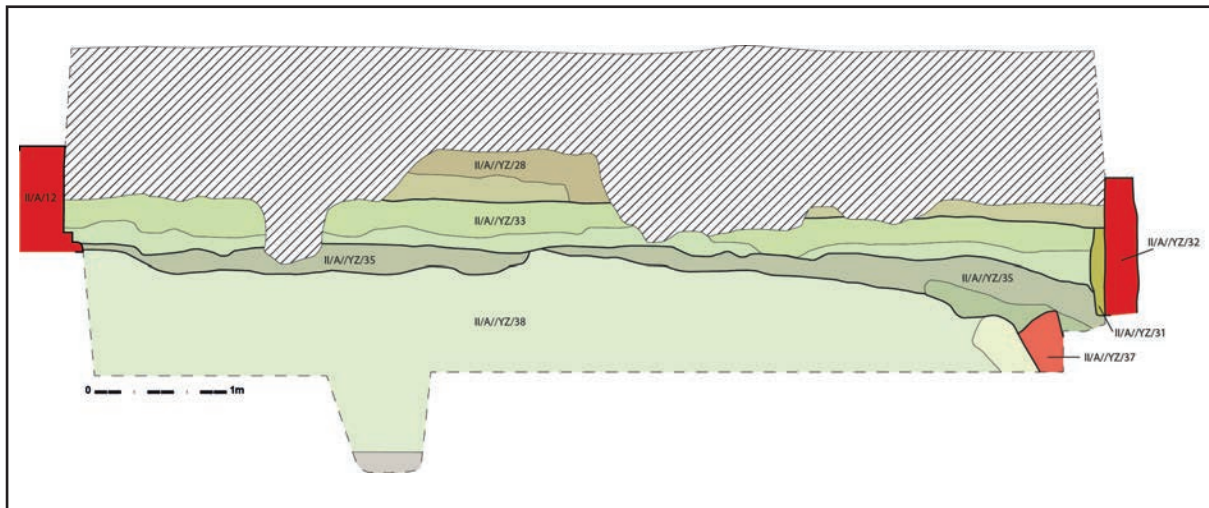
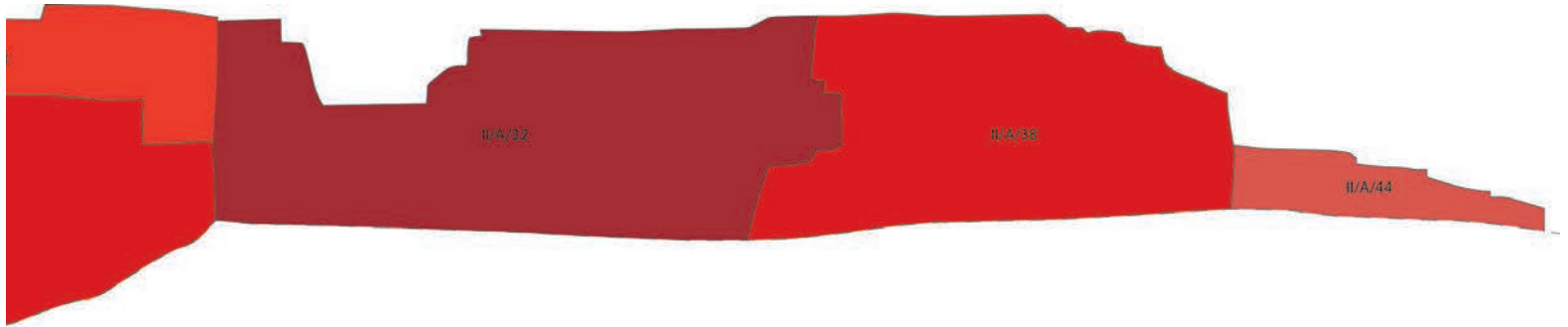
Afbeelding 15: Zicht op muur II-B-12 langs de binnenzijde van de kade.

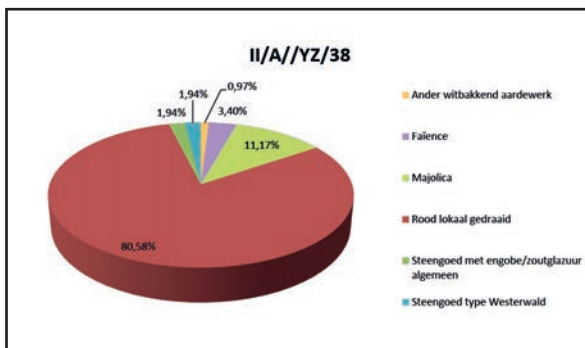
Afbeelding 16: Zicht op muur II-A-YZ-38 langs de binnenzijde van de kade.

Figuur 26: Coupetekening van de opvullingslagen aan de binnenzijde van de kade.

Figuur 27: Grafiek van het aardewerk uit context II-A--YZ-38.

Afbbeelding 17: Zicht op muur II-A-12 haaks op de kademuur.

7.3.3. Fase 2: Een watertrap naar de Schelde

De tweede fase in zone II omvat de aanleg van een watertrap, parallel met de kademuur (Fig. 24). In functie van dit bouwproject is een groot deel van de oudste kademuur afgebroken. De ruimere omvang van de uitbraak ten opzichte van de opening voor de trap kan wijzen op een erbarmelijke staat van de kade en de noodzaak tot gedeeltelijke heraanleg. Een andere mogelijke verklaring is een herinrichting van de ruimte langs de binnenzijde. Deze hypothese staat in verband met muur II-A-12, die haaks op II-A-10-AB-2 staat en net ter hoogte van de bouwnaad van de uitbraak te situeren is (Afb. 17). De opbouw van deze muur is gebeurt met bakstenen (22-23 x 10 x 5,5 cm) in een onregelmatig metselverband. De heropbouw van de kademuur geschiedt quasi volledig in baksteen (Fig. 25). Beide muren, II-A-21-AB-2 (Afb. 18) en II-A-38 (Afb. 19), bestaan uit bakstenen, met een formaat van 22 x 10,5-11 x 5-5,5 cm, in een onregelmatig metselverband. In beide muren is herbruik van de oorspronkelijke Doornikse kalksteenblokken geattesteerd. Muur II-A-22, die de watertrap omsluit, vertoont logischerwijs dezelfde bouwtechnische eigenschappen. De trap (II-A-30) is opgebouwd met kalkstenen treden op een bakstenen fundering (22,5-23 x 11 x 5-5,5 cm) (Afb. 20). Op één na lijken alle natuurstenen treden gerecupe-

reerd te zijn na het in onbruik raken van de watertrap. De treden zijn ingewerkt in muur II-A-22, waaruit blijkt dat de oprichting van beiden gelijktijdig gebeurde.

Zowel de kademuren als de muur rondom de watertrap vertonen aan de binnenzijde grove onafgestreken mortelsporen (Afb. 21). Dit bevestigt dat, ondanks het ontbreken van een insteek, de 18de-eeuwse opvullingslagen uit de eerste fase wel degelijk ouder zijn. Bij de gedeeltelijke afbraak van de oudste kademuur zal er dus van de waterkant naar binnen toe zijn gewerkt en zal een deel van de oudere opvulling zijn weggegraven voor de inplanting van de trap. Op basis van de datering van de lagen op de watertrap (cfr. *infra*), blijkt de aanleg ervan in de 18de eeuw of later te hebben plaatsgevonden. Een projectie op een kaart uit 1820 toont aan dat het perceel met de watertrap op dat moment wel degelijk aan de waterkant is gelegen (Fig. 28).

Afbeelding 18: Zicht op muur II-A-21-AB-2.

Afbeelding 19: Zicht op muur II-A-38.

Afbeelding 20: Bovenaanzicht van watertrap II-A-30 en muur II-A-22.

Afbeelding 21: Zicht op onafgestreken mortelsporen aan de buitenzijde van muur II-A-22.

Figuur 28: Projectie van de muren uit fase 2 op het primitief kadaster uit 1820.

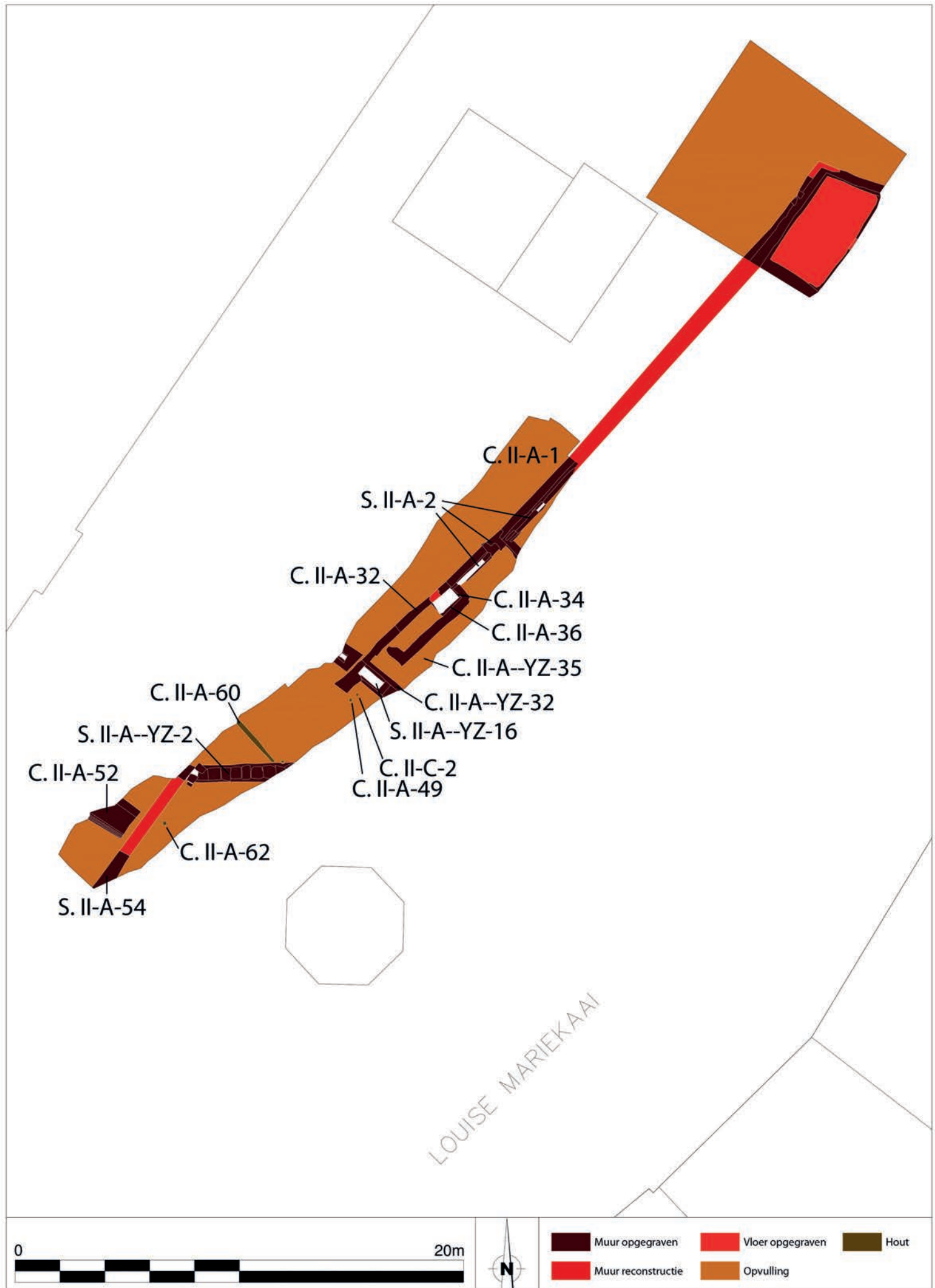
7.3.4. Fase 3: Demping van de Schelde en sporen van bebouwing

De derde fase vangt aan met het dichtmetselen en opvullen van de watertrap (Fig. 29). Het diepste punt van de watertrap is tijdens deze ingreep heringericht als beerput. De toegang tot de trap is dichtgemaakt door de inplanting van een bakstenen muur (23 x 10,5-11 x 5 cm) in kruisverband (II-A-32) (Fig. 25 en Afb. 22). Muren II-A-34 en II-A-36, die zijn opgebouwd tegen de bestaande muren en deels op een trede ter afsluiting van de watertrap, vormen de afbakening van de beerput. De hoge waterstand en de geplande verstoringsdiepte stonden geen verder onderzoek van deze context toe. De opvulling van het overige deel van de watertrap hangt samen met deze bouwkundige ingreep en suggereert, ondanks het weinige aardewerk, een datering tussen 1750 en 1900. De opvulling (II-A--YZ-35) rondom de watertrap staat niet in direct verband tot deze op de watertrap, maar ziet er visueel exact hetzelfde uit (Fig. 26). Deze lagen zijn aan de hand van het aardewerk te dateren in de 18de eeuw, waardoor mits enige voorzichtigheid de oprichting van de beerput naar de tweede helft van de 18de eeuw te extrapoleren is. Het aardewerkensemble (240 fragmenten) omvat hoofdzakelijk rood lokaal gedraaid aardewerk (83,33%) en in mindere mate faïence (6,25%) en majolica (4,58%) (Fig. 30). Steengoed met engobe/zoutglazuur (2,92%), Steengoed type Westerwald (2,08%), industrieel steengoed (0,42%) en witbakkend aardewerk (0,42%) zijn slechts marginaal aanwezig.

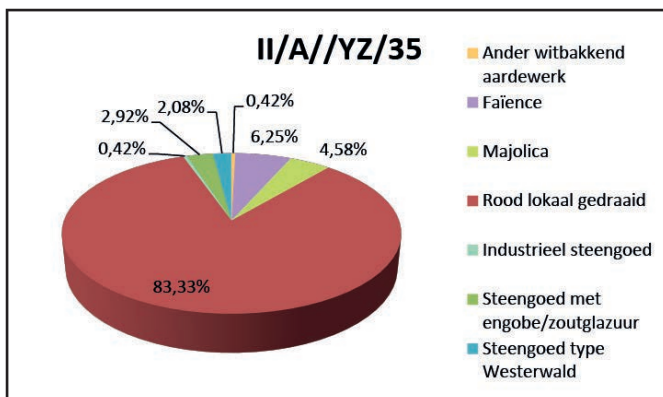

Afbeelding 22: Centraal op de foto muur II-A-32, die opgericht is om de watertrap af te sluiten.

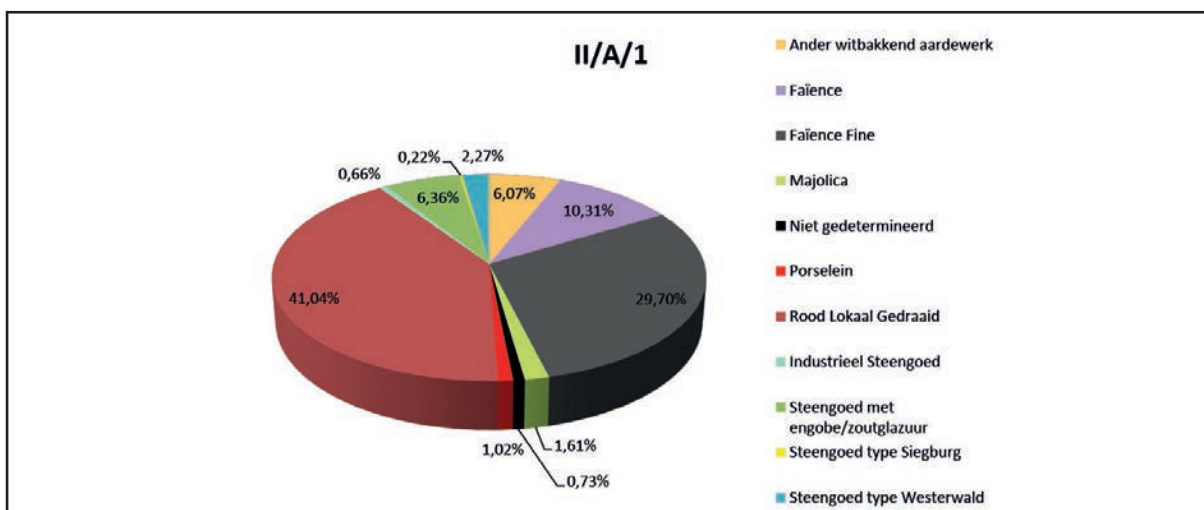

Figuur 30: Grafiek van het aardewerk uit context II-A--YZ-35.

het een eerder recente vulling betrof, is slechts een deel van het aardewerk handmatig ingezameld. De gerecupereerde selectie bestaat uit 1367 fragmenten aardewerk (Fig. 31) en omvat hoofdzakelijk rood lokaal gedraaid aardewerk (41,04%), faïence fine (29,70%) en faïence (10,31%). Majolica, witbakkend aardewerk, steengoed type Westerwald, steengoed met engobe/zoutglazuur, porselein, industrieel steengoed en steengoed type Siegburg vervolledigen het spectrum. Tien scherven zijn niet gedetermineerd.

De grootste ingreep vindt plaats in de tweede helft van de 19de eeuw, wanneer voor de bouw van een nieuw sluizencomplex (cfr. *supra*) een deel van de Schelde is gedempt. Hoewel er uit de vulling (II-A-1) heel wat aardewerk is gerecupereerd, laat het niet toe om deze werkzaamheden nauwkeuriger te dateren. In overeenstemming met de geplande verstoringsdiepte van de rioleringswerken en de aard van de vulling is deze demping slechts tot ca. 2m onder het straatniveau uitgegraven. Aan gezien dit volledig machinaal gebeurde en

Figuur 31: Grafiek van het aardewerk uit context II-A-1.

Het verschuiven van de oever in noordwestelijke richting bracht de noodzaak met zich mee om infrastructuur te voorzien voor de afwatering van het nieuw gewonnen land. Parallel met en langs de binnenzijde van de voormalige kademuur zijn een aantal rioleringsgootjes (structuur II-A-2) (Afb. 23) ingepland, die via een afloop het water afleiden naar een bakstenen riolering (context II-A-50) (Afb. 24) in de rivierdemping. Na een fotografische registratie is deze context bij de machinale afgraving reeds afgebroken. Bij dit rioleringsstelsel valt vooral op dat er heel wat materiaal voor de bouw ervan gerecupereerd is. Behalve bakstenen met diverse formaten, zijn er ook blokken natuursteen gebruikt bij de constructie. Het geheel oogt behoorlijk slordig en zal waarschijnlijk tijdens het dempen van de Schelde vlug zijn opgericht. Een andere riolering bevindt zich parallel tegen de zuidwestzijde van de voormalige kade. Het rioleringskanaal (structuur II-A--YZ-16) bestaat uit twee opstaande muren en is afgedekt met natuursteen (Afb. 25). Ook deze constructie bestaat uit een amalgaam van gerecupereerd bouw materiaal, vertoont een gelijkaardige slordigheid en is tijdens het dempen van de rivier opgebouwd. Vermoedelijk hangt ook muur II-A-YZ-32 samen met de oprichting van deze riool (Fig. 26). Het gaat in ieder geval om een ondiep muurfragment dat hier enkel tijdens of na de demping kan opgericht zijn. In de Scheldevulling zijn tevens een aantal ingeheide houten palen (II-A-49, II-A-62 en II-C-2) en een horizontale houten balk (II-A-60) aangetroffen (Afb. 26). Deze lijken allemaal samen te hangen met de aanleg van een nieuwe kademuur en zullen een verstevigende functie hebben gehad. Een laatste context die

tot deze fase behoort is een deel van een massieve bakstenen pijler met een natuurstenen parement (II-A-52) (Afb. 27). Op basis van de cartografische bronnen is deze te interpreteren als onderdeel van het 19de-eeuwse sluizencomplex, dat in 1918 is afgebroken (cfr. *supra*).

Afbeelding 23: Zicht op een deel van rioleringsgootje II-A-2.

Afbeelding 24: Zicht op riolering II-A-50.

Afbeelding 25: Zicht op rioleringskanaal II-A--YZ-16.

Afbeelding 27: Zicht op riool II-A--YZ-2 (bovenaan), bakstenen pijler II-A-52 en riool II-A-54 (onderaan).

Afbeelding 26: Zicht op houten balk II-A-50.

Eén riool valt chronologisch na deze fase aangezien een duidelijke insteek is waargenomen die de demping doorsnijdt. Ook deze goot (structuur II-A--YZ-2) bestaat uit twee opstaande muren in baksteen en een dekstenen in natuursteen (Afb. 27). Een buisvormige riool (structuur II-A-54), die tot nog toe niet is vermeld aangezien de relatie tot de demping onduidelijk is, sluit mogelijk aan op deze goot (Afb. 27).

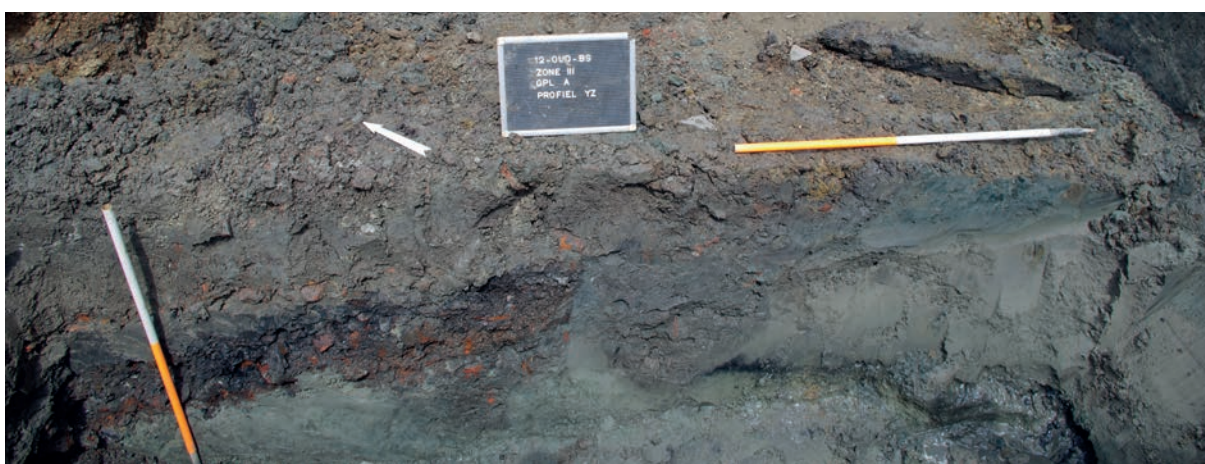

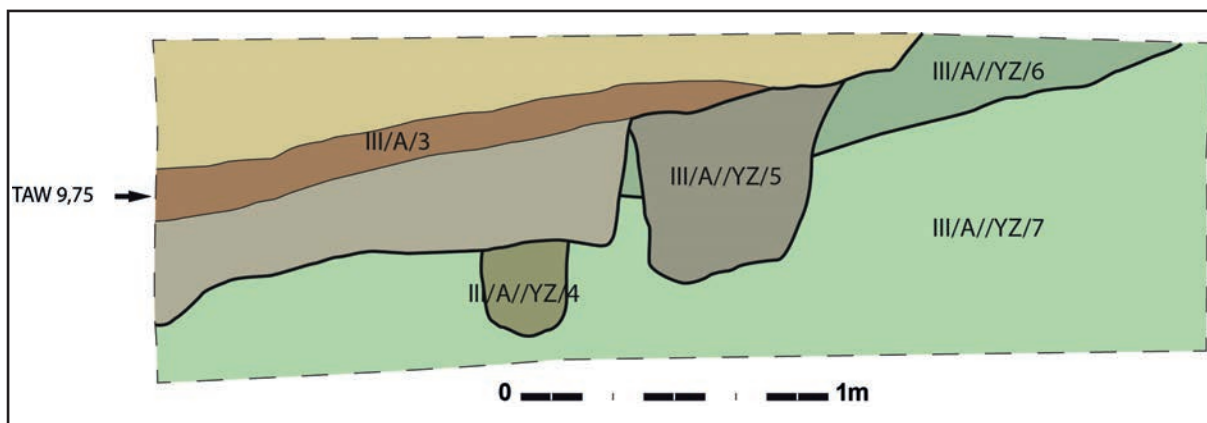

7.4. ZONE III

Zone III bevindt zich quasi integraal in de post-middeleeuwse Scheludedemping (III-A-3) (Fig. 32). Door de beperkte hoeveelheid aardewerk is deze context (III-A-3) niet nauwer dan tussen 1600 en 1800 te dateren. Gezien de kadewerken in zone II te dateren zijn in de 18de eeuw, lijkt dit ook voor deze zone een meer plausibele datering. In het noordoostelijk deel van de sleuf is een smalle strook alluviale bodem (III-A--YZ-7) aangetroffen. Een dwarsprofiel op de sleuf ter hoogte van deze natuurlijke rivierbodem weerspiegelt goed hoe de dempingslagen afhellen in de richting van de huidige Scheldeloop (Afb. 28 en Fig. 33). Opvallend zijn twee palenrijen (III-A-25 en III-A-19) met respectievelijk twee en vier ingeheidde palen (Fig. 32). Het is niet uitgesloten dat beide contexten toebehoren tot eenzelfde beschoeiing waarbij in dat geval de noordelijk paal van III-A-25 een hoek maakt met de zuidelijke paal van III-A-19. In het dwarsprofiel zijn ook nog twee mogelijk paalkuilen (III-A--YZ-4 en III-A--YZ-5) opgemerkt, die echter wel afgedekt zijn door de Scheludedemping. Hun relatie tot het verhaal is niet te achterhalen.

Afbeelding 28: Dwarsprofiel YZ met de dempingslagen, die afhellen richting de Schelde.

Figuur 33: Coupetekening van dwarsprofiel YZ met aanduiding van de contexten.

Ook in deze zone is een riolering aangelegd, die op basis van de insteek (III-A-7) na de demping te situeren is (Afb.). De riool bestaat uit twee opstaande muren (III-A-8 en 9), een vloer (III-A-10) in baksteen en was afgedekt met een gewelf.

Afbeelding 29: Zicht op de riolering in zone III.

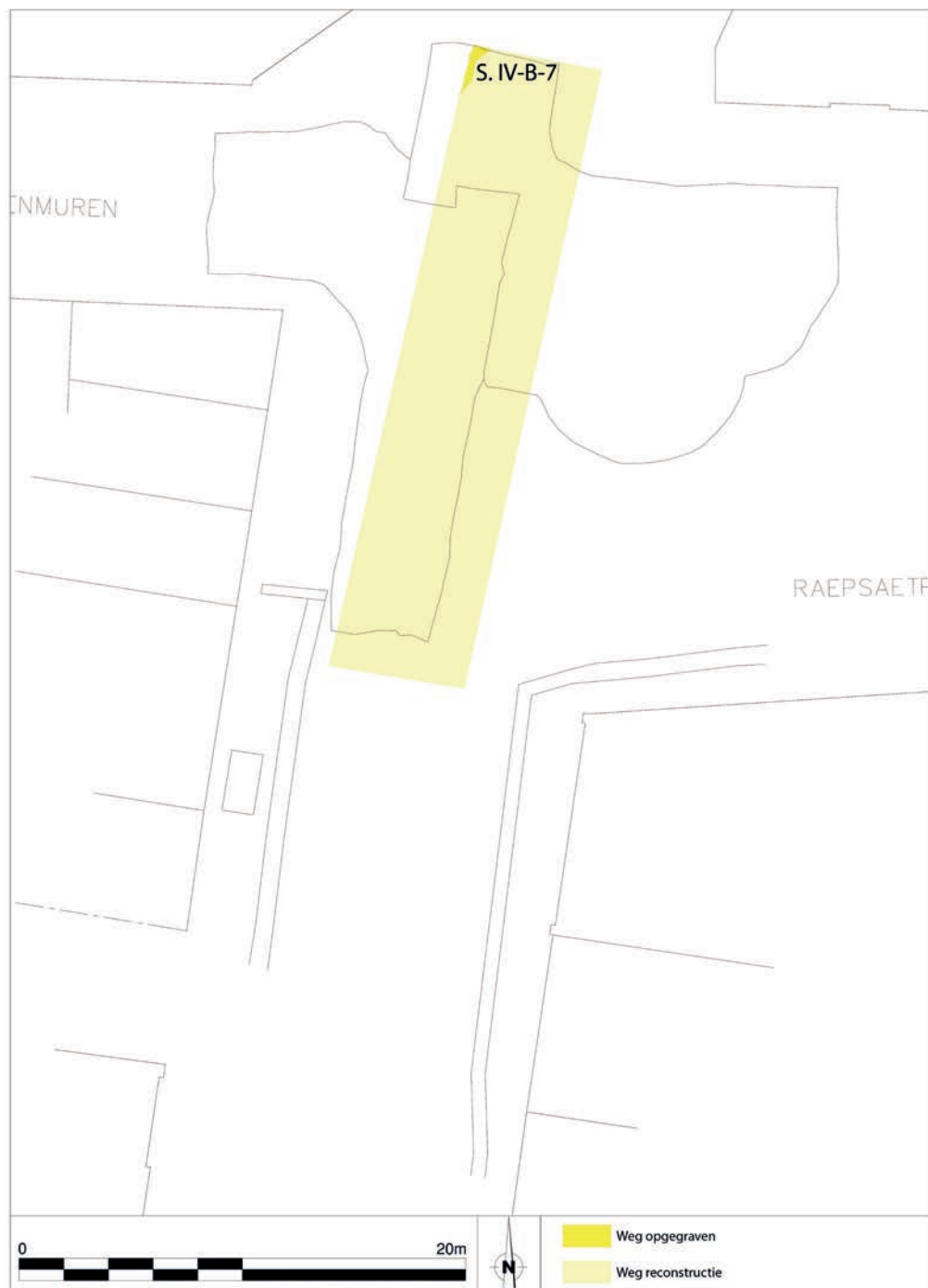

7.5. ZONES IV & V

7.5.1. Sporen vóór de oprichting van de Baarpoort

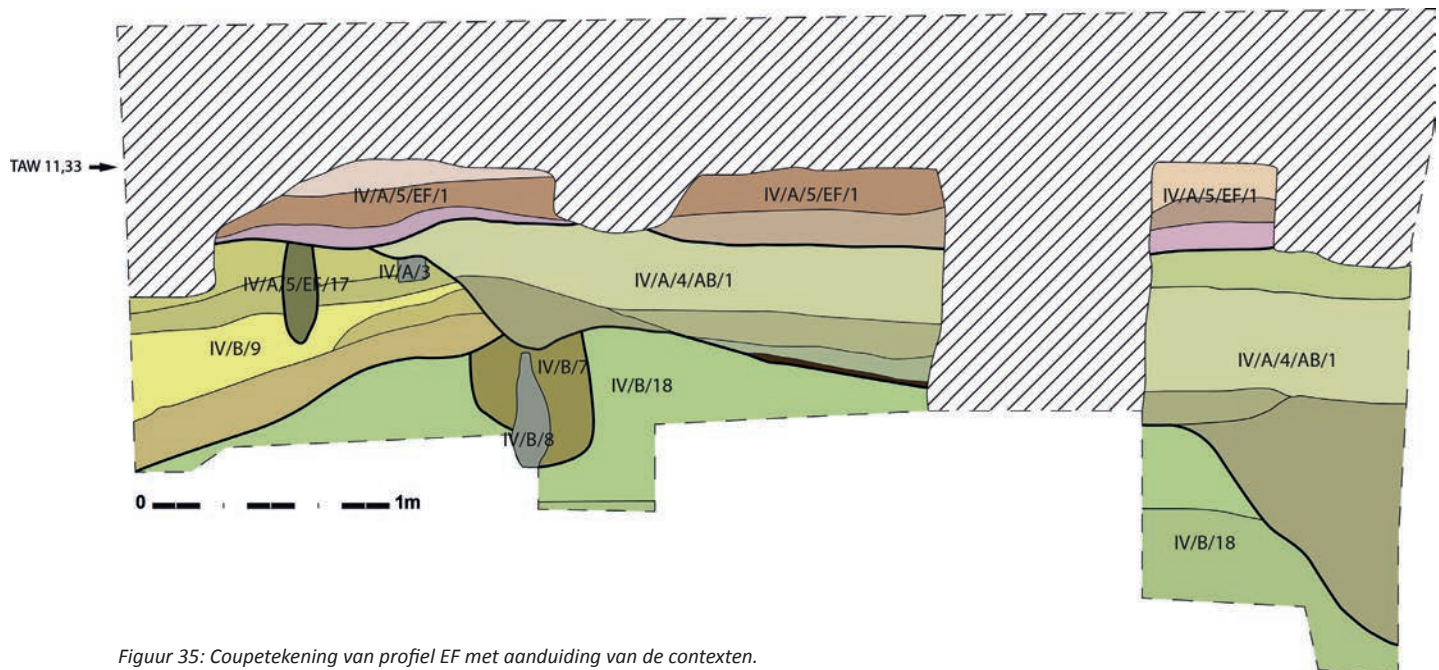
7.5.1.1. Inleiding

De sporen die dateren vóór de oprichting van de Baarpoort zijn chronologisch in te delen in drie fasen. De oudste fase, structuur IV-B-7, omvat de restanten van een wegtracé. De daaropvolgende fase bestaat uit een gracht, die in twee zones is aangesneden (contexten IV-B-9 en V-A--XY-4). De laatste fase vóór de oprichting van de poort omvat opnieuw een weg (structuur IV-A-3) met eenzelfde oriëntatie als het oudere tracé.

Figuur 34: Zones IV en V op het J.J. Raepsaetplein met aanduiding van structuur IV-B-7.

Figuur 35: Coupetekening van profiel EF met aanduiding van de contexten.

7.5.1.2. Weg, structuur IV-B-7

In de noordwestelijke hoek van zone IV zijn bij het verdiepen een aantal boordstenen in Doornikse kalksteen aangetroffen (Fig. 34 en Afb. 30). De stenen liggen in elkaars verlengde en zijn duidelijk ingegraven in het alluvium (context IV-B-18). De structuur (IV-B-7) is min of meer noord-zuid georiënteerd en is gelegen binnen het tracé van de huidige Baarstraat. Uit de insteek is geen aardewerk gerecupereerd, waardoor enkel een relatieve datering voorop te stellen is. Profiel EF, aan de noordzijde van zone IV, toont duidelijk aan dat context IV-B-9 de insteek van de boorstenen oversnijdt (Fig. 35 en Afb. 31). Als we voortborduren op de interpretatie van deze gracht als deel van de 12de-eeuwse stadsomwalling (cfr. *infra*), is de datering van deze weg dus vóór de aanleg er van te situeren. Indien deze hypothese foutief zou blijken, dan is op basis van de datering van de opvulling van gracht IV-B-9 minstens een datering vóór 1390 n. Chr. te suggereren (cfr. *infra*).

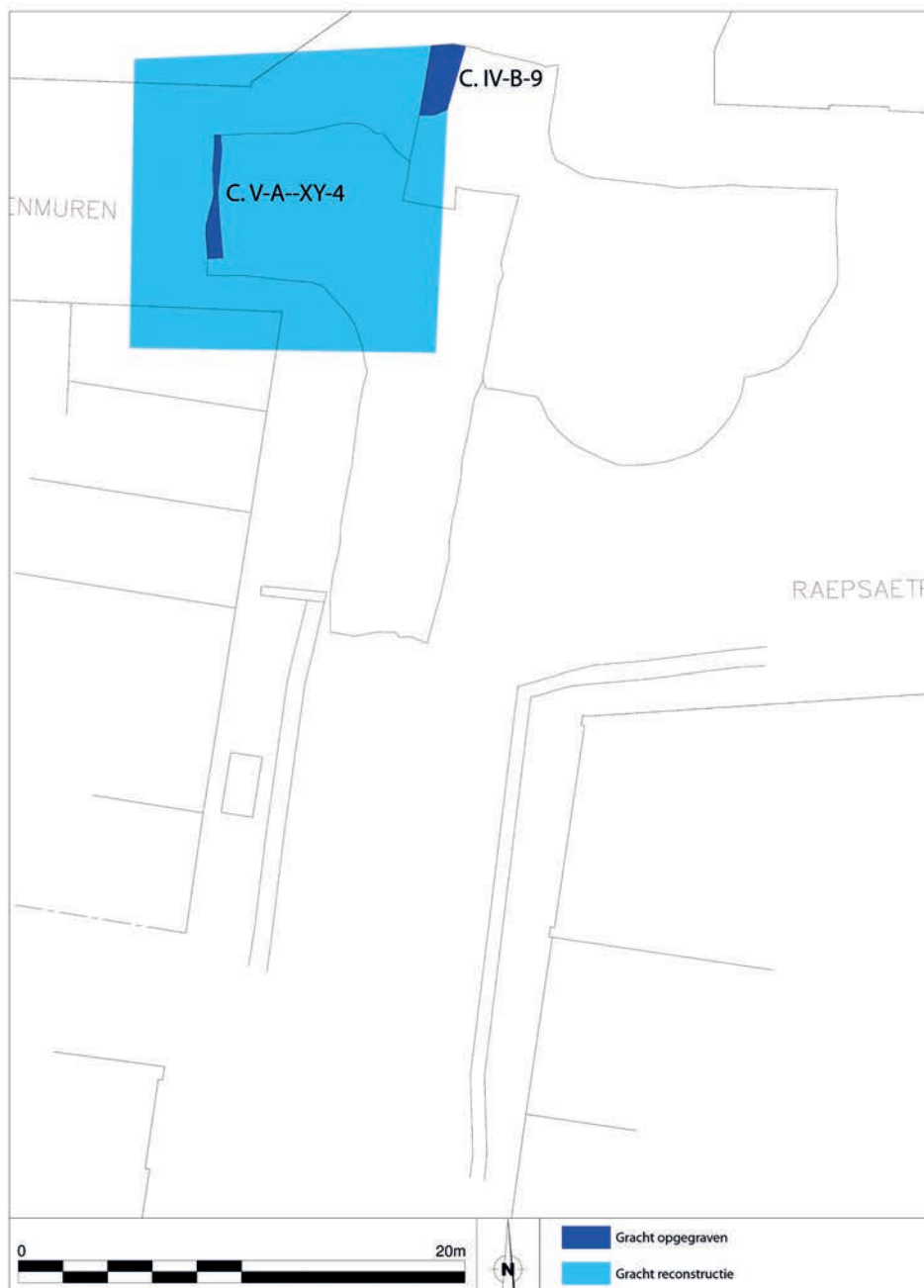
Afbbeelding 30: Boordstenen in Doornikse kalksteen als restant van weg IV-B-7.

Afbbeelding 31: Zicht op een boodsteen van weg IV-B-7 in profiel EF.

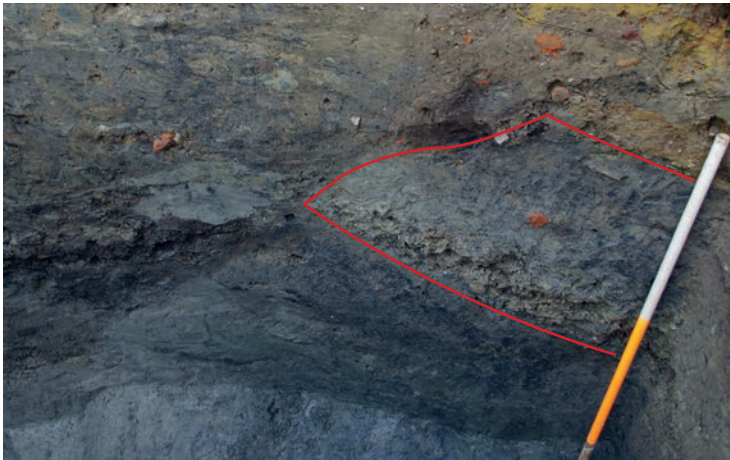

Figuur 36: Zones IV en V op het J.J. Raepsaetplein met aanduiding van contexten IV-B-9 en V-A--XY-4.

7.5.1.3. Gracht, contexten IV-B-9 en V-A--XY-4

In zowel zone IV als V zijn de vullingen van een gracht gelokaliseerd, respectievelijk contexten IV-B-9 en V-A--XY-4 (Fig. 36). Op basis van de opvullingspakketten en vooral op basis van historisch-cartografisch onderzoek (cfr. *infra*) lijken beide contexten, ondanks het ontbreken van een direct ruimtelijk verband, toch tot één en dezelfde gracht te behoren. In zone IV bevindt zich de effectieve aanzet van de gracht, die in profiel zacht afhelt in westelijke richting (Afb. 32 en Fig. 35). In zone V zijn gelijkaardige lagen aangetroffen, maar hier is de situering binnen de gracht onduidelijk (Afb. 33). De reden waarom gesuggereerd wordt dat beide contexten tot dezelfde gracht behoren, is te vinden op de kaart van Deventer uit ca. 1558 n. Chr. De kaart toont in het stadsdeel Pamele twee restanten van de oudste stadsgracht rond Oudenaarde (12de eeuw) (Fig. 37). Als beide grachten virtueel worden doorgetrokken, komen deze samen ter hoogte van het huidige Raepsaetplein. Dit doet sterk vermoeden dat de aangesneden contexten het restant zijn van deze stadsomwalling en bijgevolg zijn uitgegraven in de 12de eeuw.

Afbeelding 32: Zicht op context IV-B-9 (rood) in profiel AB.

Afbeelding 33: Coupe AB in zone V met rechts de lagen van context V-A--XY-4.

Figuur 37: De kaart van Deventer met aanduiding van de restanten van de oudste stadsomwalling (rood).

De opvullingslagen van beide contexten leverden samen 128 fragmenten aardewerk op. Binnen het totale ensemble domineert het grijs lokaal gedraaid aardewerk met ruim 77%, gevolgd door rood lokaal gedraaid aardewerk met 12,5% en bijna 8% steengoed met engobe/zoutglazuur (Fig. 38). Hoogversierd rood aardewerk en bijna steengoed zijn met respectievelijk 1,56% en 0,78% slechts marginaal aanwezig. Alle randen van het ensemble zijn bovendien getekend. Voor context IV-B-9 gaat het om een opstaande rand van een kan-kruik met geribbelde hals (Fig. 39: 1) en een grape met driehoekige doorsnede en ondersneden lip (Fig. 39: 2) in grijs lokaal gedraaid aardewerk. In rood lokaal gedraaid aardewerk is een pan met een opstaande, verdikte, afgeronde rand en een draairibbel op de top afgebeeld (Fig. 39: 3). Context V-A--XY-4 bevat een kom (Fig. 40: 1) en een kan-kruik met geribbelde, bandvormige rand (Fig. 40: 2) in grijs lokaal gedraaid aardewerk. Zowel de randen van de kannen-kruiken als van de kom (type L106 volgens De Groote⁴⁸) in grijs lokaal gedraaid aardewerk zijn typerend voor de 14de eeuw. De aanwezigheid van een grape wijst eveneens in dezelfde richting, aangezien deze pas echt als vorm opkomt in deze eeuw.⁴⁹ Een laatste argument voor deze datering is het steengoed met engobe/zoutglazuur, dat pas vanaf het begin van de 14de eeuw het proto-steengoed vervangt.⁵⁰ De twee scherpen hoogversierd rood aardewerk en het fragment bijna steengoed lijken in dit geval residueel te zijn. Op basis van de oversnijding door context IV-A-4-AB-1 (cfr. *infra*) is de datering nog te vernauwen naar 1300 - 1390 n. Chr.

48 De Groote 2008, p. 228.

49 De Groote 2008, p. 164.

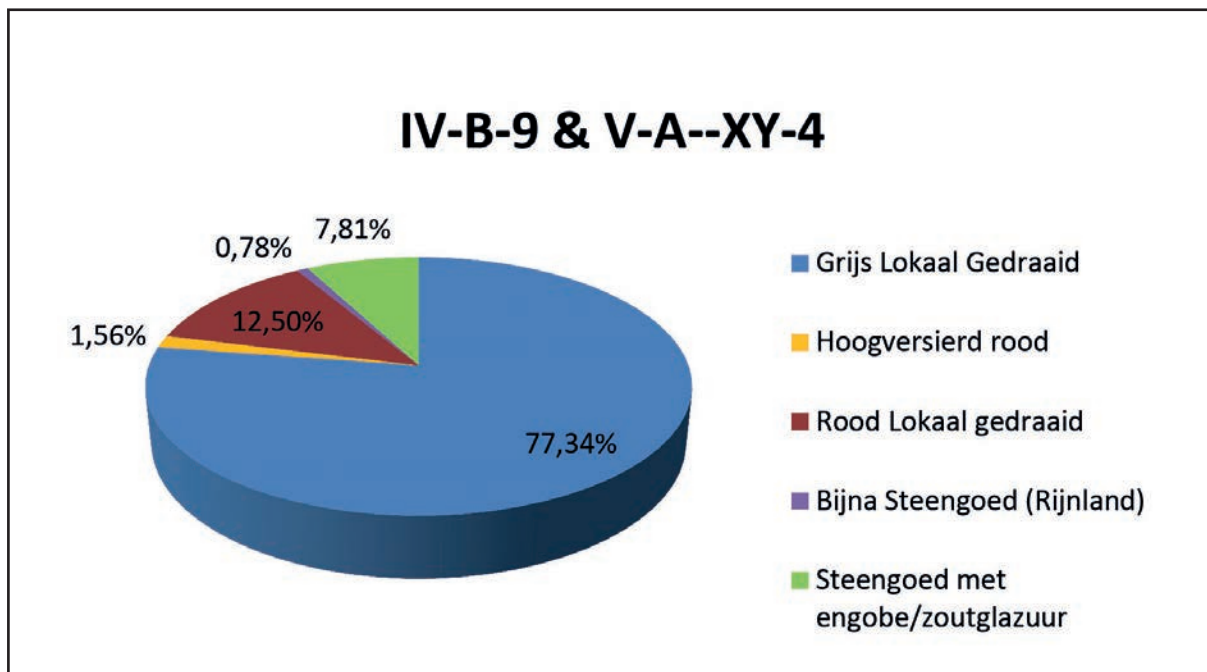
50 Hurst 1977, p. 220.

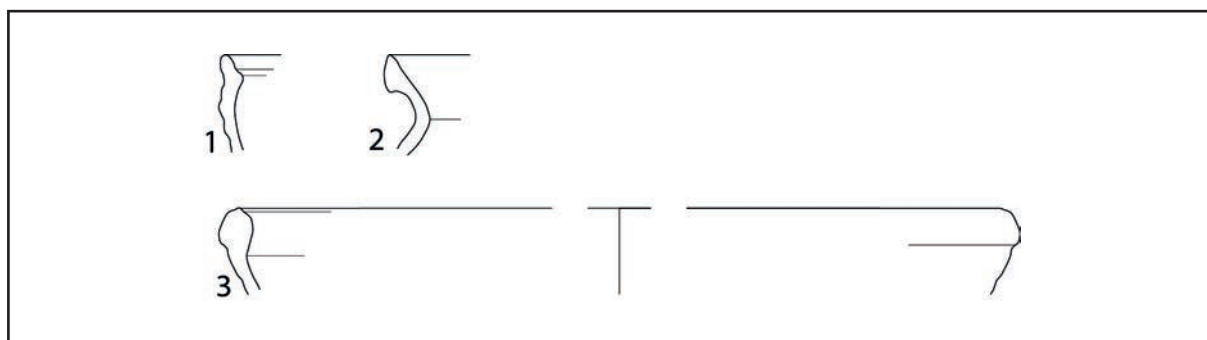

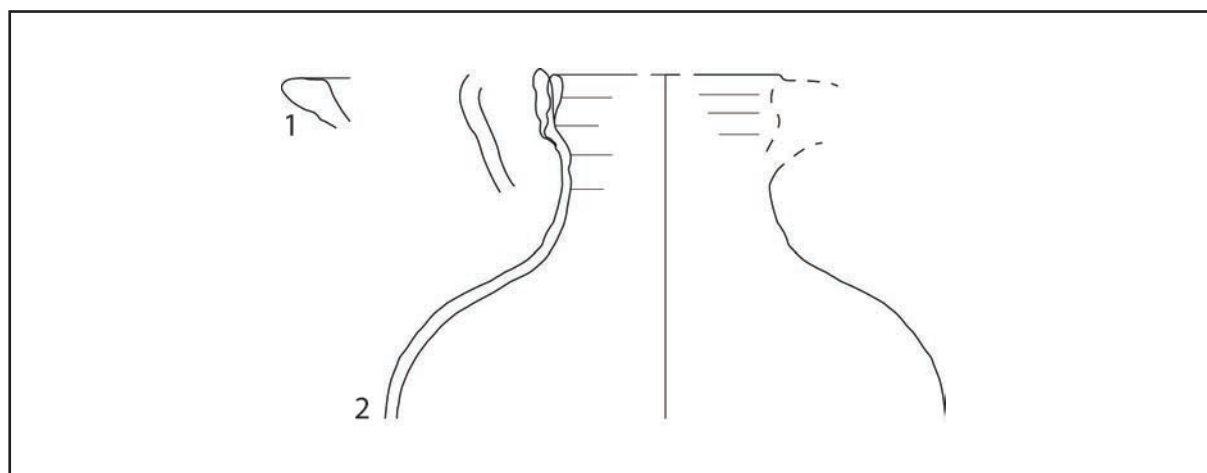
De datering van de opvulling van de gracht is geen belemmering voor de hypothese van 12de-eeuwse stadsgracht. Zelfs in de 16de-eeuw, zo blijkt volgens van Deventer, zijn er nog delen van de omwalingsgracht aanwezig in het stadsdeel Pamele. De demping van dit deel van de gracht zal wellicht zijn uitgevoerd voor de aanleg van een nieuwe weg (IV-A-3) en vervolgens ook voor de Baarpoort.

Figuur 38: Grafiek van het aardewerk uit contexten IV-B-9 en V-A--XY-4.

Figuur 39: Aardewerk uit context IV-B-9 (schaal 1/3). 1-2: Grijs lokaal gedraaid, 3: Rood lokaal gedraaid.

Figuur 40: Aardewerk uit context V-A--XY-4 (schaal 1/3). 1-2: Grijs lokaal gedraaid.

Om deze hypothese verder te onderbouwen is een bodemstaal (10l) uit de grachtvulling onderworpen aan een malacologisch onderzoek. Op basis van de waarnemingen is in de eerste plaats vastgesteld dat de aanwezige mollusken (Afb. 34) ter plaatse hebben geleefd of slechts een beperkte verplaatsing hebben ondergaan.⁵¹ Een zestal soorten zijn kenmerkend voor stromend zoet water en leven al dan niet gedeeltelijk ingegraven in het bodemsediment. De andere aangetroffen soorten kunnen in dergelijk water overleven, maar komen ook voor in stilstaand water of tussen oevervegetatie. Aan de hand van de zoetwatermolluskenfauna is af te leiden dat het water in deze context een goede verbinding had met de Schelde. Ook een goede waterkwaliteit en een rijke vegetatie zijn kenmerken die het malacologisch onderzoek aan het licht bracht. De context stond bovendien nooit droog, maar kende wel waterstandsommelingen. De demping van dit deel van de gracht geschiedde bijgevolg op een moment dat de context nog in verbinding stond met de Schelde. De vooropgestelde interpretatie als restant van de oudste stadsomwalling is op basis van de resultaten van dit onderzoek erg aannemelijk.

Afbeelding 34: Foto van de mollusken in het bodemstaal uit de gracht na het zeven. (foto W.J. Kuijper)

7.5.1.4. *Weg, structuur IV-A-3*

In de vulling van de gracht in zone IV (IV-B-9) zijn een aantal natuurstenen aangetroffen, die ook hier weer als de rand van een weg te interpreteren zijn (Fig. 41). Het gaat om twee rijen smalle, blokken Doornikse kalksteen met daartussen één rij kasseien (Afb. 35). De kasseien liggen iets lager dan de boordstenen, waardoor tevens een afwateringsgootje wordt gevormd. De oriëntatie van de structuur komt overeen met die van de oudste weg (IV-B-7) en volgt min of meer hetzelfde tracé. Voor deze structuur zijn geen directe dateringselementen voor handen. Op basis van de stratigrafische relaties (jonger dan IV-B-9, maar ouder dan IV-A-4-AB-1 (cfr. *infra*)) is IV-A-3 te situeren tussen 1300 en 1390 n. Chr. (Fig. 35).

Afbeelding 35: Restanten van weg IV-A-3 in grondvlak.

⁵¹ Kuijper 2013.

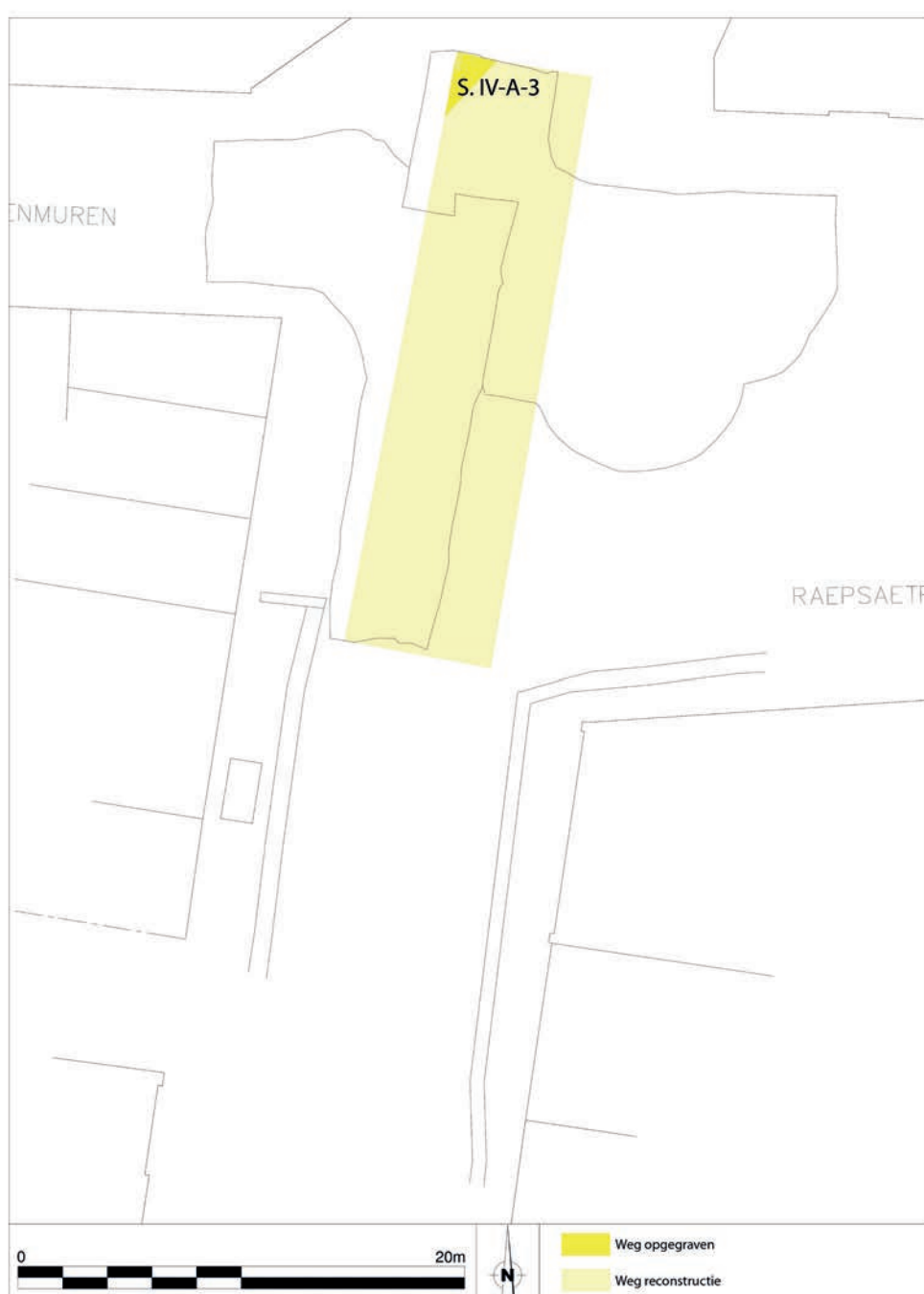

Ter hoogte van deze structuur in profiel EF, bevindt zich iets verder naar het westen een restant van een ingeheide houten paal (context IV-A-5-EF-17) (Afb. 36 en Fig. 35). De precieze functie van dit paalspoor is niet te achterhalen, maar stratigrafisch kan het in verband staan met het wegtracé.

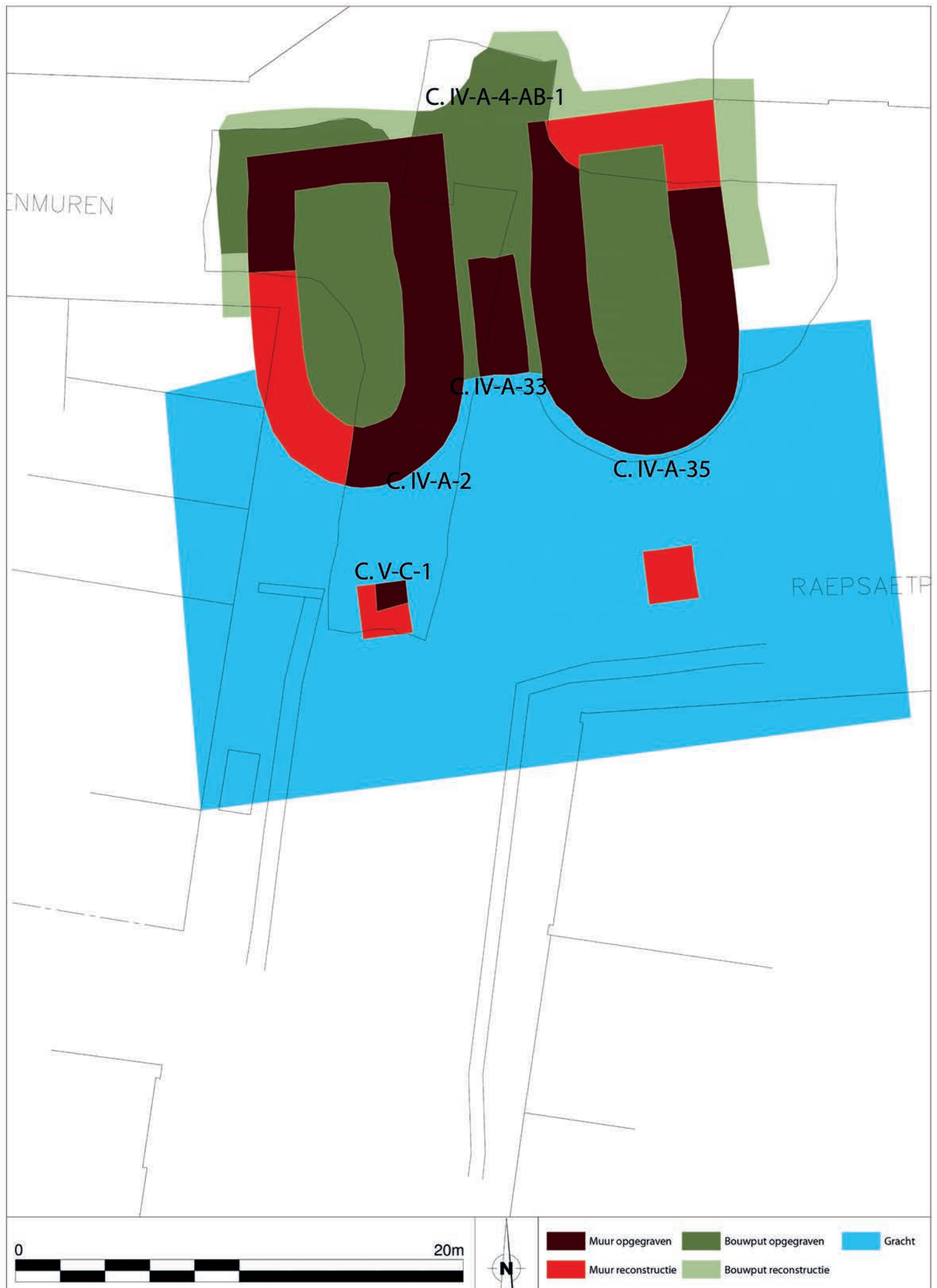

Afbeelding 36: Zicht op context IV-A-5-EF-17 in profiel EF.

Figuur 41: Zones IV en V op het J.J. Raepsaetplein met aanduiding van context IV-A-3.

7.5.2. De Baarpoort

7.5.2.1. Inleiding

Het onderzoek naar de laatmiddeleeuwse Baarpoort (Fig. 42) op het Raepsaetplein leverde belangrijke inzichten op over het uitzicht van en de manier waarop deze poort in de late middeleeuwen is opgericht. In de volgende uiteenzetting wordt dit kort besproken.

7.5.2.2. Bouwput IV-A-4-AB-1

7.5.2.2.1. Opbouw

Uit het onderzoek bleek dat de Baarpoort gebouwd was in een grote bouwput. Deze is op twee plaatsen aangesneden. In de eerste plaats aan de kant van de Baarstraat, aan de noordzijde van de poort (Afb. 37), en in de tweede plaats aan de kant van Tussenmuren, aan de westzijde van de poort (Afb. 38). Hoewel beperkt in oppervlakte was uit het onderzoek op deze twee locaties heel veel af te leiden.

Afbeelding 37: De rand van bouwput IV-A-4-AB-1 (rechts) in het noordelijk deel van zone IV.

Afbeelding 38: De rand van bouwput IV-A-4-AB-1 (rechts) in het noordwestelijk deel van zone V.

Zo was het duidelijk dat deze bouwput vrij steile wanden had (tot 65°) (Afb. 39 en Afb. 40), maar dat aan de kant van de Baarstraat er een toegang tot deze bouwput was uitgegraven, die zacht hellend verliep vanaf de Baarstraat tot aan de poort (Fig. 39). Hoogstwaarschijnlijk had dit te maken met aanvoer van bouw materiaal vanaf de Schelde, die gelegen was aan het andere uiteinde van de Baarstraat. Door het zacht hellende verloop van de wanden van de insteek op deze plaats was het wellicht makkelijker om zowel de werklieden als het gewenste bouw materiaal op de juiste locatie te krijgen.

Een aantal coupes (Fig. 43 en 44) op deze bouwput, zowel buiten als binnen in de westelijke toren, maakten bovendien duidelijk dat deze niet in een keer was opgevuld na het bouwen van de poort, maar dat dit geleidelijk gebeurde. Op verschillende niveaus werden looplaagjes (Afb. 41) vastgesteld, te herkennen als dunne, harde organische en sterk gestratificeerde laagjes. Het lijkt erop dat de bouwput bij elke nieuwe gemetselde laag stenen een beetje werd opgevuld, zodat er zonder stellingen kon gewerkt worden.

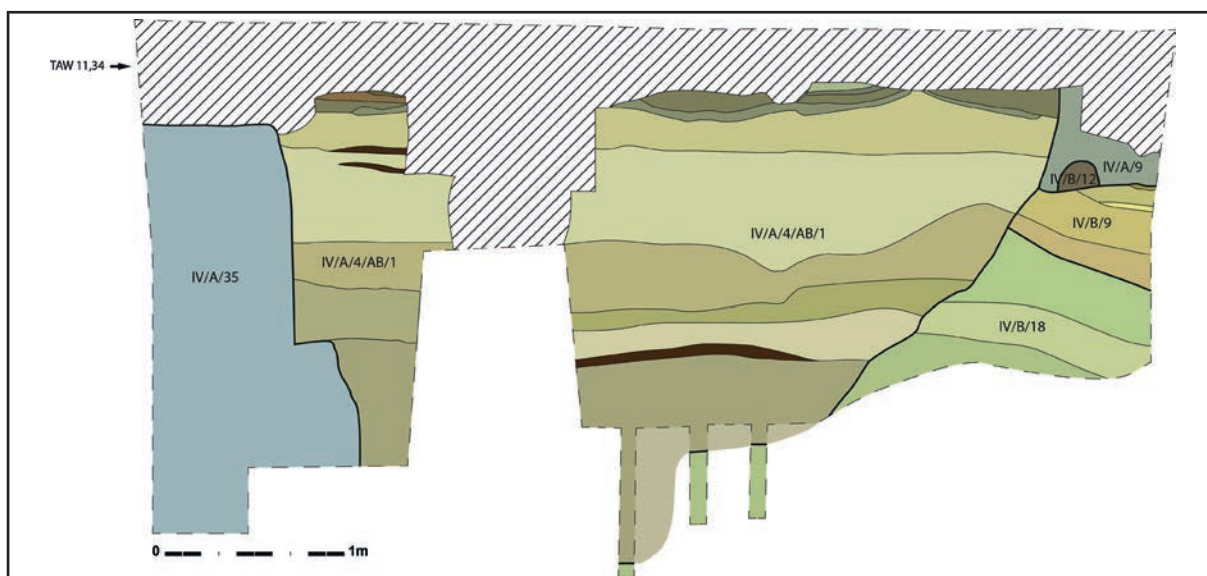

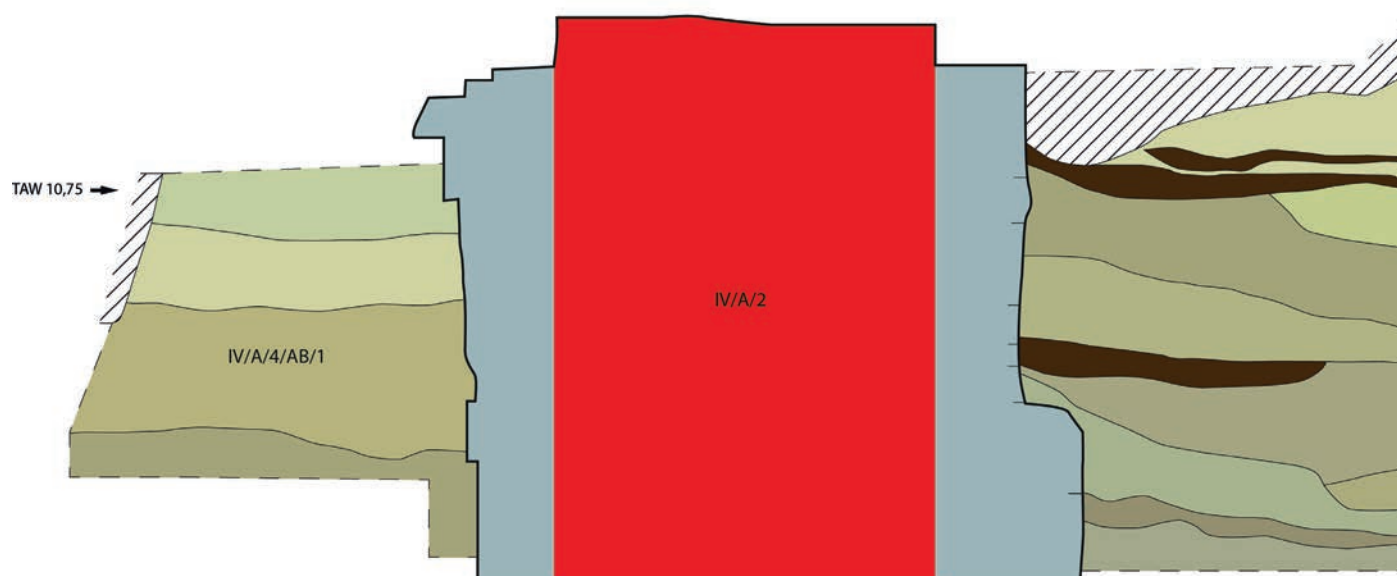
Afbeelding 39: Coupe op insteek IV-A-4-AB-1 in zone V.

Afbeelding 40: Coupe AB op insteek IV-A-4-AB-1 in zone IV.

Figuur 43: Coupetekening van coupe AB op insteek IV-A-4-AB-1 in zone IV.

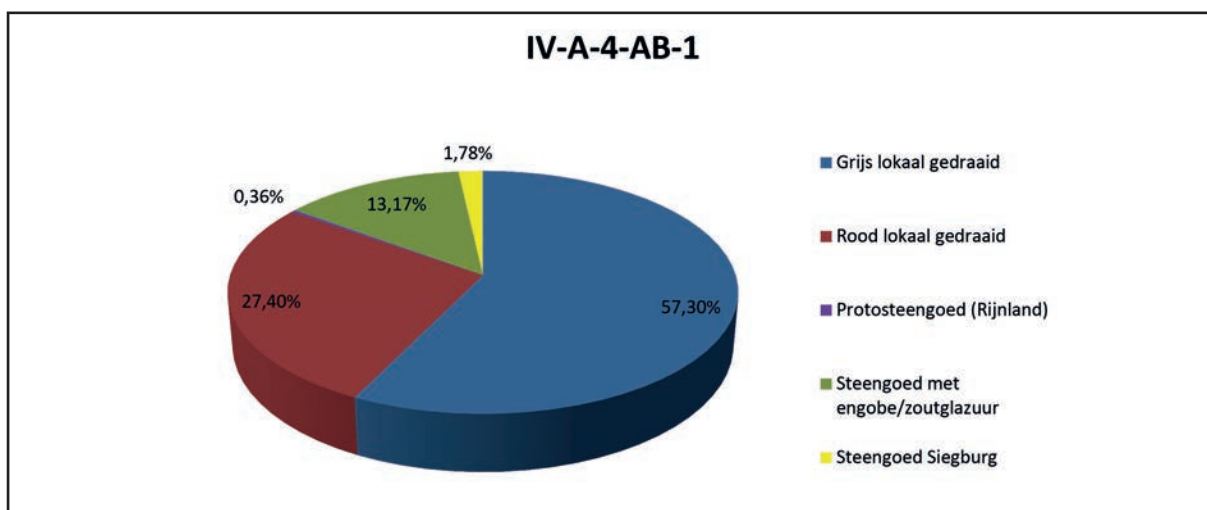
Figuur 44: Dwarscoupe haaks op de bouwput (IV-A-4-AB-1) en de westelijke toren (IV-A-2).

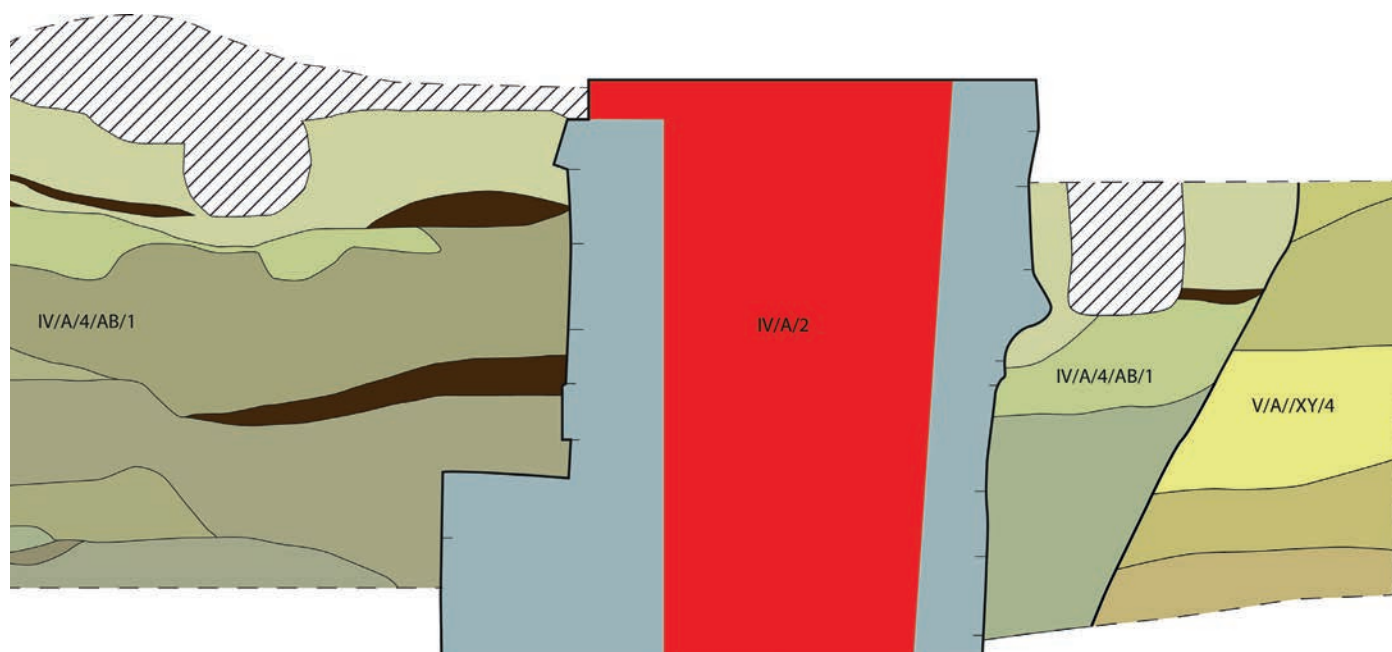

Afbeelding 41: Zicht op de loopleagjes in coupe AB op insteek IV-A-4-AB-1 in zone IV.

Figuur 45: Grafiek van het aardewerk uit context IV-A-4-AB-1.

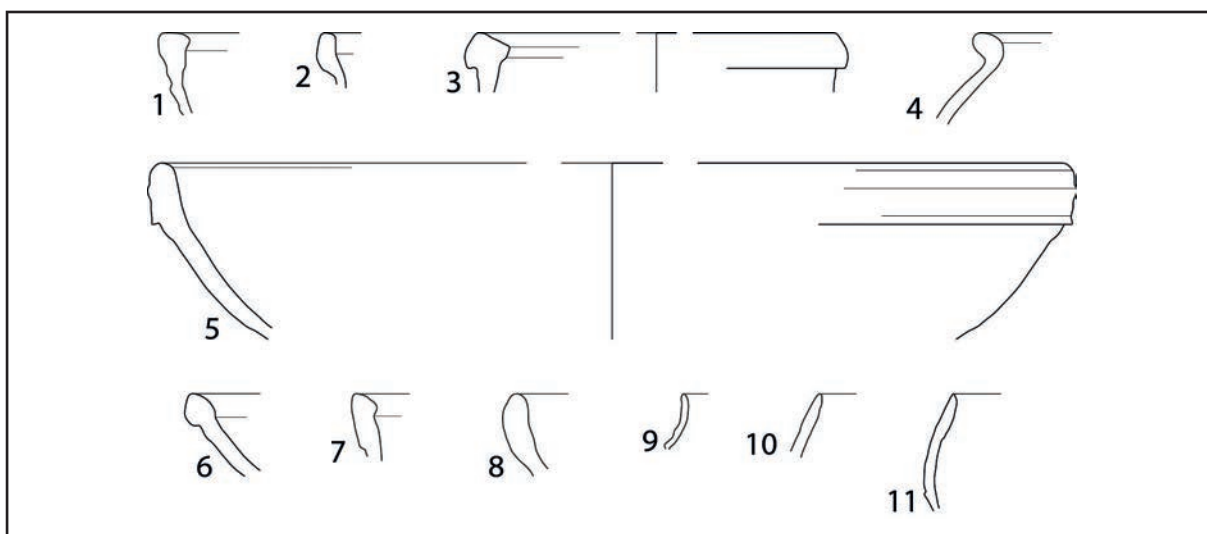

7.5.2.2.2. Vondsten

De vondsten uit de bouwput kunnen een idee geven over de datering van de constructie van de poort. Het betreft voornamelijk aardewerk. In de meeste gevallen gaat het om gefragmenteerd aardewerk dat zich hoogstwaarschijnlijk in een secundaire context bevindt. In een aantal gevallen gaat het zelfs duidelijk om verspit ouder materiaal. In deze zin mag een datering van het aanwezige aardewerk alleen als een *terminus post quem* beschouwd worden.

In totaal gaat het om 281 scherven aardewerk die onder te verdelen zijn in vijf aardewerkgroepen (Fig. 45). Het grijs lokaal gedraaid aardewerk is het sterkst vertegenwoordigd met 57,30% van het totaal aantal scherven, gevolgd door het rood lokaal gedraaid aardewerk met 27,40%. Bij het importaardewerk is het steengoed met engobe/zoutglazuur de grootste groep met 13,17% van het totaal aantal scherven. Het steengoed uit Siegburg en het bijna steengoed zijn aanwezig met respectievelijk 1,78% en 0,36%. Deze laatste is bijna zeker als residueel te beschouwen. Op basis van deze cijfers kan voorzichtig een datering in de tweede helft van de 14de eeuw vooropgesteld worden.⁵²

Qua vormen komen bij het grijs lokaal gedraaid aardewerk kannen-kruiken (Fig. 46: 1-2), voorraadpotten (Fig. 46: 3-4) en teilen (Fig. 46: 5-8) voor. In het rood lokaal aardewerk gaat het om een bord⁵³ versierd met een dekkende laag groen loodglazuur (Fig. 47: 1), enkele grapes (Fig. 47: 2-4), een kom (Fig. 47: 5) en twee pannen (Fig. 47: 6-7). Het steengoed met engobe/zoutglazuur is vertegenwoordigd met twee biconische drinkbekers (Fig. 46: 10-11) en het steengoed uit Siegburg met een drinknap (Fig. 46: 9). Op basis van de vormen kan de datering niet nauwkeuriger dan de 14de eeuw en na 1325⁵⁴ geplaatst worden.

Figuur 46: Aardewerk uit context IV-A-4-AB-1 (schaal 1/3). 1-8: Grijs lokaal gedraaid, 9: Steengoed uit Siegburg, 10-11: Steengoed met engobe/zoutglazuur.

Naast aardewerk bevonden zich in deze context ook een beperkte hoeveelheid bot, metaal (voornamelijk nagels), metaalslakken en leder. Deze laatste groep bestaat hoofdzakelijk uit zoolfragmenten, zowel enkelvoudig als samengesteld, en uit snippers. Slechts een beperkte hoeveelheid is afkomstig van bovenleer.

⁵² De Groote 2008, p. 395.

⁵³ De Groote 2008, p. 150: Deze vorm komt pas voor vanaf de 14de eeuw.

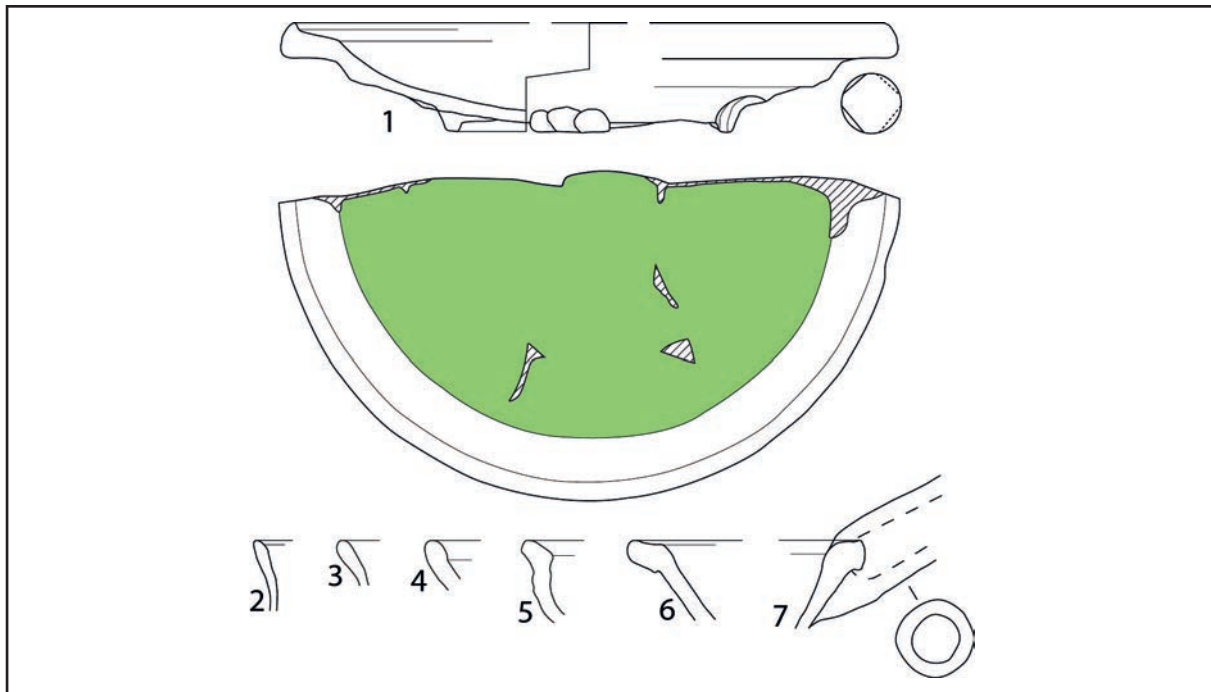
⁵⁴ Drinknappen uit Siegburg komen in gebruikerscontexten in Nederland voor vanaf het tweede kwart van de 14de eeuw (De Groote 2008, p. 374).

Bij het metaal is nog een bijzondere vondst het vermelden waard. Het gaat om een fluitje⁵⁵ in lood-tinlegering dat bestaat uit een pijpje met op het uiteinde een gestileerd hoofd (Afb. 42). Het bestaat duidelijk uit twee gegoten helften. Gelijkaardige vondsten zijn gekend uit Hoorn⁵⁶ en worden beschreven bij Egan.⁵⁷

Figuur 47: Aardewerk uit context IV-A-4-AB-1 (schaal 1/3). 1-7: Rood lokaal gedraaid.

Afbbeelding 42: Fluitje in lood/tinlegering uit context IV-A-4-AB-1.

55 Met dank aan Gaston Van Bulck voor de identificatie.

56 Schrickx 2006, p. 122.

57 Egan 1998, p. 289.

Afbeelding 43: Zicht op de oostelijke toren (IV-A-35) van de Baarpoort.

Afbeelding 44: Zicht op de westelijke toren (IV-A-2) van de Baarpoort.

7.5.2.3. Poortgebouw

Het poortgebouw is net als de bouwput niet volledig opgegraven. Een deel bevond zich onder het voetpad en onder bestaande bebouwing. Bovendien zijn de funderingen ook in de diepte niet volledig vrij gelegd en dit omwille van veiligheidsredenen. Toch kon een goed beeld verkregen worden van het uitzicht en de opbouw van deze laatmiddeleeuwse constructie.

Ze bestaat uit twee D-vormige torens (IV-A-35 en IV-A-2) (Afb. 43 & 44) met daartussen een opening van 3,44m. In deze opening bevindt zich aan de kant van de gracht een massieve blok (IV-A-33) met afmetingen van 5,27m op 2,18m (Afb. 45 & 46). Deze constructie is opgebouwd uit een bakstenen⁵⁸ kern (22,5-24 x 10,5-12 x 5-5,5 cm) en een parement in Doornikse kalksteen. De gebruikte kalkmortel met kalkstippen is hard tot zeer hard, weinig zandig en wit tot grijs wit. Aan weerszijden van deze blok is er een strook van ca. 50-60 cm waar zich geen muur bevindt, maar gewoon grond. Dit massief is bovengronds nooit zichtbaar geweest en had wellicht een defensief karakter met als doel ondergraving van de poort te voorkomen.

Afbeelding 45: Zicht op muur IV-A-33 (links) in zone IV.

Afbeelding 46: Zicht op muur IV-A-33 (links) in zone V.

⁵⁸ Het gebruikte baksteenformaat in de oudste fase van de poortconstructie komt overeen met dat van de Ham. Wellicht is zowel de muur op de Ham als de Baarpoort gebouwd op hetzelfde moment.

De westelijke toren (IV-A-2) is buitenwerks 15,32m lang en 9,20m breed. Binnenwerks is de ruimte 10,92m op 4,47m. De dikte van de muren varieert van 1,71m tot 2,69m. De muren zijn het breedst aan de grachtzijde. Net als IV-A-33 zijn ze opgebouwd uit een kern van baksteen (23-24 x 11-12 x 5-5,5 cm) en een parement in Doornikse kalksteen en heeft de gebruikte kalkmortel een zelfde uitzicht.

De muren van deze toren konden aan de buitenzijde vrij gelegd worden tot op een diepte van maximaal 8,83m TAW. Tot op dit niveau is geen verstek aanwezig. Aan de binnenzijde van de toren kon een niveau bereikt worden van 9,06m TAW. De westmuur van deze toren verbreed op een diepte van 9,64m TAW met 54cm (Afb. 47). De oostmuur heeft een verstek van 26cm breed op een diepte van 9,82m TAW (Afb. 48). De maximaal opgegraven hoogte van de muren is 2,71m. Omwille van veiligheidsredenen kon de muur dieper niet verder vrij gelegd worden.

Afbeelding 47: Zicht op de binnenzijde van de westmuur van de westelijke toren.

Afbeelding 48: Zicht op de binnenzijde van de oostmuur van de westelijke toren.

De oostelijke toren (IV-A-35) kent een gelijkaardige opbouw. Hij meet buitenwerks 15,39m op 9,02m. Binnenwerks zijn de afmetingen ca. 11,18m op 4,02m. De dikte van de muren varieert van 2,09m tot 2,53m. Ook hier is de muur het breedst aan de grachtzijde. Ook deze toren is opgebouwd uit een parement in Doornikse kalksteen en een kern uit baksteen (23-24 x 12 x 5,5-6 cm). De gebruikte mortel is identiek.

Bij de oostelijke toren is aan de buitenzijde van de westelijke muur eveneens een verstek vastgesteld en dit op een diepte van 9,80m (Afb. 49). Dit verstek is aanvankelijk 20cm breed, maar verbreedt tot 36cm op een dieper niveau. In totaal is van deze muur 2,54m in de diepte opgegraven, tot 8,99m TAW. Ook hier kon omwille van veiligheidsredenen de muur dieper niet verder vrij gelegd worden. Aan de binnenzijde van deze toren is het bodemarchief niet onderzocht omdat het niet bedreigd was door de geplande werken.

Afbeelding 49: Verstek aan de buitenzijde van de westmuur van de oostelijke toren.

Beide torens waren bovengronds met elkaar verbonden, maar daarvan zijn in het bodemarchief geen sporen bewaard.

Voor de poort bevond zich een gracht, die tot 7 meter vanaf de torens is vrij gelegd. De totale breedte is bijgevolg niet gekend, maar naar analogie met andere middeleeuwse steden⁵⁹ moet gedacht worden aan een breedte van minstens 20m. Het parement van toren IV-A-2 is op deze plaats mooi afgewerkt (Afb. 50), wat er op wijst dat dit zichtbaar is geweest. Aan de andere zijdes van de torens is de afwerking onregelmatig en is de mortel niet altijd afgestroken.

Tot slot kan een brugpijler (V-C-1) in de gracht ook aan de oudste fase toegewezen worden (Afb.51). Hiervan is slechts een klein deel onderzocht. De afmetingen zijn niet gekend omdat slechts een hoek is vrij gelegd. Deze pijler bestaat voornamelijk uit Doornikse kalksteen en enkele brokken baksteen. De gebruikte kalkmortel met kalkstippen is zeer hard, weinig zandig en grijs wit en sluit aan bij de gebruikte mortel in de torens. De pijler is over een hoogte van 1,08m vast gesteld en is in een latere fase herbruikt als fundering voor een grondboog (cfr. *infra*). Hij is eveneens voorzien van een verstek en diende wellicht als fundering voor een houten (ophaal)brug.

Afbeelding 50: Zicht op de zuidzijde van de westelijke toren (IV-A-2).

Afbeelding 51: Zicht op de restanten van brugpijler V-C-1.

7.5.2.4. Landschap

De oudste opgegraven looplaag in de bouwput bleek tijdens het onderzoek een groot aantal macroscopisch waarneembare organische elementen te bevatten. Om een beter zicht te krijgen op het landschap ten tijde van de oprichting van de poort, en mogelijk zelfs het tijdstip waarop de bouwput is aangelegd is een staal onderzocht op pollen en op macrobotanische resten.⁶⁰ De resultaten van dit onderzoek zijn gebundeld in een rapport in bijlage.

⁵⁹ Onderzoek van SOLVA toonde aan dat de gracht van de tweede stadsomwalling (eerste kwart 13de eeuw) in Aalst minstens 30 meter breed is (Onderzoek Vredeplein - rapport nog niet verschenen).

⁶⁰ Verbruggen 2013.

De pollen in het pollenstaal bleken slechts matig geconserveerd. Bovendien waren er niet voldoende pollen aanwezig om betrouwbare conclusies te trekken over het lokale en regionale landschap. Wel blijkt dat er weinig boompollen aanwezig zijn, wat zou kunnen wijzen op een relatief open landschap.

Wat betreft de botanische macroresten is er veel meer te zeggen. Het staal bevatte een grote hoeveelheid, voornamelijk onverkoolde, zaden en vruchten. Hierbij dient vermeld dat zaden en vruchten lang kunnen bewaren in de bodem. Ze zijn dus niet noodzakelijk allemaal van het tijdstip van het ontstaan van de looplaag. Ze kunnen ook al in de verspitte bodem aanwezig zijn geweest. Opvallend is wel de grote hoeveelheid vruchten van de kleine brandnetel (129 stuks) en van gewoon varkensgras (135 stuks) (Afb. 52 & 53). Een dergelijke hoeveelheid wijst erop dat deze planten wel degelijk aanwezig waren in de bouwput. Op bouwland komt de kleine brandnetel vooral tot ontwikkeling tijdens braakligging, terwijl gewoon varkensgras wijst op betreden plaatsen. Beide planten bloeien van mei tot in de herfst, waarna de vruchten gevormd worden. Het is dus aannemelijk dat de bouwput in deze periode heeft open gelegen en dat er in deze periode van het jaar dus aan de Baarpoort is gewerkt.

Afbeelding 52: Selectie van zaden van kleine brandnetel en gewoon varkensgras, afkomstig uit een bodemstaal van de bouwput. (Foto F. Verbruggen)

Afbeelding 53: Gewoon varkensgras.

7.5.2.5. Datering, interpretatie en discussie

De bouw of oprichting van deze poort gebeurde in één keer. Dit is af te leiden uit het feit dat de verschillende onderdelen van de poort op eenzelfde manier en met eenzelfde materiaal zijn opgebouwd. Wellicht gebeurde de oprichting van de muur, opgegraven op de Ham in 2008, op hetzelfde moment (cfr. baksteenformaat).

Het gebruik van baksteen in de kern en Doornikse kalksteen als parement (Afb. 54) kan mogelijk verklaard worden door een verschil in kostprijs, er van uitgaande dat baksteen goedkoper zou zijn geweest op het ogenblik van de constructie. In Oudenaarde komen verschillende gebouwen voor die op een gelijkaardige manier zijn opgetrokken. Het gaat hier onder meer om de abdijkerk van de cisterciënzerinnenabdij van Maagdendale, een woonhuis uit de tweede helft van de 13de eeuw in de Hoogstraat en de vroeg 14de-eeuwse lakenhalle.⁶¹

Daarnaast wordt algemeen aangenomen dat baksteen in Vlaanderen in gebruik wordt genomen in het eerste kwart van de 13de eeuw. Als reden hiervoor kunnen de beperkte plaatselijke natuursteenreserves en de afhankelijkheid van buitenlandse import van natuursteen aangevoerd worden. Daartegenover stonden de kleivoorraden, geschikt voor het maken van bakstenen, die wel aanwezig waren.⁶² Op basis hiervan is de bouw van de poort dus zeker na 1225 te situeren.

61 Debonne 2009, pp. 25-26.

62 Debonne 2009, pp. 12-13.

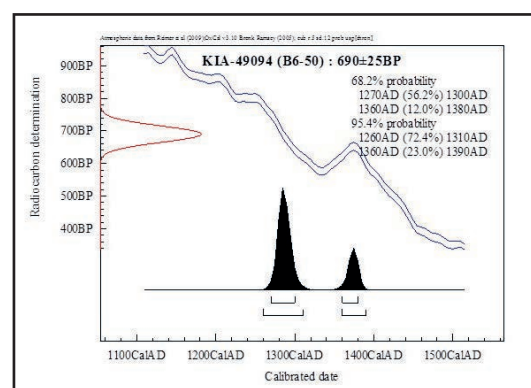

Afbeelding 54: Zicht op de oostelijke toren vanuit zuidoostelijke richting.

Deze datering kan op basis van de aardewerkvondsten in de bouwput vernauwd worden tot de 14de eeuw, meer bepaald na 1325 en mogelijk zelfs eerder in de tweede helft van de 14de eeuw. Om een nauwkeurigere datering te verkrijgen werd een mortelstaal en een takje uit één van de looplagen in de bouwput voorgelegd om te dateren. De mortel bleek niet geschikt waarna het takje werd gedateerd. Dit leverde een datering⁶³ op met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 1260 en 1310 n. Chr (72,4%) of tussen 1360 en 1390 n. Chr. (23%) (Fig. 48). Rekening houdend met de resultaten van de aardewerkstudie kan de bouw van de poort dus gedateerd worden tussen 1360 en 1390.

Figuur 48: Gekalibreerde datering van een takje uit de bouwput.

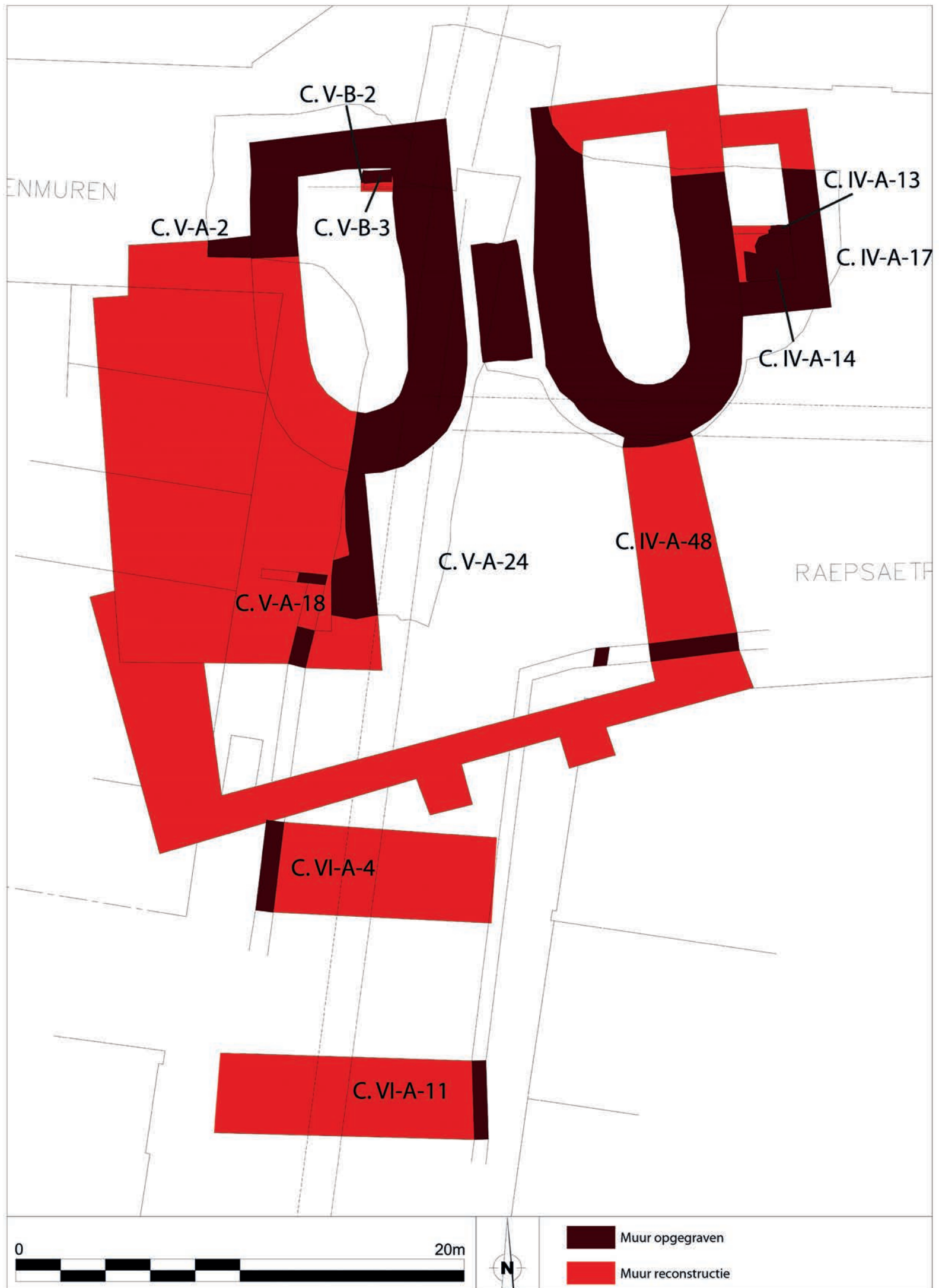
Gelet op de historische situatie is deze datering uiterst interessant. Ze komt overeen met een periode waarin een machtswissel plaats vindt. In 1384 kwam Oudenaarde samen met de rest van het graafschap Vlaanderen onder controle van de Bourgondische hertogen. De Bourgondische defensiepolitiek is tekenend voor het Vlaamse landschap, vooral voor steden met een strategische ligging. In de belangrijkste steden of langs rivieren en handelswegen naar grote steden komen militaire steunpunten tot ontwikkeling, met als doel die grote steden onder controle te houden.⁶⁴ De in de literatuur terug gevonden vermelding dat Jan zonder Vrees (1371-1419), de tweede hertog van Bourgondië, de ommuring verstevigde met 5 poorten (Beverepoort, Einepoort, Bergpoort, Baarpoort en Meerspoort) en 24 torens is hierbij belangrijk.⁶⁵ Jan zonder Vrees kwam aan de macht in 1404, maar het kan zijn vader, Filips de Stoute, zijn geweest die startte met de bouw van de poorten.

63 Uitgevoerd door KIK: KIA-49094, 690±25 BP.

64 De Groote 2013, pp. 54-55.

65 Carton 2010, p. 106 & Borremans 2009, p. 11.

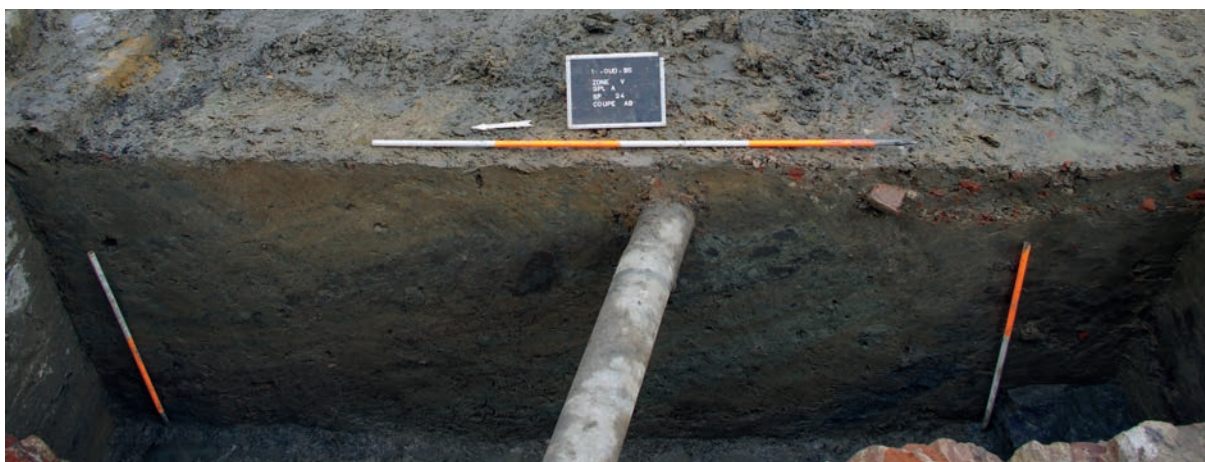
7.5.3. Recentere bouwfases

Voor de bespreking van de recentere bouwfases is gekozen voor een tweedelige aanpak. Het eerste deel behandelt een aantal contexten die in verband te brengen zijn met de bastionering van de stadswalling vanaf het einde van de 16de eeuw (Fig. 49). In een tweede onderdeel komen een aantal beerputten aan bod, die in en tegen het poortgebouw zijn gebouwd.

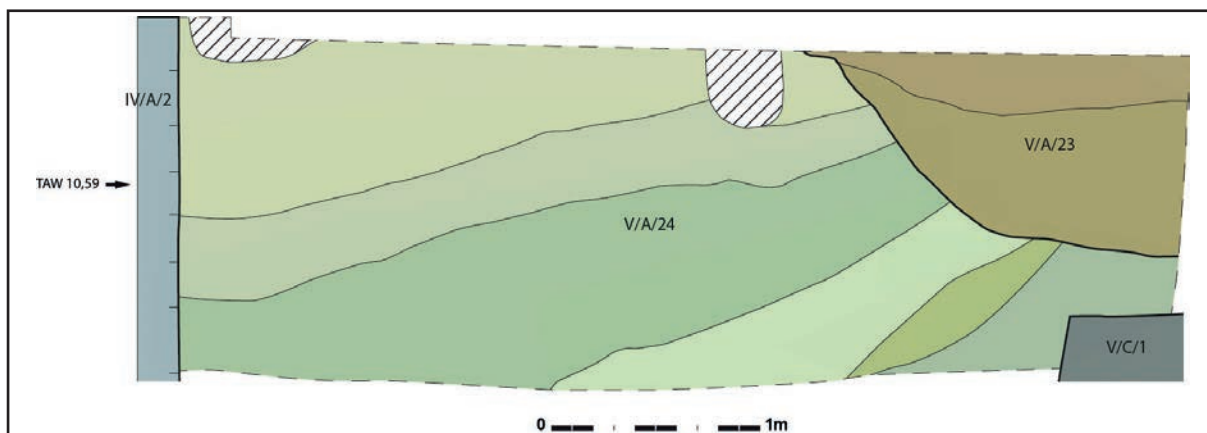
7.5.3.1. Bastionering van de stadswalling

7.5.3.1.1. Bespreking van de archeologische resultaten

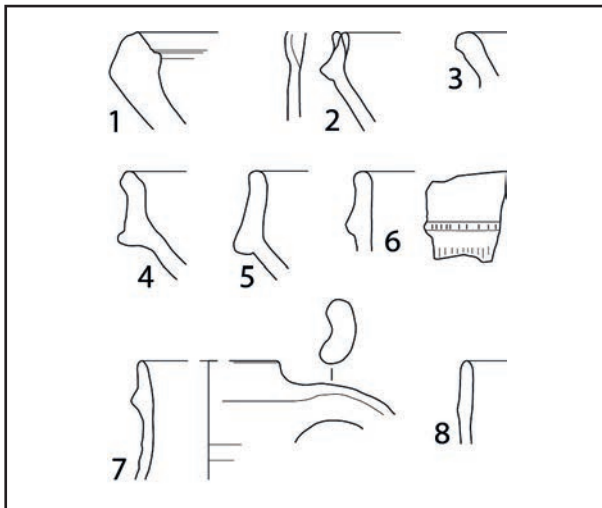
Zoals reeds besproken bij de historische situering (cfr. *supra*) bleef de tweede stadswalling rond Oudenaarde grotendeels ongewijzigd tot in de late 16de eeuw. In deze periode wordt ter hoogte van de Baarpoort één van de acht bastions opgericht. Voor wat betreft de opgravingsresultaten vangt deze fase aan met het dempen van de stadsgracht ten zuiden van de Baarpoort. Coupe CD, haaks op de westelijke toren (context IV-A-2), toont aan dat de gracht gedempt is vanaf de buitenzijde van de gracht richting de poort (Afb. 55 en Fig. 50). Uit de opvulling (context V-A-24) zijn 26 fragmenten aardewerk gerecupereerd, waarvan alle randen zijn getekend. Het ensemble rood lokaal gedraaid aardewerk bevat een vetvanger (Fig. 51: 1), een papkom (Fig. 51: 2), een grape (Fig. 51: 3) en twee teilen (Fig. 51: 4-5). De overige randen zijn in steengoed met engobe/zoutglazuur en zijn gedetermineerd als kannen of kruiken (Fig. 51: 6-8). Louter op basis van het aardewerk is slechts een ruime datering tussen 1450 en 1600 voorop te stellen. De historische context maakt echter duidelijk dat deze stadsgracht pas in de laatste decennia van de 16de eeuw kan gedempt geweest zijn in functie van de bastionering. Beide elementen in beschouwing genomen, lijkt een datering van deze demping tussen 1550 en 1600 n. Chr. te verantwoorden.

Afbeelding 55: Zicht op context V-A-24 in coupe CD, haaks op de westelijke toren.

Figuur 50: Tekening van coupe CD, haaks op de westelijke toren, met aanduiding van de contexten.

Figuur 51: Aardewerk uit context V-A-24 (schaal 1/3). 1-5: Rood lokaal gedraaid, 6-8: Steengoed met engobe/zoutglazuur.

In het zuidelijk deel van zone V is tevens een deel van een kuil (context V-A-23) aangesneden. Deze kuil is in twee coupes (CD en GH) geregistreerd en is op basis van beiden duidelijk recenter dan de demping van de gracht (V-A-24). Beide coupes bevatten interessante informatie voor de interpretatie van V-A-23. In coupe CD, maar ook in grondplan, valt op dat de aanzet van de kuil begint net ter hoogte van waar grondboog V-A-18 (cfr. *infra*) het grondvlak in gaat (Afb. 56 en Fig. 50). Het profiel van de kuil verdiept bovendien overeenkomstig met hoe de boog de bodem in gaat. Coupe GH, die haaks tussen coupe CD en V-A-18 is gepositioneerd, toont aan dat de bodem van de kuil op dezelfde hoogte zit als de onderzijde van de boogpijler (Afb. 57 en Fig. 52). Op de vlakke bodem is de vulling

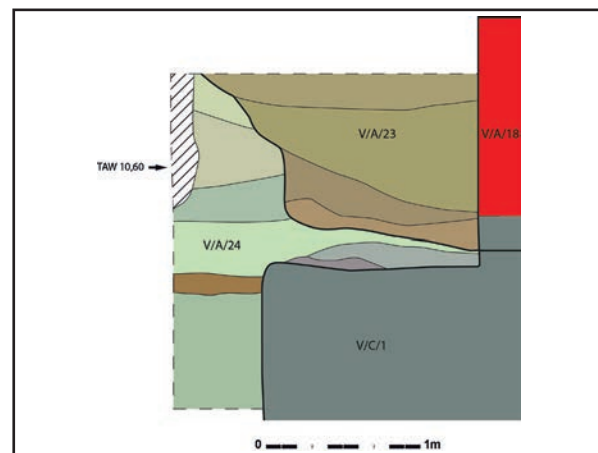
overigens erg puinig, wat te wijten kan zijn aan de constructie van V-A-18. Alle argumenten samen doen sterk vermoeden dat het hier om een insteek of bouwput gaat voor de aanleg van de grondboog. Het aardewerkensemble van deze kuil omvat 55 fragmenten, waarvan alle randen zijn getekend. Het betreft twee grapes (Fig. 53: 1-2), een bord (Fig. 53: 3) en vijf teilen (Fig. 53: 4-8), allen in rood lokaal gedraaid aardewerk. Ook hier geldt de opmerking dat er binnen de grape- en teilranden tussen 1450 en 1600 n. Chr. te weinig variatie is om verder te specificeren. Naar analogie met V-A-24 is de datering te vernauwen naar 1550 – 1600 n. Chr.

Afbeelding 56: Kuil V-A-23 (rood) in grondvlak.

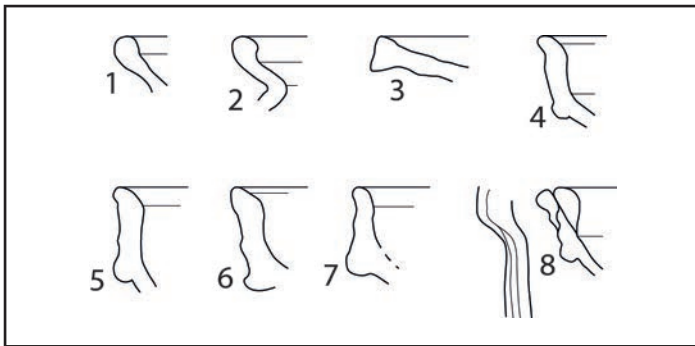
Afbeelding 57: Kuil V-A-23 in coupe GH.

Figuur 52: Tekening van coupe GH op kuil V-A-23.

Figuur 53: Aardewerk uit context V-A-23 (schaal 1/3). 1-8: Rood lokaal gedraaid.

De reeds aangehaalde grondboog, context V-A-18, is opgebouwd in baksteen en kalkmortel. De boog leunt met de noordzijde aan tegen de westelijke toren, de zuidzijde steunt op een pijler (Afb. 58). Opvallend is dat het gebruikte baksteenformaat in de boog verschilt met dat in de fundering van de grondboog. De bakstenen in de boog zijn namelijk korter (22 x 12 x 5-5,5 cm) ten opzichte van de andere (24-25 x 12 x 5-5,5 cm). In de fundering zelf

bevinden zich ook nog een aantal blokken Doornikse kalksteen, die waarschijnlijk gerecupereerd zijn. Het gebruik van een grondboog wijst op vochtige of onstabiele omstandigheden en doet vermoeden dat de oprichting kort na de demping van dit deel van de gracht gebeurde. Opmerkelijk is tevens dat de nieuwe pijler steunt op een ouder exemplaar (V-C-1 (cfr. *supra*)), maar iets anders georiënteerd is. De muur maakt aan de zuidzijde een hoek in westelijke richting en verdwijnt daar tevens in de sleufwand.

Afbeelding 58: Zicht op grondboog V-A-18 in coupe.

Parallel met V-A-18 bevindt zich de aanzet van een muurfragment (IV-A-48) tegen de zuidzijde van de oostelijke toren (Afb. 59). Het gaat om een gestorte puinfundering, bestaande uit brokken baksteen (? x 12 x 5 cm), kalkmortel en Doornikse kalksteen. Aangezien deze context tegen de sleufwand is gelegen, is een verdere interpretatie onmogelijk. In zone VI is vermoedelijk wel het verlengde van deze muur aangetroffen (cfr. *infra*).

Afbeelding 59: Zicht op muur IV-A-48 (onderaan) in grondvlak.

Een laatste muurrestant dat hier aan bod zal komen, is context V-A-2. De muur is haaks tegen de westzijde van de westelijke toren gebouwd en is te volgen over 1m90 alvorens het in de sleufwand gaat (Afb. 60). De opbouw van de muur bestaat uit een bakstenen bovenbouw op een massieve fundering in Doornikse kalksteen (Afb. 61). De bakstenen zijn 23-24 x 12 x 5,5 cm groot en zijn gemetseld in een kruisverband. De onderbouw bestaat volledig uit onregelmatige blokken Doornikse kalksteen en verbreedt tweemaal met 20 en 12 cm op een respectievelijke diepte van 10m82 TAW en 9m68 TAW. De massiviteit van de constructie kan wijzen op het defensief karakter van de structuur waartoe de context behoort. Een andere mogelijkheid die aan te halen is, kan een instabiele, vochtige ondergrond zijn.

Afbeelding 60: Muur V-A-2 in grondvlak.

Afbeelding 61: Muur V-A-2 in coupe.

7.5.3.1.2. Datering

Door de beperkte oppervlaktes van zone IV en V zijn er erg weinig aanknopingspunten om de recentere muurfragmenten toe te wijzen aan historische bouwfasen. Hierbij zijn de cartografische bronnen een belangrijk hulpmiddel. Als we uitgaan van hun correctheid dan kunnen we besluiten dat al deze muurfragmenten kunnen gekoppeld worden aan de aanpassingen die maarschalk Vauban liet doorvoeren aan de omwallingen vanaf het laatste kwart van de 17de eeuw. Dit kunnen we afleiden uit enerzijds de Sanderuskaart waarop de aangebouwde constructies niet zijn weergegeven en de kaart uit 1746 die als basis diende voor de maquette van Nézot waarop ze wel zijn aangeduid.

Afbeelding 62: De beerput in de noordoostelijke hoek van de westelijke toren.

7.5.3.2. Twee beerputten

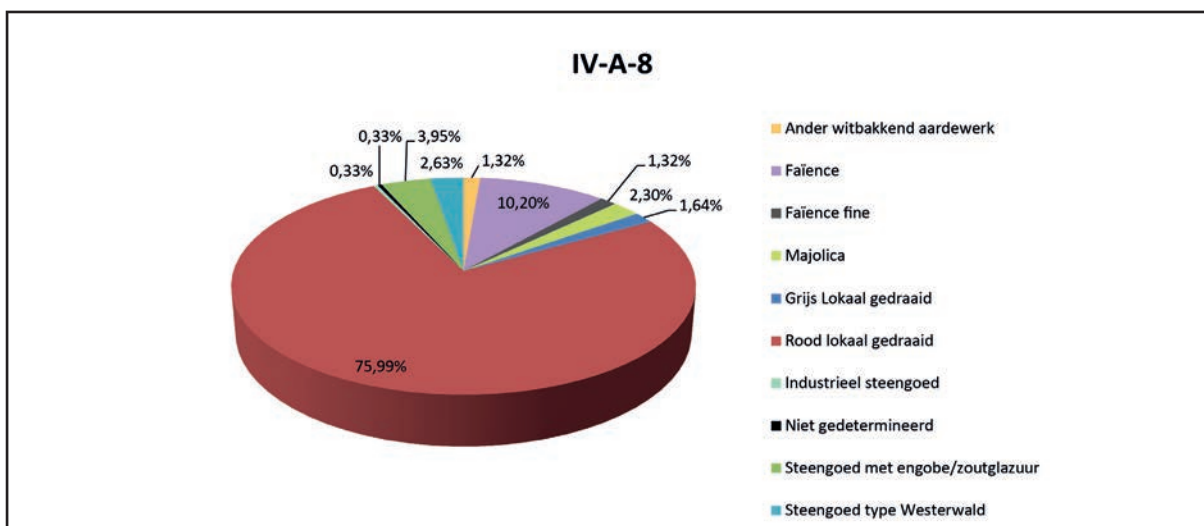
In relatie tot het poortgebouw zijn twee beerputten opgegraven. Een eerste exemplaar is te situeren in de noordoostelijke hoek van de westelijke toren. Voor de inplanting van de beerput is gebruik gemaakt van de noordelijke en oostelijke binnenmuren van het torengebouw (Afb. 62). De westzijde is afgebakend door een nieuwe muur (V-B-2), die opgebouwd is met bakstenen (22,5-23 x 11 x 5,5 cm) en kalkmortel in een onregelmatig verband. De zuidzijde van de beerput is verstoord door de inplanting van een recente rioleringsbuis. Ten gevolge hiervan is de exacte omvang niet te reconstrueren, de oost-westzijde bedraagt echter 1,27m. De vloer (V-B-3) is aangelegd binnen de muren en er is gebruik gemaakt van bakstenen met hetzelfde formaat in een onregelmatig verband. Er is geen fundering of opmaaklaag aangetroffen onder de vloer. De vulling van de put bevatte geen echte beer meer, maar wel een puinig opgavepakket. Uit deze context (V-A-12) zijn 44 fragmenten aardewerk gerecupereerd, die een datering tussen 1750 en 1850 suggereren. Een slecht bewaarde, koperen munt uit de vulling was niet meer determineerbaar.⁶⁶

Tegen de oostzijde van de Baarpoort is in dezelfde periode een bijgebouw opgericht. De muur (IV-A-17) heeft een dikte die varieert tussen 1m45 en 1m53 en bestaat uit een gestorte fundering met een parement in Doornikse kalksteen (Afb. 63). De fundering bestaat uit brokken baksteen (22 x 11 x 5 cm), Doornikse kalksteen en kalkmortel. De binnenzijde is recht afgewerkt met een combinatie van bakstenen en Doornikse kalksteen, maar is bedekt met aangekoekte beer. Binnenin de constructie is een tweedelige fasering in het gebruik van de beerput op te merken. Tijdens de oudste fase lijkt de hele oppervlakte van de binnenruimte te zijn gebruikt als beerput. Ten gevolge van de beperkte, geplande verstoringdiepte in dit deel van zone IV, is van deze oudste fase slechts een deel opgegraven. Het betreft een deel van context IV-A-8, dat te interpreteren is als buitengebruikstelling van de oudste beerputfase. Het opgegraven deel leverde 307 scherven aardewerk (Fig. 54) op, waarvan 76% in rood lokaal gedraaid aardewerk. De rest van het ensemble bevat faïence (10,2%), steengoed met engobe/zoutglazuur (3,95%), steengoed type Westerwald (2,63%), majolica (2,3%), grijs lokaal gedraaid aardewerk (1,64%), faïence fine (1,32%) en witbakkend aardewerk (1,32%). Eén scherf behoort tot het industrieel steengoed en een laatste exemplaar is niet gedetermineerd. Net zoals de vorige beerput, is deze context op basis van het aardewerk tussen 1750 en 1850 te situeren. De vulling bevatte naast aardewerk ook een aantal metaalslakken, fragmenten dierlijk bot, glas, een muurtegel, een knikker in natuursteen en een kleine hoeveelheid aardewerken pijpjes.

Afbeelding 63: Zicht op muur IV-A-17 tegen de oostelijke toren van de Baarpoort.

⁶⁶ Beeckmans 2014.

Figuur 54: Grafiek van het aardewerk uit context IV-A-8.

Nadat deze beerput in onbruik raakte, is de ruimte verkleind door de inplanting van muur IV-A-13 (Afb. 64). Dit oost-west georiënteerd muurtje bestaat uit bakstenen (21-22 x 9,5-10,5 x 5 cm) in een halfsteens verband. Aan de zuidzijde valt opnieuw de aangekoekte beer op, wat wijst op een gebruik als beerput langs deze kant. Aan de noordzijde van de muur is op te merken dat er mortel tussen de voegen uitpuilt. Dit lijkt er op te wijzen dat heel de structuur zal opgevuld geweest zijn, en vervolgens gedeeltelijk heruitgegraven voor de aanleg van een nieuwe, kleinere beerput. De vloer van dit nieuwe exemplaar (IV-A-14) bestaat eveneens

Afbeelding 64: Zicht op de noordzijde van muur IV-A-13.

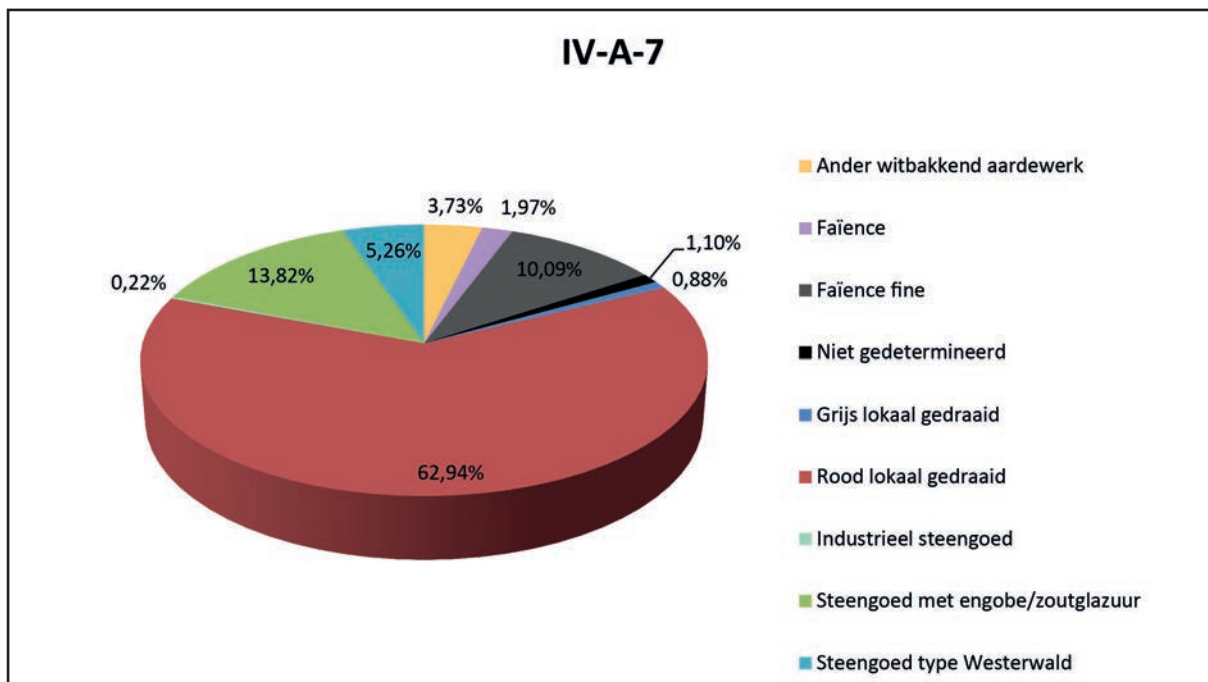
uit bakstenen (21-22 x 9,5-10,5 x 5 cm) in een incorrect halfsteens verband. De mortel op de stenen wijst op herbruik. De eigenlijke beerputvulling (IV-A-7) was nog gedeeltelijk bewaard en leverde 456 fragmenten aardewerk (Fig. 55) op. Rood lokaal gedraaid aardewerk domineert de collectie met 62,94%, gevolgd door 13,82% steengoed met engobe/zoutglazuur en 10,09% faïence fine. De overige aanwezige aardewerkgroepen zijn steengoed type Westerwald (5,26%), witbakkend aardewerk (3,73%), faïence (1,97%), grijs lokaal gedraaid aardewerk (0,88%) en industrieel steengoed (0,22%). Vijf scherven zijn niet gedetermineerd. Het aardewerk suggereert een datering tussen 1750 en 1850 n. Chr. De context leverde ook heel wat dierlijk bot en glas op, respectievelijke 115 en 193 stuks. De vulling bevatte heel wat pijpjes in aardewerk, twee knopen in bewerkt bot, een stuk silex, een metalen belletje, drie metalen knopen, een knikker en een speelschijf in aardewerk. Een laatste, doch erg belangrijke vondst uit de vulling van de beerput is een koperen munt. De munt is geslagen in 1827 onder Willem I⁶⁷. De datering is bijgevolg te herleiden naar 1827 – 1850 n. Chr. Gedurende deze periode is de Baarpoort in gebruik als gevangenis (cfr. *supra*).

67 Beeckmans 2014.

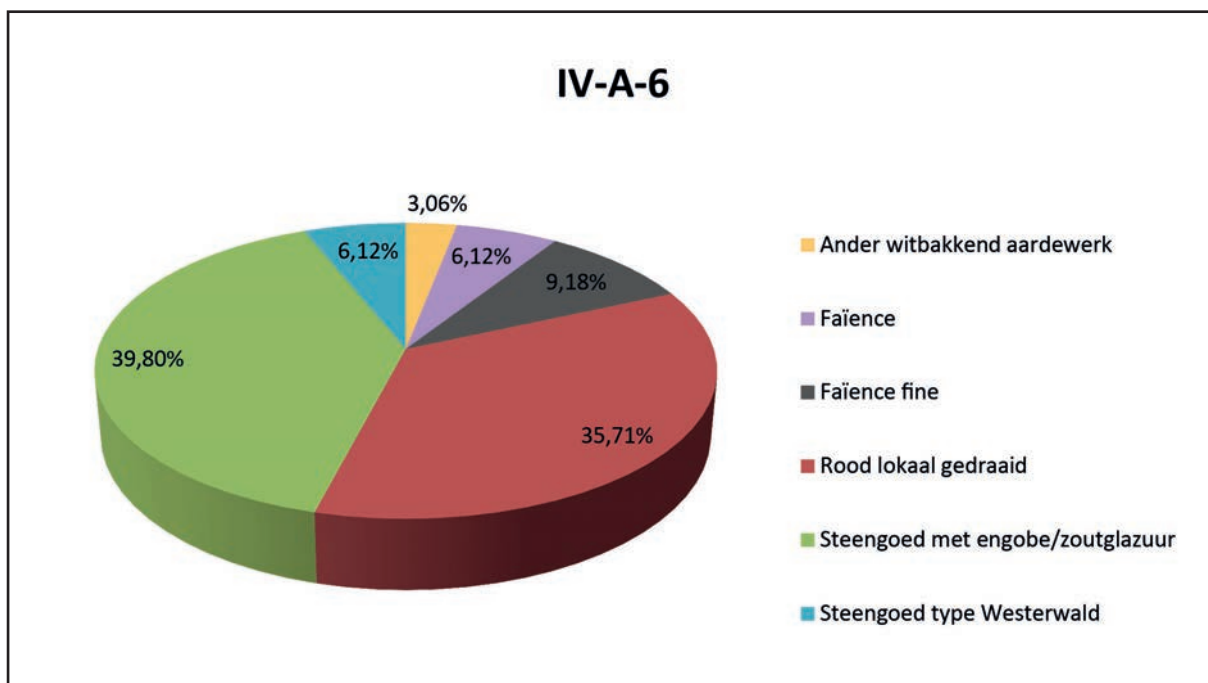

Context IV-A-6 is de demping van de beerput en hangt waarschijnlijk samen met de afbraak van het hele gebouw. De puinige vulling leverde 98 scherven aardewerk (Fig. 56), 15 fragmenten glas en twee stukjes pijp op. Het aardewerkensemble is op te delen in zes aardewerkgroepen, waarvan steengoed met engobe/zoutglazuur en rood lokaal gedraaid aardewerk het best vertegenwoordigd zijn met respectievelijk 39,8 % en 35,71%. De resterende groepen omvatten faïence fine (9,18%), faïence (6,12%), steengoed type Westerwald (6,12%) en witbakkend aardewerk (3,06%). De datering van deze context is gebaseerd op de onderliggende gebruikslaag (IV-A-7) en bevindt zich tussen 1827 en 1850 n. Chr.

Figuur 55: Grafiek van het aardewerk uit context IV-A-7.

Figuur 56: Grafiek van het aardewerk uit context IV-A-6.

7.6. ZONE VI

Gelijktijdig met de archeologische werkzaamheden in zones IV & V, zijn in de aanpalende straten werken aan de nutsleidingen uitgevoerd. Dit liet, in samenspraak met de uitvoerder, toe om in deze smalle sleuven een vijftal muurfragmenten te registreren (Fig. 49). Aanpalend aan zone V zijn twee muurtjes geregistreerd, sporen VI-A-2 en VI-A-6 (Afb. 65) die lijken samen te horen met context V-A-18 en deel uitmaken van een post-middeleeuwse aanbouw. Aan de overzijde van de straat, ten zuiden van zone IV is spoor VI-A-8 (Afb. 66) aangetroffen. Het is gelegen in het verlengde van context IV-A-48 en is op basis van projectie te interpreteren als onderdeel van de post-middeleeuwse voorpoort. De laatste muurfragmenten, contexten VI-A-4 (Afb. 67) en VI-A-11, zijn mogelijk toe te wijzen aan de funderingen van de *face* van een bastion. Hoewel het slechts om fragmenten gaat, lijken al deze muren op basis van de kenmerken (formaat: ? x 10-11 x 5-5,5 cm, de kalkmortel en het gebruik van zowel baksteen als Doornikse kalksteen) en de projectie op een 18de-eeuwse kaart (Fig. 57) tot eenzelfde laat 17de- of 18de-eeuws defensief complex te behoren.

Afbeelding 65: Zicht op muur VI-A-6.

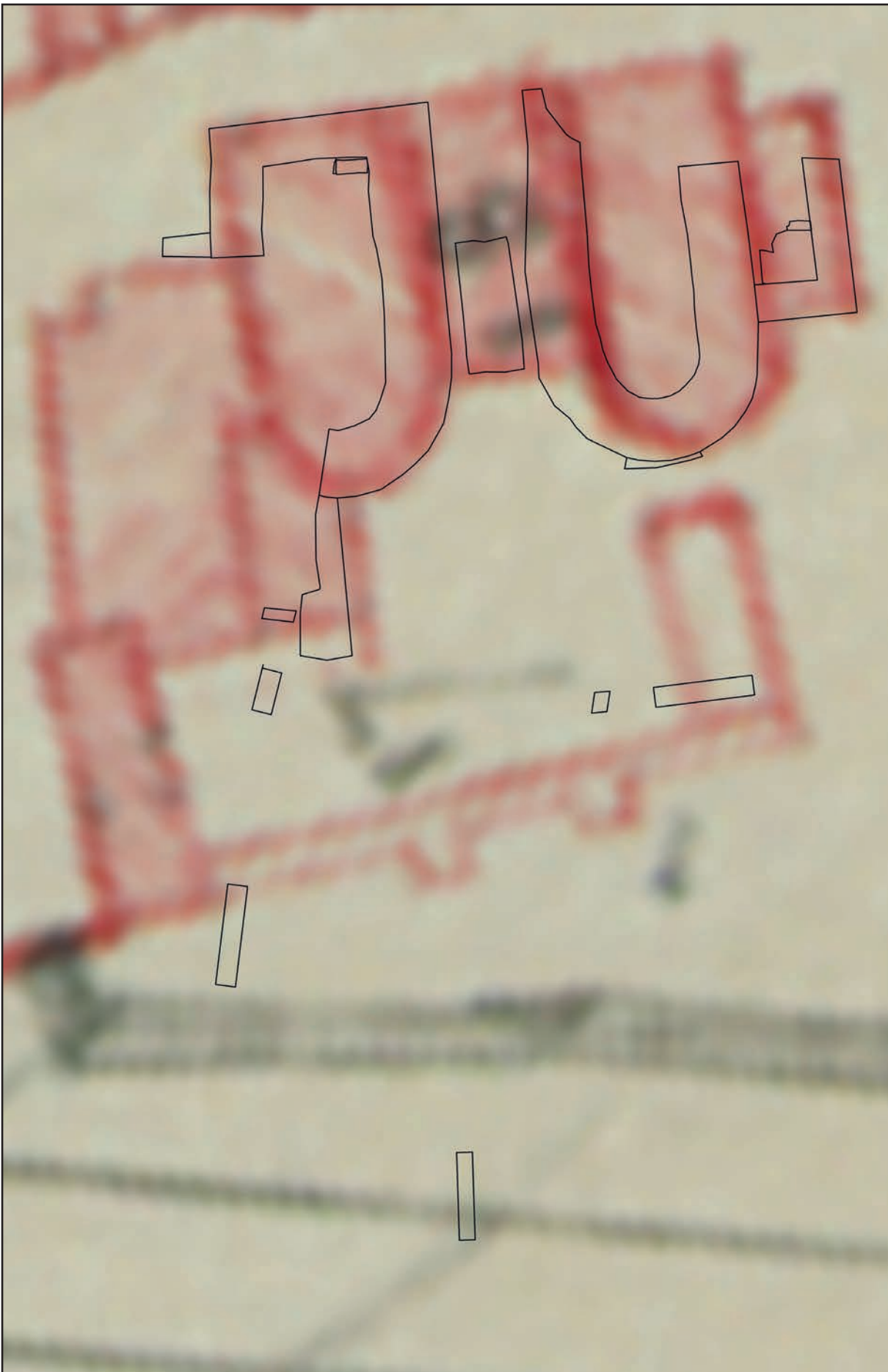

Afbeelding 66: Zicht op muur VI-A-8.

Afbeelding 67: Zicht op muur VI-A-4.

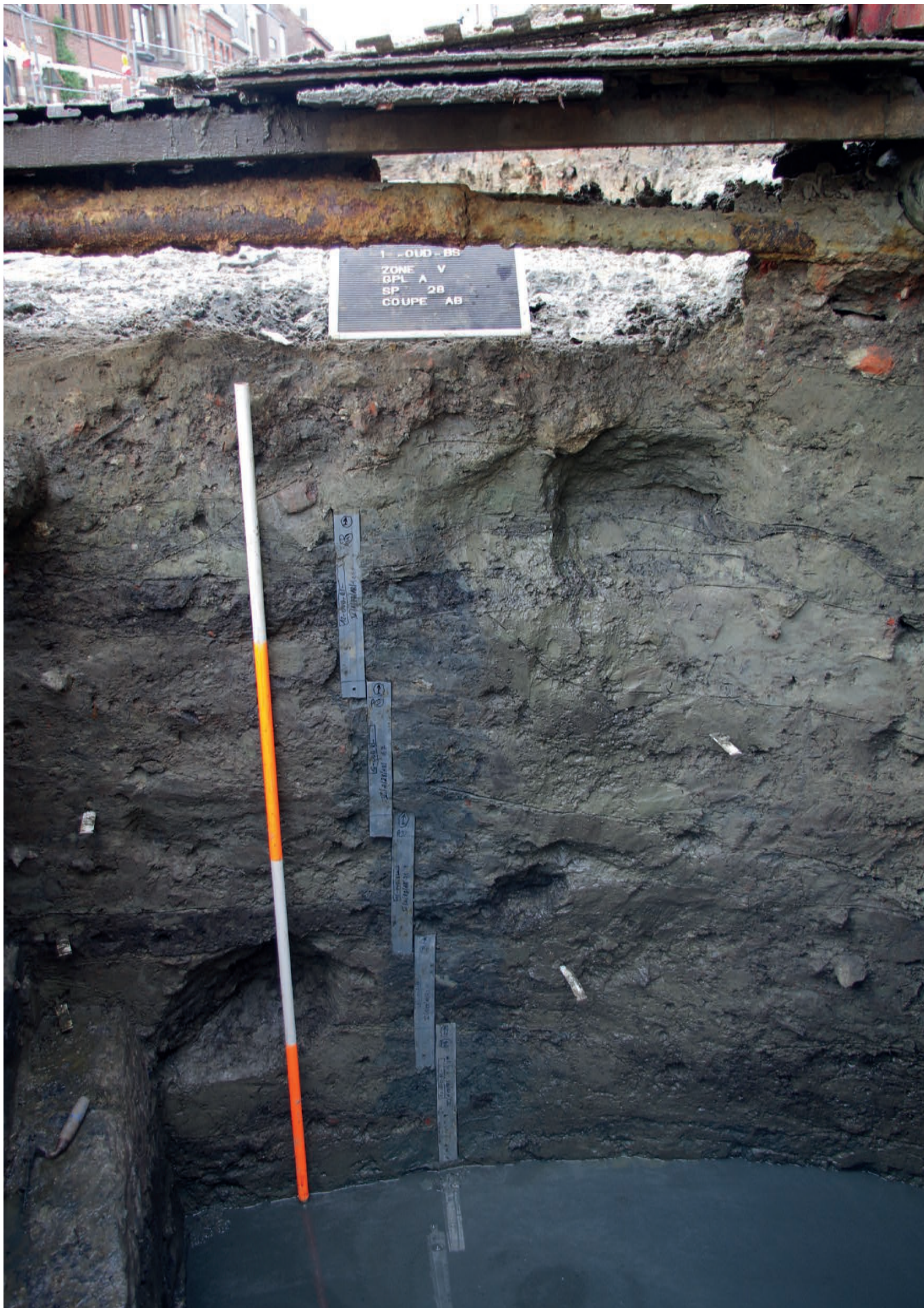

Figuur 57: Projectie van de opgegraven muren in zones IV, V en VI op een historische kaart uit 1746.

8. ASSESSMENT EN BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN

De basisanalyse van alle vondsten en stalen is te vinden in de vondstenlijst. Een assessment van de vondsten en stalen is eveneens te vinden in bijlage in een lijst met potentieel en uitgevoerd onderzoek. Deze lijsten zijn geordend op het inventarisnummer van de respectievelijke vondsten en stalen.

9. SYNTHESE EN ANTWOORD OP DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN

Het onderzoek ging vooraf aan de vernieuwing en ontubbeling van het rioleringsstelsel en de heraanleg van enkele straten in het stadsdeel Pamele. Door de verstoring van het bodemarchief bij de werkzaamheden en de ligging in het historische centrum, is voorafgaandelijk een archeologisch onderzoek geadviseerd door het agentschap Onroerend Erfgoed.

Een eerste onderzochte zone situeert zich tussen Pamelekerk en het kruispunt van de Louise Mariekaai met de Bergstraat. Op basis van historische kaarten bleek dit overeen te komen met de locatie van een huizenblok en een kapel. Ter hoogte van Pamelekerk kon mogelijk een deel van het oorspronkelijke kerkhof binnen het projectgebied vallen.

Uit de opgraving op de Louise Mariekaai, ter hoogte van de Bergstraat, blijkt dat de achterzijde van het woonblok dat zichtbaar is op de historische kaarten, gelegen is in de onderzochte zone. Het gaat in de eerste plaats om een kademuur in baksteen met een parement in Doornikse kalksteen. De oudste fase is te dateren in of na de eerste helft van de 16de eeuw. De onderzochte zone blijkt op basis van historisch kaartmateriaal te bestaan uit verschillende percelen, maar gezien de beperkte omvang van de sleuf is het moeilijk om hierover en over een eventuele fasering goed onderbouwde uitspraken te doen. Wel kan gezegd worden dat er in de 18de eeuw aanpassingen gebeuren aan de kademuur waarbij een watertrap wordt aangelegd, die later omgebouwd is tot beerput. In de tweede helft van de 19de eeuw gebeuren er grootschalige aanpassingswerken aan de kade. Een deel van het aanwezige huizenblok verdwijnt volledig en een deel van de Schelde wordt gedempt. Deze werken gebeuren in het kader van de bouw van een nieuw sluizencomplex, waarvan een muurfragment is opgegraven. In de demping bevinden zich ook verschillende riolen. Deze sluis is op zijn beurt afgebroken in 1918.

In zone III, ter hoogte van Pamelekerk, is er geen kademuur aanwezig. Op deze plaats blijkt wel dat er een houten oeverbeschoeiing aanwezig is geweest. Ook hier zijn dempingspakketten aangetroffen die ten laatste in de 18de eeuw te dateren zijn. Het kerkhof is in deze sleuf niet aangesneden.

Een tweede opgegraven zone is gesitueerd op het J.J. Raepsaetplein. Projectie op historische kaarten toonde aan dat één van de vijf middeleeuwse stadspoorten van Oudenaarde op deze locatie gelegen was.

Uit de opgraving op het J.J. Raepsaetplein blijkt dat er voor de oprichting van de Baarpoort al menselijke activiteit was in deze zone. Hoewel beperkt in omvang is over de aanwezige sporen toch één en ander te vertellen. De oudste aangetroffen structuur is te interpreteren als een weg. Het gaat om enkele boordstenen in Doornikse kalksteen. Deze zijn grotendeels vergraven door een gracht, die te interpreteren is als onderdeel van de 12de-eeuwse stadsomwalling. De opvulling van deze gracht is pas gebeurd in de 14de eeuw. Dit is niet zo ongewoon, want op de kaart van Jacob van Deventer zijn verschillende delen van deze gracht zelfs in de 16de eeuw nog zichtbaar. Na de opgave van de gracht verschijnt er een gootje in natuursteen dat wellicht ook deel uitmaakt van een weg.

Het belangrijkste onderdeel van het onderzoek in deze zone behelst echter dat van de Baarpoort. De opgraving heeft inzicht verschaft in de constructie en het moment van oprichting. De confrontatie van de archeologische gegevens en de cartografische en iconografische bronnen geeft ook een goed beeld van de latere, postmiddeleeuwse, fasering van dit indrukwekkende gebouw.

De poort is opgericht in een grote bouwput. Aan alle zijden heeft deze bouwput steile wanden met uitzondering van de kant aan de Baarstraat. Hier kent de rand van de bouwput een zacht en geleidelijk hellend verloop dat wellicht in verband te brengen is met de aanvoer van bouw materiaal vanaf de Schelde. In de bouwput wijzen looplaagjes op verschillende niveaus erop dat bij de bouw van de muren de bouwput geleidelijk mee opgevuld is geweest. Eén van de looplaagjes is archeobotanisch onderzocht en leverde interessante resultaten op. Opvallend was de grote hoeveelheid vruchten van

de kleine brandnetel en van gewoon varkensgras. Op bouwland komt de kleine brandnetel vooral tot ontwikkeling tijdens braakligging, terwijl gewoon varkensgras wijst op betreden plaatsen. Beide planten bloeien van mei tot in de herfst, waarna de vruchten gevormd worden. Het is dus aannemelijk dat de bouwput in deze periode heeft open gelegen en dat er in deze periode van het jaar dus aan de Baarpoort is gewerkt.

De poort zelf bestaat uit twee D-vormige torens met een bakstenen kern en een parement in Doornikse kalksteen. Tussen de torens bevindt zich een opening, die op basis van de iconografische bronnen overwelfd is geweest. Voor de poort bevindt zich een gracht. De vondst van een pijler in deze gracht kan er op wijzen dat er een houten ophaalbrug aanwezig is geweest.

De bouw van de poort kan op basis van een radiokoolstofdatering en onderzoek van het aardewerk uit de bouwput gedateerd worden tussen 1360 en 1390. Gelet op de historische situatie is deze datering uiterst interessant. Ze komt overeen met een periode waarin een machtswissel plaats vindt. In 1384 kwam Oudenaarde samen met de rest van het graafschap Vlaanderen onder controle van de Bourgondische hertogen. In de belangrijkste steden of langs rivieren en handelswegen naar grote steden komen militaire steunpunten tot ontwikkeling, met als doel die grote steden onder controle te houden. De in de literatuur terug gevonden vermelding dat Jan zonder Vrees (1371-1419), de tweede hertog van Bourgondië, de ommuring verstevigde met 5 poorten (Beverepoort, Einepoort, Bergpoort, Baarpoort en Meerspoort) en 24 torens is hierbij belangrijk. Jan zonder Vrees kwam aan de macht in 1404, maar het kan zijn vader, Filips de Stoute, zijn geweest die startte met de bouw van de poorten.

Tot in de late 16de eeuw blijft de tweede stadsomwalling rond Oudenaarde grotendeels ongewijzigd. In deze periode wordt ter hoogte van de Baarpoort één van de acht bastions opgericht. Voor wat betreft de opgravingsresultaten vangt deze fase aan met het dempen van de stadsgracht ten zuiden van de Baarpoort. Het is echter pas met de aanpassingen onder Vauban dat er uitbreidingen gebouwd worden aan het poortgebouw zelf, meer bepaald aan de oostzijde een kleine aanbouw met beerput en aan de west- en zuidzijde een groot gebouw. Op de verschillende historische kaarten is de evolutie van de omwalling tot in het tweede kwart van de 19de eeuw goed te volgen. Vanaf dat moment vormen ze echter een te strak keurslijf voor een stad in volle expansie. Uiteindelijk verdwijnen de laatste stadspoorten van Oudenaarde vóór 1860 uit het straatbeeld. Vandaag herinneren alleen nog straatnamen als Meerspoort, Remparden en Tussenmuren aan deze ooit monumentale verdedigingswerken.

10. BIBLIOGRAFIE

10.1. LITERATUUR

Beeckmans L., 2013, *Munten Oudenaarde Baarstraat*, onuitgegeven rapport.

Borremans P., 2009, Het Kezelfort van de vesting Oudenaarde, *België onder de wapens* 24, Erpe.

Carton C., 2010, *Oudenaarde op kaart. Een grondige analyse van de 16de-eeuwse kaart van Oudenaarde van Jacob Van Deventer*, onuitgegeven masterscriptie.

Debonne V., 2009, Bouwen met baksteen in het graafschap Vlaanderen, ca. 1220 -1400. Een overzicht, in: Oost T. en Van de Voorde E. (red.): *In vuur en vlam! Omgaan met baksteenerfgoed in Vlaanderen. Jaarboek van geschiedenis en volkskunde. Monografie 1*, 11-34.

De Groote K., 1994, De middeleeuwse ambachtelijke wijk van Pamele (stad Oudenaarde, O.-VL.). Het onderzoek in het Huis de Lalaing. 1. De pottenbakkersovens, *Archeologie in Vlaanderen III-1993*, 359-399.

De Groote K., 2008, Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw), *Relicta Monografieën 1*, Brussel.

De Groote K. & Lemay N., 1996, *Sporen van de laat-middeleeuwse stadsuitbreiding op de Markt en in de Hoogstraat te Oudenaarde*, onuitgegeven rapport.

De Groote K., Ervynck A., Lentacker A. & Schynkel E., 2013, Het laat-middeleeuwse kasteel van Aalter-Woestijne (O.-VL.), *Kroniek Archaeologia Mediaevalis* 36, pp. 53-56.

Egan G., 1998, The medieval Household. Daily Living c. 1150-c.1450, *Medieval finds from excavations in London* 6, Londen.

Hurst J., 1977, Langerwehe stoneware of the fourteenth and fifteenth centuries, in: Apted M.R., Gilyard-Beer R. en Saunders A.D. (red.): *Ancient Monuments and their interpretation. Essays presented to A.Y. Taylor*, 219-238.

Kuijper W.J., 2013, *Oudenaarde – Baarstraat. Mollusken (schelpen) analyse van een bodemstaal uit een middeleeuwse grachtvulling*, onuitgegeven rapport.

Lachaert P.-J., 2008, *Oudenaarde 1708, Een stad, een koning, een veldheer*, Leuven.

Lemay N. & Langen I., 2002, Noodonderzoek aan de Meerspoort in Oudenaarde (O.-VL.), *Archaeologia Mediaevalis* 25, 69-70.

Minnaert S., 1976, *Inventaris van het landboek van Oudenaarde*, Oudenaarde.

Pede R. & Klinkenborg S., 2012, *Archeologisch onderzoek in een uithoek van de stad: Oudenaarde – De Ham*, onuitgegeven rapport.

Schrickx C.P., 2006, Het onderzoek op het terrein van de voormalige Winston bioscoop te Hoorn (campagne 2004). De opgraving op de percelen Grote Noord 4 en 6. *Verslagen van de Archeologisch dienst Hoorn* 3, Hoorn.

Sevenant M., Menschaert J., Couvreur M., Ronse A., Antrop M., Geypens M., Hermy M. & De Blust G., 2002, *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en eco regio's: Verklarende teksten*, s.l.

Taelman E., Vanholme N. & Cherretté B., 2012, Oudenaarde Liedtspark. Archeologisch onderzoek, *SOL-VA Archeologie-rapport 32*, onuitgegeven rapport.

Trio P., Castelain R., Van Kerkhoven G. en De Smet M. (red.), 2012, *Tijd voor Oudenaarde*, Oudenaarde.

Van Cauwenberghe K., 2004, *Historisch morfologisch onderzoek van Oudenaarde*, onuitgegeven masterscriptie.

Verbruggen F., 2013, Archeobotanisch onderzoek Oudenaarde Baarstraat, *A-pex rapport 2013-5*, onuitgegeven rapport.

10.2. GEBRUIKTE AFKORTINGEN

KBR: Koninklijke bibliotheek van België

KIK: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium

S.A.O.: Stadsarchief Oudenaarde

S.O. VPK: Stadsarchief Oudenaarde Verzameling Kaarten & Plans

10.3. WEBSITES

<http://www.agiv.be>

<http://inventaris.onroenderfgoed.be>

<http://cai.erfgoed.net>

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/27291>

<http://www.kbr.be>

<http://www.rijksmuseum.nl>

11. BIJLAGEN

11.1. HANDLEIDING BIJ HET RAADPLEGEN VAN DE BIJLAGEN

De bijlagen bij het rapport zijn ingedeeld in een algemene gegevensfiche over het project inclusief trefwoorden, een lijst met overzichtsfoto's, een structuurlijst, een contextlijst, een sporenlijst, een vondstenlijst en een fotolijst op spoorniveau. Tevens wordt een overzicht geboden van uitgevoerd *post-excavation* onderzoek en mogelijkheden voor verder onderzoek.

Deze lijsten worden aangevuld met de afgeleverde vergunningen voor metaaldetectie en prospectie met ingreep in de bodem enerzijds, en de bijzondere voorwaarden waaraan het onderzoek dient te beantwoorden, opgesteld door de bevoegde overheid - het Agentschap Onroerend Erfgoed - anderzijds.

We geven hierbij enige duiding met betrekking tot de diverse lijsten in deze bijlage.

De lijsten worden automatisch gegenereerd uit de SOLVA-databank⁶⁸. In deze databank worden tijdens de opgraving en de rapportage alle data die tijdens een archeologisch project worden gegenereerd, samengebracht. Het gaat hierbij dus zowel om velddata (foto's, plannen, beschrijvingen, relaties tussen sporen, vondsten, ...) als documenten die tijdens de rapportage worden gegenereerd (aardewerktekeningen, informatie over behandeling van materiaal, het archeologisch rapport, diverse laboanalyses, administratief archief zoals vergunningen, bijzondere voorwaarden, ...). In het kader van de rapportage genereert de databank een reeks lijsten zoals gevraagd in de "Minimumnormen voor archeologische registratie en rapportage" en de "bijzondere voorwaarden" bij het concrete project.

Conform de structuur van de databank (zie hoofdstuk methodologie, verwerking) worden de bijlagen hiërarchisch opgebouwd. Alle velddata worden in de databankstructuur op drie niveaus ingedeeld: spoorniveau, contextniveau en structuurniveau. We verduidelijken met een voorbeeld.

Onder de noemer '**sporen**' verstaan we het kleinste niveau van notulering, de kleinste eenheid als het ware: bijvoorbeeld een aflijning in een grondplan of een laag in een kuil bij een coupe-tekening. Dit is het niveau waarop vondsten afzonderlijk worden ingezameld.

Verschillende sporen kunnen toebehoren aan een '**context**': zo vormen verschillende lagen in een kuil samen de context 'kuil'.

Op gelijkaardige wijze kunnen verschillende contexten gegroepeerd worden tot een overkoepelende '**structuur**': diverse paalkuilen behoren bijvoorbeeld toe aan de structuur 'gebouw'.

In de databank, en dus ook in deze bijlagen, worden de velddata volgens vastgestelde thesauruslijsten toegewezen aan de noemers 'sporen', 'contexten' en 'structuren'. Door archeologische begrippen (gebouw, crematiegraf, grafkuil, laag, ...) via een vastgestelde thesauruslijst aan een specifiek niveau toe te wijzen (spoor, context, structuur), bestaat de garantie dat bij bevraging van de databank naar een bepaald archeologisch begrip, effectief ook alle ingevoerde data in de resultatenlijst voorkomt (anders gezegd, we vermijden daardoor dat 'grafkuil' de ene maal bij 'context', en de andere maal bij 'structuur' wordt ondergebracht).

De lijsten in deze bijlage zijn volgens dezelfde hiërarchie opgebouwd. In de bijlage wordt achtereenvolgens een overzicht gebracht van structuren, contexten en sporen. Op deze wijze kan van 'groot' naar 'klein' afgedaald worden in de informatie. Er wordt bovendien met kruisverwijzingen gewerkt: bij structuren staat vermeld uit welke contexten ze zijn opgebouwd, bij contexten staat vermeld uit welke sporen ze zijn opgebouwd. In omgekeerde richting staat bij de sporenlijsten vermeld tot welke context en structuur een spoor behoort, en bij de contextlijst staat vermeld tot welke structuur een context behoort. De structuurlijst bevat dus een overzicht van gerelateerde contexten. De contextlijst bevat

---

⁶⁸ Zie ook hoofdstuk « Methodologie, Verwerking » aangaande informatie over de SOLVA-databank archeologie.

een overzicht van gerelateerde structuren (hoger niveau) en sporen (lager niveau), alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De sporenlijst bevat een overzicht van gerelateerde contexten en structuren, alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De gedetailleerde spoorbeschrijvingen zijn uitsluitend in de sporenlijsten zelf terug te vinden. Op elk niveau tot slot staat een interpretatie en zo mogelijk ook een datering vermeld.

Voor de duidelijkheid geven we mee dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context (en dus structuur), evenmin als elke context aan een structuur kan toegewezen worden.

Wat de wijze van nummering betreft, geldt als algemene regel dat contexten en structuren de naam dragen van het spoornummer dat als eerste aan die 'context' (en eventueel bij uitbreiding 'structuur') wordt toegewezen. In een rapport zijn het doorgaans de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die in de tekst de leidraad vormen.

Tot slot enkele bijzonderheden:

Verstoringsen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. In het geval dat het een rapportage van een vooronderzoek betreft, worden sporen in principe *niet* aan een context (en bij uitbreiding een structuur) toegewezen. Contexten en structuren worden pas aangemaakt op het moment van een archeologische opgraving, aangezien op dat ogenblik alle beschikbare informatie aanwezig is, en dit dus dan wel een zinvolle oefening is. Tijdens een vooronderzoek zijn heel wat relaties bijvoorbeeld nog niet duidelijk.

De enige uitzondering op deze regel wordt gemaakt wanneer bij de verwerking van een vooronderzoek reeds duidelijk is dat de sporen gelegen zijn in een zone die *niet voor verder onderzoek in aanmerking* komt. Dan worden sporen waar mogelijk wel tot contexten gegroepeerd (en worden dus in de databank contexten (en eventueel structuren) aangemaakt). Op deze wijze wordt gegarandeerd dat informatie rond potentiële contexten of structuren niet verloren gaat bij een bevraging van de databank. Een voorbeeld verduidelijkt dit: een geïsoleerde grafkuil, die geen aanleiding geeft tot verder onderzoek, wordt wel als context gedefinieerd in de databank, omdat deze zo ook in de resultatenlijst van een bevraging zal voorkomen. Zo niet zou deze grafkuil voor de databank 'onzichtbaar' worden.

11.2. LIJSTEN

- Gegevensfiche project
- Keywords
- Dagrapporten
- Structuurlijst, met vermelding van de gerelateerde contexten
- Contextlijst, met vermelding van de gerelateerde structuren en sporen, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Spoorlijst, met vermelding van de gerelateerde contexten, structuren, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Vondstenlijst
- Potentieel en uitgevoerd onderzoek
- Tekeninglijst
- Overzichtsfoto's
- Fotolijst
- Vergunning metaaldetectie en opgraving
- Bijzonder voorwaarden
- Rapport ECAS: Verbruggen F., 2013, Archeobotanisch onderzoek Oudenaarde Baarstraat, *A-pex rapport 2013-5*, onuitgegeven rapport, Bilthoven.
- Rapport malacologie: Kuijper W.J., 2013, *Oudenaarde – Baarstraat. Mollusken (schelpen) analyse van een bodemstaal uit een middeleeuwse grachtvulling*, onuitgegeven rapport, Noordwijk.

- Rapport KIK: Radiokoolstofdatering KIA-49094
- Rapport munten: Beeckmans L., 2013, *Munten Oudenaarde Baarstraat*, onuitgegeven rapport, Ger-aardsbergen.
- Röntgenfoto's metaal.
- Rapport ADW conservatie metaal.
- Harrismatrix

11.3. GRONDPLAN

